

# ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Έτος 71ον - Τεύχος 5ον



*Ὁ κόσμος μετακόμισε στό ἀπάνθρωπο...*

Σεπτέμβριος - Ὀκτώβριος 2022

---

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ του Μακ. Αρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος  
κ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Κλάδος Ἐκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καί Μορφωτικῆς  
Υπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΛΑΔΟΥ: Ἐπίσκοπος Ὁρεῶν κ. Φιλόθεος  
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Ἀλέξανδρος Ἰ. Κατσιάρας

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ 2020-2021 ΜΕ ΔΙΕΤΗ ΘΗΤΕΙΑ (ἀλφαβητικά): πρωτ. Ἀκίνδυνος Δαρδανός (Ι.Μ. Ἰδρας, Σπετσῶν καί Αἰγίνης), π. Κωνσταντῖνος Καλλιανός (Ι.Μ. Χαλκίδος), πρωτ. Ἰγνάτιος Καλογεράκης (Ι.Μ. Γουμένισσης, Ἀξιούπολεως καί Πολυκάστρου), π. Ἡλίας-Συμεών Λαουλάκος (Ι.Μ. Κηφισίας, Ἀμαρουσίου καί Ὠρωποῦ), πρωτ. Νικόλαος Μεντζελίδης (Ι.Μ. Καλαβρύτων καί Αἰγιαλείας), Ἀθανάσιος Β. Γάρος, (Ἀναπλ. Καθ. ΕΚΠΑ) – ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΥΛΗΣ: Ζαμπία Ἀγριμάκη – ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Ἀλέξανδρος Κατσιάρας – ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ: Ζαμπία Ἀγριμάκη, Ἐμμανουήλ Πλούσος – ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ζαμπία Ἀγριμάκη – ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος – Ὑπεύθυνος Τυπογραφείου: Β. Μπίτσης, Πρωτομαγιάς 3 - 145 68 Κρουονέρι Ἀττικῆς, Τηλ.: 210-8160.127 – Fax: 210-8160.128. Τιμή τεύχους 1 € (γιά ὄσους δέν τό δικαιούνται δωρεάν).

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:  
Ἀθηνᾶς 30, 105 51 ΑΘΗΝΑ | Τηλ.: 211 48.25.298, Fax: 211 48.25.317  
e-mail: efimerios@ecclesia.gr

Προμετωπίδα ἐξωφύλλου: Στίχος ἀπό τό ποίημα τοῦ Βύρωνα Λεοντάρη, «Πρόσφυγες» (Ἐν γῆ ἄλμυρᾶ, 1996).

Φωτογραφία ἐξωφύλλου: Φώτης Κόντογλου, «Οἱ πρόσφυγες - Ἡ κοιλάδα τοῦ Κλαυθμῶνος» (1930)

Ἐκτός ἂν δηλώνεται διαφορετικά, οἱ φωτογραφίες τοῦ τεύχους προέρχονται ἀπό τά ἔργα:  
Γ.Π. Μαλοῦχος - Ἀ.Δ. Παπαγιάννης, Ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων 1897-1947, 2τ., Ἀθήνα 2008  
καί Ἡ αττικὴ γῆ υποδέχεται τους πρόσφυγες του 22, Ἀθήνα: Ἴδρυμα τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων 2006

**ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ:** Τά κείμενα τῶν συνεργατῶν νά μὴν ὑπερβαίνουν τίς 750 λέξεις. Δέν γίνονται δεκτά δημοσιευμένα κείμενα.

Τό περιοδικό Ἐφημέριος δέν εὐθύνεται γιά τό γλωσσικό ἴδιωμα τῶν ἀρθρογράφων του.

Δέν ἐπιτρέπεται ἡ ἀναδημοσίευση, ἡ ἀναπαραγωγή –ὀλική ἢ μερική– τοῦ περιεχομένου τοῦ περιοδικοῦ Ἐφημέριος καθ' οἷονδήποτε τρόπο. Ἐπιτρέπεται μόνον ἡ παράθεση ἀποσπασμάτων ἀποκλειστικῶς γιά ἐπιστημονικούς καί ἐκπαιδευτικούς σκοπούς, μέ ἀναφορά τῆς πηγῆς προελεύσεως.

# ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

Έτος 71ον

Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 2022

Τεύχος 5ον

## Περιεχόμενα

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΤΣΙΑΡΑ	
Εισοδικόν .....	3
ΠΡΟΣΟΜΟΙΑ	
Έρνεστ Χέμινγουεϊ, «Στήν προκουμαία στή Σμύρνη».....	6
ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΡΙΖΟΥ	
Θεϊσμός και Ντεισμός .....	8
π. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΠΑΘΡΕΛΛΟΥ	
Ή επανάληψη τής ιστορίας .....	9
ΜΙΑΤΙΑΔΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ	
Οί δρόμοι του Θεού.....	11
ΙΩΑΝΝΗ ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ	
Ό νικητής και τό έπαθλο, Γ΄ .....	14
Πρωτ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ	
Άνθρωπολογικές άνιχνεύσεις. Άγιος Μάξιμος ό Όμολογητής .....	17
ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ	
Περί άναστάσεως των νεκρών (α).....	20
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Ι. ΣΚΑΛΤΣΗ	
Εύχή Κολλύβων στην Παναγία (α).....	23
Πρωτ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΘΕΡΜΟΥ	
Κυριακή μετά την Ύψωση.....	26
Πρωτ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΟΡΜΠΑΡΑΚΗ	
Κυριακή Δ΄ Λουκά .....	28
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ν. ΜΟΣΧΟΥ	
Άναζητώντας τίς άπαρχές.....	30
Σεβ. Μητρ. Περιστερίου κ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ	
Εισαγωγή στό Κανονικό Δίκαιο και την Κανονική Οικονομία (ΚΑ΄).....	32
ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΟΥΛΟΥΛΗ	
Τό Ύπερών, ό “οικοδεσπότης” και ό μεγάλος “άδελφός” του Ίησού .....	35
Άρχμ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ ΤΣΟΡΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ	
Ό Χριστιανισμός στά Βρετανικά νησιά, ΧΙΙγ .....	37
ΕΛΕΝΗΣ ΚΑΚΛΑΜΑΝΟΥ	
Άριστοτέλης: ό πρώτος ιστορικός τής φιλοσοφίας .....	39
Πρωτ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Α. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ	
Ή Άσαρκος παρουσία του Θεού Λόγου και του Άγίου Πνεύματος στην Παλαιά Διαθήκη. Άπάντηση σέ άντιτριαδικούς ισχυρισμούς.....	41
Πρωτ. ΗΛΙΑ ΔΡΟΣΙΝΟΥ	
Οί διώξεις τής Έκκλησίας κατά τή Μικρασιατική Καταστροφή .....	43
ΘΩΜΑ ΑΘ. ΑΓΡΑΦΙΩΤΗ	
Μικρασιατική Καταστροφή και νεοελληνικό Θέατρο Σκιών .....	45
Έπιστολές.....	47
Έφημεριακά .....	48

## Τζόν Ντός Πάσος, *Τά καλύτερά μας χρόνια*

(ἀπόσπασμα)

Στή Μικρά Ἀσία γινόταν ἓνας βρόμικος πόλεμος. Ὁ ναύαρχός μας, ὁ Μπρίστολ\*, προσπαθοῦσε νά βρεῖ ὅ,τι λογική μποροῦσε σέ μιά παράλογη ἐπιχείρηση. Θυμᾶμαι ὅτι, ἔχοντας παραμερίσει ἀρκετά τίς προκαταλήψεις μου γιά τούς καραβανάδες, εἶχα σέ ἐκτίμηση τόν ναύαρχο Μπρίστολ. Ἐνιωθε ὅτι ἂν τά νέα μποροῦσαν, ἔστω, νά δημοσιευτοῦν στίς ἀμερικανικές ἐφημερίδες, ἴσως κάποιος προσπαθοῦσε νά κάνει κάτι γιά νά σταματήσουν ὅλα αὐτά. Κατάφερα νά ἐπιβιβαστῶ σ' ἓνα ἀντιτορπιλικό πού ἔστειλε, μέ μιά ομάδα ἀνταποκριτῶν, γιά νά πάρουν συνεντεύξεις ἀπό τούς πρόσφυγες.

Ἐνα λιμάνι στή θάλασσα τοῦ Μαρμαρᾶ ἦταν γεμάτο ὡς τό νερό μέ ἀπελπισμένους Ἕλληνες, ἄνδρες, γυναῖκες καί παιδιά, πού τά χωριά τους εἶχαν πυρποληθεῖ ἀπό τούς Τούρκους. Ἐνα ἄλλο ἦταν φίσκα ἀπό Τούρκους στό ἴδιο χάλι, μόνο πού τοῦτοι ἦταν κυνηγημένοι ἀπό Ἕλληνες. Ὅλοι τους ἰκέτευαν νά τους πάρουμε στό πλοῖο. Ἀπό λεπτό σέ λεπτό περίμεναν τόν ἐχθρό νά προελάσει καί νά ὀλοκληρώσει τή σφαγή. Ἡ εἰρωνεία ἦταν ὅτι οἱ Ἕλληνες καί οἱ Τούρκοι καί οἱ ἀξιολύπητες γυναῖκες τους καί τά παιδιά τους πού ἔκλαιγαν, ἔμοιαζαν τόσο πολύ μεταξύ τους, πού θά χρειαζόταν εἰδικός γλωσσολόγος γιά νά τους ξεχωρίσει.

Ὁ καπετάνιος δέν εἶχε διαταγές, κι ἄλλωστε δέν ὑπῆρχε χῶρος σ' ἓνα ἀντιτορπιλικό τοῦ Α' Παγκοσμίου πολέμου, ὁπότε ἀναγκαστήκαμε νά τους ἀφήσουμε στή μοῖρα τους. Κάτσαμε κατάγλομοι στήν αἶθουσα τῶν ἀξιωματικῶν, ἐνῶ τό στενό πλοῖο τρέκλιζε στά κύματα μέ εἰκοσιπέντε κόμβους γυρίζοντας στήν Κωνσταντινούπολη. Δέν ἦταν μόνο τό σκαμπανέβασμα πού ἔκανε τό στομάχι μας νά ἀνακατεύεται.

\* Μάρκ Λάμπερτ Μπρίστολ (1868-1939). Ὑποναύαρχος τοῦ Ἀμερικανικοῦ Ναυτικοῦ. Διετέλεσε Ὑπάτος Ἀρμοστής στήν Τουρκία, ἀπό τό 1919 ὡς τό 1927.

Ὁ Τζόν Ντός Πάσος (John Dos Passos, 1896-1970) ἦταν Ἀμερικανός πεζογράφος, γνωστός γιά τά ἀντιπολεμικά του κείμενα καί τήν κοινωνική του στράτευση. Εἶχε ταξιδέψει γιά πολύ καιρό στήν Εὐρώπη καί στή Μέση Ἀνατολή. Κατά τόν Α' Παγκόσμιο πόλεμο ἦταν ὁδηγός ἀσθενοφόρου γιά μιά ομάδα Ἀμερικανῶν ἐθελοντῶν στό Παρίσι καί στήν Ἰταλία καί στή συνέχεια κατετάγη στό Ἰατρικό Σῶμα τοῦ ἀμερικανικοῦ στρατοῦ. Τό ἀπόσπασμα προέρχεται ἀπό τό ἔργο του *The Best of Our Times* (*Τά καλύτερά μας χρόνια*), ἓνα εἶδος ἀπομνημονευμάτων, πού ἐκδόθηκε τό 1966 (ἀπόδοση στά ἑλληνικά: Ζ. Ἀγριμάκη)



Συχνά μέ ρωτοῦν τί σημαίνει ὅταν λέμε ὅτι τό τάδε ζήτημα εἶναι *όντολογικό*, σέ ἀντιδιαστολή πρός τό *ήθικό* καί τό *ψυχολογικό*. Ὑποστηρίζεται, π.χ., ὅτι τό πρόβλημα τοῦ περιβάλλοντος εἶναι *ήθικό* ἢ ὅτι τό πρόβλημα τῶν σχέσεων γονέων καί παιδιῶν εἶναι *ψυχολογικό-συναισθηματικό*. Καί στήν *ήθική* καί στήν *ψυχολογική* προσέγγιση ὑπονοεῖται ὅτι τά προβλήματα θά ἐπιλυθοῦν, ἂν ἀλλάξουν οἱ ἄνθρωποι, μέσω τῆς παιδείας, τῆς ἐνδοσκόπησης, τῆς ψυχοθεραπείας, τῆς στωικῆς ἀπάρνησης τῶν ἐπιθυμιῶν.

Στή Φιλοσοφία, ἡ ἔννοια τοῦ *ήθικοῦ* συνδέεται μέ τήν πράξη. Μιά πράξη χαρακτηρίζεται *ήθική* σέ ἀναφορά μέ τό καλό-ἀγαθό πού παράγει. Ἐπίσης, γιά τή Φιλοσοφία, ἡ *όντολογία* εἶναι ὁ λόγος περί τῶν ὄντων, ἡ ἀναζήτηση τῆς οὐσίας τους. Πρόκειται, δηλ., γιά ἓνα εἶδος μεθόδου, πού μπορεῖ νά ὀδηγήσει σέ διάφορες ἀπαντήσεις γιά τήν οὐσία τῶν ὄντων.

Στήν Ὁρθόδοξη Θεολογία, ὅμως, ἡ *όντολογία* δέν εἶναι μέθοδος. Εἶναι θέση. Δέν διερευνᾷ τήν οὐσία τῶν ὄντων. Τήν ἀποκαλύπτει πρό καταβολῆς κόσμου (Ρωμ 14:24. Ἐφ 3:11). Ἡ Ὁρθόδοξη *όντολογία* γνωρίζει ἐξ ἀποκαλύψεως ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι κτίσμα, πού ξεχωρίζει ἀπό τά ὑπόλοιπα, διότι εἶναι *κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν* τοῦ Θεοῦ καί καλεῖται νά γίνε *κατά χάριν ἀθάνατος*. Ἐπιπλέον, τό κτιστό δημιουργήθηκε ἐκ τοῦ μηδενός. Αὐτό σημαίνει ὅτι ὁ θάνατος ὑπῆρχε δυνάμει, ἂν καί δέν εἶχε βιωθεῖ πρῖν ἀπό τό προπατορικό. Ὁ Ἀδάμ κλήθηκε ἀπό τόν Θεό νά ὑπερβεῖ τόν θάνατο. Ὁ τρόπος τῆς ὑπέρβασης δέν εἶχε νά κάνει οὔτε μέ *ψυχολογικές* διαθέσεις οὔτε μέ *ήθικές* πράξεις, δηλ. μέ κτιστές λειτουργίες. Ἡ ὑπέρβαση τοῦ θανάτου προϋπέθετε τήν ἔνωση τοῦ Ἀδάμ μέ τόν Ἀναμενόμενο νά σαρκωθεῖ Υἱό καί Λόγο τοῦ Πατρός. Μέ αὐτήν τήν ἔνωση, ὁ Υἱός θά γινόταν ἄνθρωπος, θά προσλάμβανε τήν ἀνθρώπινη σάρκα, τήν ὁποία θά θέωνε *κατά χάριν*. Ἡ ἔνωση μέ τόν ὄντως ὄντα κάνει τόν ἄνθρωπο νά εἶναι αὐτό πού ἐξαρχῆς κλήθηκε νά εἶναι. Διά τῆς ἐνώσεως, ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾷ *κατά χάριν ὄντολογικό* εἶναι.

Μέ τό προπατορικό, ὁ ἄνθρωπος δέν ἔχασε κάτι πού εἶχε. Μέ αὐτό «δέν εισάγεται ὁ θάνατος ἀλλά ἡ ἀδυναμία ὑπέρβασης τοῦ θανάτου». Ὁ θάνατος δέν ἦταν ἡ «τιμωρία» τοῦ Θεοῦ στόν Ἀδάμ πού ἔφαγε ἀπό τό δέντρο τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ, ἀλλά μιᾷ δυνατότητα ὑπαρκτή ἐξ ἀρχῆς, ὡς συνέπεια τῆς ἐκ τοῦ μηδενός δημιουργίας. Ὁ Ἀδάμ θά μπορούσε νά τόν ὑπερβεῖ μόνο διά τῆς ἐνώσεως σύνολης τῆς ὑπάρξεώς του μέ τόν Ἄκτιστο Υἱό. Θέλησε, ὅμως, νά τό κάνει μόνος του κι ἔτσι ἐνεργοποίησε αὐτό πού ἦταν ἐν δυνάμει.

Μέ τήν παρακοή του, ὁ Ἀδάμ δέν διέπραξε ἀδίκημα ἀπέναντι στόν Θεό, διότι δέν ἔβλαψε τόν Θεό ἀλλά τόν ἑαυτό του. Συνεπῶς, εἶναι ἀκαιρη ἐδῶ ἡ ἐφαρμογή τῶν ἀρχῶν τῆς φιλοσοφικῆς *ήθικῆς*, πού περιγράψαμε παραπάνω, διότι δέν ἔχουμε πρό-

κλήση βλάβης σέ άλλον. Ἀλλά καί ἡ βλάβη πού ὑπέστη ὁ Ἄδάμ εἶναι ἀναστρέψιμη, διότι, μέ βάση τά λόγια τοῦ Θεοῦ (Γεν 3), θά ἔρθει Κάποιος πού θά ἀποκαταστήσει τήν ἀνθρωπότητα σῶα, στήν κατά χάριν ἀθανασία.

Ἀπό Ὁρθόδοξης ἀπόψεως, τό προπατορικό καί ἡ σωτηρία δέν πρέπει νά προσεγγίζονται μέ ψυχολογικούς καί ἠθικούς-δικανικούς ὅρους. Ὡστόσο, κυρίως στόν δυτικό κόσμος, ἄν καί ὄχι ἀποκλειστικά, δόθηκε ὀντολογική διάσταση στήν ἠθική καί τήν ψυχολογία καί εἰσήχθησαν ἀντίστοιχοι ὅροι στήν ὀντολογία. Αὐτό εἶναι ἐμφανές στόν Αὐγουστίνο καί στόν προτεσταντισμό, πού ἔδωσαν ιδιαίτερη βαρύτητα στό ψυχολογικό καί στό ἠθικό-δικανικό στοιχεῖο. Ὁ Αὐγουστίνος, ἀφ' ἑνός, εἰσήγαγε ψυχολογικούς ὅρους στήν κατανόηση τοῦ Θεοῦ, ἀλλά καί στή σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό, ἀφοῦ τήν τοποθέτησε στό ἐπίπεδο τῆς συναισθηματικῆς ἐμπειρίας καί τοῦ ἀτομικοῦ βιώματος, ὑπερτονίζοντας τήν ἐνδοσκοπήση, τήν ἐσωστρέφεια καί τήν ἐξέταση τοῦ ἑαυτοῦ. Ὁ προτεσταντισμός, ἀφ' ἑτέρου, ἐπέτεινε τήν κατάσταση μέ τόν ἐπιπλέον ὑπερτονισμό τοῦ ἀτομικοῦ ψυχολογικοῦ στοιχείου καί τῶν ἀνθρώπινων πράξεων.

Ὁ ἐξοβελισμός τοῦ Θεοῦ ἀπό τόν Εὐρωπαϊκό Διαφωτισμό ἐνίσχυσε ἔτι περαιτέρω τή σημασία καί τήν ἀξία τῆς ἠθικῆς, ἡ ὁποία νοεῖται περισσότερο ὡς ἡ ἠθική τοῦ “καλοῦ πολίτη”. Αὐτή ἡ νοοτροπία μετακενώθηκε καί στόν Ὁρθόδοξο κόσμο, κάτω ἀπό συνθήκες πού δέν εἶναι τοῦ παρόντος. Τό κέντρο βάρους μετατοπίστηκε στό πῶς θά γίνουμε καλύτεροι ἄνθρωποι καί στό πῶς θά νιώσουμε ἀνάπαυση καί κατάνυξη. Αὐτή ἡ μετακένωση τῆς δυτικῆς νοοτροπίας φαίνεται στόν τρόπο πού ἀντιμετωπίζουν μερικοί τά ἴδια τά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, ιδιαίτερα τήν ἐκκλησιαστική πράξη τῆς ἐξομολογήσεως, τό κήρυγμα, ἀλλά καί εὐρύτερα τήν ἄσκηση τῆς Ποιμαντικῆς μέ ἠθικοπλαστικούς ὅρους.

Ἀσφαλῶς, ἡ ἐπίκληση τῆς ἠθικῆς καί τοῦ συναισθήματος εἶναι γοητευτική, διότι μεταθέτει τά πάντα ἐντός τοῦ ἀνθρώπου καί ὄχι στό πλαίσιο τῆς σχέσης μέ τόν ἄλλον καί μέ τόν Θεό. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἕνα ἀπό τά δημοφιλή συνθήματα τῆς ἐποχῆς μας λέει: «Γίνε αὐτό πού θέλεις νά εἶσαι». Ἡ ἀλήθεια ἐδῶ δέν εἶναι γεγονός κοινωνίας ἀλλά ἀτομικῆς ἐπιθυμίας! Ὁ ἄνθρωπος στόν σύγχρονο πολιτισμό κατανοεῖται ὡς μεμονωμένη ὄντοτητα, ἐνῶ στήν Ὁρθόδοξη Θεολογία ἡ ταυτότητά του πηγάζει ἀπό τό γεγονός ὅτι εἶναι κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν. Δέν ὑπάρχει ὡς ἄτομο, ἀλλά λαμβάνει ὑπόσταση ἀπό τή σχέση του, τήν κοινωνία του μέ τόν Θεό. Ὑπάρχει σέ σχέση μέ ἐκεῖνο στό ὁποῖο παραπέμπει. Καί παραπέμπει, ἀφοῦ δεχόμεστε ὅτι δημιουργήθηκε μέ βάση Κάποιον Ἄλλον, δηλαδή μέ βάση τόν Υἱό καί Λόγο τοῦ Πατρός. Ὁ Λόγος εἶναι τό πρωτότυπο τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀληθινή εἰκόνα του. Ἐπομένως, ὁ ἄνθρωπος δέν ὑφίσταται καθ'αυτόν, ὡς αὐτοτελές ὑποκείμενο.

Τό προπατορικό, δηλ. ἡ μὴ ὀλοκλήρωση τῆς σχέσης μέ τόν Θεό, ἀφορᾷ ὅλη τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη καί ὄχι μεμονωμένες λειτουργίες της. Ἡ ἁμαρτία τοῦ Ἄδάμ ἦταν μιά ὀντολογική ἀστοχία, πού σχετιζόταν μέ τήν τοποθέτησή του ἀπέναντι σέ Αὐτόν πού τόν ἔκανε νά ὑπάρχει. Ἡ οὐσία της δέν σχετίζεται πρῶτιστα μέ τίς συνέπειες

τοῦ προπατορικοῦ. Ἡ ἀνθρωπότητα μέ τό προπατορικό ἀποφασίζει νά ἀντιμετωπίσει τόν ἐν δυνάμει φερόμενο θάνατο διά τῆς στροφῆς πρὸς τόν ἑαυτὸ της, τόν ὁποῖο ἀντιλαμβάνεται ὡς κάτι αὐτοτελές. Μέ τὴν ἀπόφαση αὐτὴ συσκοτίζεται, καί ὅσα δευτερογενῆ συμπτώματα προέκυψαν (π.χ. γυμνότητα, κρίση σχέσεων) προσπαθεῖ νά τὰ ἀντιμετωπίσει μεμονωμένα, ἐπιφανειακά, μέ ἠθικούς ἢ ψυχολογικούς τρόπους: «δέν φταίω ἐγώ, ἡ Εὐα μοῦ ἔδωσε νά φάω», ἢ «δέν ἀντέχω νά βλέπω τό σῶμα μου γυμνό, θά ράψω περίβλημα». Μέ αὐτόν τόν τρόπο ὅμως δέν ἀντιμετωπίζεται ἡ αἰτία πού ἔφερε τόν ἄνθρωπο σ' αὐτὴ τὴ θέση. Ἀντιθέτως, ἡ αἰτία αὐτὴ, ἀνενόχλητη, καταδυναστεύει τὰ πάντα. Ἀκόμα καί ὅταν ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ νά ἀναπαράγει ζωὴν διὰ τῆς ἀναπαραγωγῆς, ἀναπαράγει καί τόν θάνατο ταυτόχρονα...

Ἡ ἠθικὴ δέν ἀπαντᾷ στό ἐρώτημα γιατί πεθαίνουμε καί δέν τὴν ἐνδιαφέρει πῶς θά σταματήσουμε νά πεθαίνουμε. Ἡ ψυχολογία, πάλι, ἀσχολεῖται μέ τό πῶς θά ἀπαλλαγῶμε ἀπὸ τόν φόβο τοῦ θανάτου, ἀλλὰ ὄχι ἀπὸ τό γεγονός τοῦ θανάτου. Ἀμφότερες δέν ἀντιλαμβάνονται ὅτι ἡ αἰτία ὅλων τῶν ἀνθρώπινων ζητημάτων εἶναι τό γεγονός τοῦ θανάτου, ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ὑπάρξεως εἶναι ἡ ὑπέρβαση τοῦ θανάτου, ἡ ὁποία εἶναι πέρα ἀπὸ τόν ἠθικισμό καί τόν ψυχολογισμό.

Ἐξάλλου μέ βάση τὴ βιβλικὴ διήγηση προηγεῖται ἡ ὄντολογικὴ περιγραφή τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος μέ τό ζήτημα τῆς ὑπέρβασης τοῦ θανάτου νά εἶναι στό ἐπίκεντρο, προηγεῖται δηλ. ἡ ὄντολογία. Μετά τό προπατορικό ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾷ ἐμπειρία γνωσιολογικῆς καί ἠθικῆς τάξεως (τοῦ εἰδέναι καλὸν καὶ πονηρόν) καθὼς καί ψυχολογικῆς τάξεως (δέν ἔνωθε καλά μέ τὴν γυμνότητά του κ.λπ).

Ἐπομένως, ἡ αἰτία τῶν ἀνθρώπινων προβλημάτων εἶναι ἡ μὴ ὑπέρβαση τοῦ θανάτου. Ὅπως ἀπεδείχθη μέ τό προπατορικό, ἡ θεραπεία τοῦ ζητήματος αὐτοῦ δέν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τίς ἀνθρώπινες ιδιότητες καί δυνάμεις. Ἡ ἐστίαση στό ἠθικὸ ἢ στό συναισθηματικὸ στοιχεῖο περιορίζει τό οὐσιῶδες, τὴν ὄντολογία, στό ἐπιμέρους! Μιὰ τέτοια μετατόπιση ἔχει ὑπαρξιακές συνέπειες σέ ὅλα τὰ ἐπίπεδα. Ὁ ὑπερτονισμὸς τῆς ἠθικῆς ἢ τῆς συναισθηματικῆς παραμέτρου ἀλλοτριώνει τὰ πάντα. Ὡς ἐκ τούτου, τό πρόβλημα τοῦ περιβάλλοντος, π.χ., θεωρεῖται ἠθικὸ καί ὄχι ὄντολογικὸ, ἐνῶ ἡ σωτηρία ἐκτρέπεται σέ ἠθικές καί ψυχολογικές κατευθύνσεις. Μέ ἄλλα λόγια, τόσο ὁ θάνατος ὅσο καί ἡ θεραπεία του, ἡ σωτηρία, ἔγινε θέμα ἠθικὸ καί συναισθηματικὸ καί συνδέθηκε ἀσφυκτικά μέ τό νά γίνουμε καλύτεροι ἄνθρωποι καί νά νιώθουμε συναισθηματικά ἀναπαυμένοι. Μέ αὐτόν τόν τρόπο ἐξατομικεύθηκε προσλαμβάνοντας χαρακτήρα “αὐτο-δικαιωτισμοῦ”, μέ ἐπακόλουθο τὴ βεβαιότητα ὅτι οἱ καλές πράξεις ἀποδεικνύουν ὅτι ἓνας ἄνθρωπος εἶναι καλὸς (π.χ. Φαρισαῖοι).

Ὡστόσο, ὁ θάνατος δέν ἀντιμετωπίζεται μέ καμμία πράξη καί κανένα συναίσθημα, ὅσο τέλεια καί ἂν εἶναι, ἀλλὰ μόνο μέ τὴν ἔνωση τῆς ἀνθρώπινης φύσης μέ τόν Θεὸ στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Νά γιατί ὁ προσδιορισμὸς ἑνὸς ζητήματος ὡς ὄντολογικοῦ καί ὄχι ὡς ἠθικοῦ ἔχει προεκτάσεις σωτηριολογικές.

*Ἀλέξανδρος Κατσιάρας*



Έρνεστ Χέμινγκουεϊ, «Στήν προκουμαία στή Σμύρνη»

Τό παράξενο ἦταν, εἶπε, πῶς οὐρλιαζαν κάθε νύχτα τά μεσάνυχτα. Δέν ξέρω γιατί οὐρλιαζαν ἐκείνη τήν ὥρα. Ἦμασταν στό λιμάνι καί ἦταν ὅλοι στήν προκουμαία καί τά μεσάνυχτα ἄρχιζαν νά οὐρλιάζουν. Ρίχναμε τούς προβολείς ἀπάνω τους γιά νά τούς κάνουμε νά σωπάσουν. Τό κόλπο ἔπιανε πάντα. Περνάγαμε τόν προβολέα ἀπό πάνω τους δυό τρεῖς φορές καί σταματοῦσαν. Μιά φορά ἤμουν ἀξιωματικός ὑπηρεσίας στήν προκουμαία καί ἓνας Τοῦρκος ἀξιωματικός ἦρθε ἔξαλλος γιατί ἓνας ναύτης μας τόν εἶχε προσβάλει ἄσχημα. Τοῦ εἶπα λοιπόν πῶς θά ἴστελνα τόν τύπο στό πλοῖο καί θά τόν τιμωροῦσα αὐστηρά. Τοῦ ζήτησα νά μοῦ τόν δείξει. Καί μοῦ ἴδειξε τόν βοηθό ἑνός πυροβολητῆ, ἓναν ἐντελῶς πρᾶο τύπο. Εἶπε πῶς τόν εἶχε προσβάλει ἄγρια, πολλές φορές· μίλαγε μέ διερμηνέα. Δέν κατάλαβaina πῶς ὁ βοηθός τοῦ πυροβολητῆ ἤξερε τόσο καλά τούρκικα γιά νά τόν προσβάλει. Τόν φώναξα καί τοῦ ἴπα, «Καί, γιά νά ἴμαστε ξηγημένοι, δέν ἔπρεπε νά μιλήσεις σέ κανένα Τοῦρκο ἀξιωματικό.»

«Δέν μίλησα σέ κανένα τους, κύριε.»

«Εἶμαι σίγουρος», εἶπα, «ἀλλά καλύτερα νά πᾶς στό πλοῖο καί νά μήν ξαναβγεῖς στή στεριά γιά τήν ὑπόλοιπη μέρα.»

Εἶπα ὕστερα στόν Τοῦρκο ὅτι ἔστειλα τόν ἄντρα στό πλοῖο καί κεῖ θά ἴταν πολύ αὐστηροί μαζί του. Ναι, πάρα πολύ αὐστηροί. Αὐτός τό καταχάρηκε. Τί καλοί φίλοι πού εἴμαστε.

Τό χειρότερο, εἶπε, ἦταν οἱ γυναῖκες μέ πεθαμένα μωρά. Δέν μπορούσες νά κάνεις τίς γυναῖκες νά παρατήσουν τά πεθαμένα μωρά τους. Τά κράταγαν τά πεθαμένα μωρά γιά ἕξι μέρες. Δέν τά παρατοῦσαν. Δέν μπορούσες νά κάνεις τίποτα. Ἄλλά ἔπρεπε νά τούς τά πάρεις στό τέλος. Κι ἦταν καί μία γριά, περιεργή ἱστορία. Τό ἴπα σ' ἓνα γιατρό καί εἶπε ὅτι λέω φέματα. Τούς διώχναμε ἀπό τήν προκουμαία, ἔπρεπε νά καθαρίσουμε τούς νεκρούς, κι αὐτή ἡ γριά κείτονταν σέ κάτι σκουπίδια. Εἶπαν, «Θά ρίξετε μία ματιά, κύριε;» Κι ἔτσι τῆς ἔριξα μία ματιά καί τότε ἀκριβῶς πέθανε καί ξύλιασε ἐντελῶς. Τά πόδια της τέντωσαν καί τέντωσε ἀπό τή μέση καί πάνω καί ἔμεινε τελείως ἄκαμπτη. Σάν νά ἴχε πεθάνει μέσ στή νύχτα. Ἦταν τελείως πεθαμένη καί ἐντελῶς ἄκαμπτη. Τό ἴπα σ' ἓνα τύπο τοῦ Ὑγειονομικοῦ καί μοῦ ἴπε ὅτι εἶναι ἀδύνατο.

Ἦταν ὅλοι τους ἐκεῖ ἔξω στήν προκουμαία καί δέν ἔμοιαζε καθόλου μέ σεισμό ἢ κάτι τέτοιο γιατί δέν ἤξεραν τίποτα γιά τόν Τοῦρκο. Δέν ἔμαθαν ποτέ τί θά ἔκανε ὁ αἰώνιος Τοῦρκος. Θυμᾶσαι πού μᾶς διέταξαν νά μήν ἔρθουμε νά πάρουμε ἄλλους; Τά βρῆκα σκουῖρα ὅταν ἤρθαμε ἐκεῖνο τό πρωί. Εἶχαν ἓνα σωρό πυροβόλα καί μπο-



ροῦσαν νά μᾶς τινάξουν στόν ἀέρα. Θά μπαίναμε στό λιμάνι, θά παραπλέαμε τήν προκουμαία, θά ρίχναμε τίς ἄγκυρες μπροστά καί πίσω καί μετά θά βομβαρδίζαμε τήν τούρκικη συνοικία τῆς πόλης. Θά μπορούσαν νά μᾶς τινάξουν στόν ἀέρα ἀλλά κι ἐμεῖς θά μπορούσαμε εὐκόλα νά στείλουμε τήν πόλη στήν κόλαση. Μᾶς ἔριξαν μόνο μερικά ἄσφαιρα πυρά καθώς ἐρχόμασταν. Ὁ Κεμάλ ἤρθε κάτω καί ξήλωσε τόν Τοῦρκο διοικητή. Ἐπειδή εἶχε ὑπερβεί τά ὅρια τῆς δικαιοδοσίας του ἤ κάτι τέτοιο. Νόμιζε πώς ἦταν κάποιος. Θά γινόταν ὁ κακός χαμός.

Θυμᾶσαι τό λιμάνι. Πολλά ωραία πράγματα πλέανε τριγύρω. Ἦταν ἡ μόνη φορά στή ζωή μου πού ἔφτασα νά ὄνειρεύομαι πράγματα. Δέν σ' ἔνοιαζε γιά τίς γυναῖκες πού γεννοῦσαν, ὅσο γιά ἐκεῖνες μέ τά πεθαμένα μωρά. Τά γεννοῦσαν, ἐντάξει. Εἶναι ν' ἀπορεῖς πού πέθαναν τόσο λίγα. Ἀπλῶς τίς σκέπαζες μέ κάτι καί τίς ἄφηνες νά κάνουν ὅ,τι ἔπρεπε νά κάνουν. Πάντα διάλεγαν τό πιό σκοτεινό μέρος περιμένοντας νά γεννήσουν. Καμιά τους δέν νοιαζόταν γιά τίποτε μόλις φεύγανε ἀπό τήν προκουμαία.

Καί οἱ Ἑλληνες ἦταν ωραῖοι τύποι. Ὅταν ἄφησαν τά σπίτια τους, ἔφεραν ὅλα τά ὑποζύγια πού δέν μπορούσαν νά πάρουν μαζί τους, τούς ἔσπασαν τά μπροστινά πόδια καί τά πέταξαν στά ρηγά. Ὅλα ἐκεῖνα τά μουλάρια μέ σπασμένα τά μπροστινά τους πόδια σπρώχονταν μέσα στά ρηγά. Ἦταν μιᾶ εὐχάριστη δουλειά. Στό λόγο μου, ἡ πιό εὐχάριστη δουλειά.

Ὁ Ἔρνεστ Χέμινγκουεϊ (Ernest Hemingway 1899-1961) ἦταν Ἀμερικανός λογοτέχνης καί δημοσιογράφος, ἀπό τούς σημαντικότερους συγγραφεῖς τοῦ 20<sup>οῦ</sup> αἰῶνα. Στόν Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο ὑπηρέτησε, ἐθελοντικά ὡς ὁδηγός ἀσθενοφόρου στό ἰταλικό μέτωπο, ὅπου τραυματίστηκε ἀπό θραύσματα ὀβίδας. Ἐργάστηκε ὡς δημοσιογράφος σέ διάφορα περιοδικά καί ἐφημερίδες τῶν Η.Π.Α. καί τοῦ Καναδά. Μεταξύ ἄλλων, κάλυψε δημοσιογραφικά τόν πόλεμο στή Μικρά Ἀσία (ἀπό τό 1920), τήν καταστροφή τῆς Σμύρνης καί τήν ἀνταλλαγή τῶν πληθυσμῶν, καθώς καί τόν ἰσπανικό ἐμφύλιο (1936-1939). Ταξίδεψε στήν Εὐρώπη καί στήν Ἀφρική καί γιά ἓνα διάστημα ἔζησε στήν Κούβα. Τό παρόν διήγημα δημοσιεύθηκε τό 1930 μέ τίτλο «Εἰσαγωγή τοῦ συγγραφέα» στή συλλογή διηγημάτων *In Our Time* (Στόν καιρό μας). Τό 1938 περιελήφθη στή συλλογή *The Fifth Column and the First Forty-Nine Stories* (*Ἡ πέμπτη στήλη καί οἱ πρώτες σαράντα-έννέα ἱστορίες*), μέ τόν τίτλο «Στήν προκουμαία στή Σμύρνη». Μέσα ἀπό τόν στεγνό καί λαϊκό λόγο ἑνός ἀξιωματικοῦ μεταφέρονται στόν ἀναγνώστη οἱ φρικτές εἰκόνες τοῦ ξεριζωμοῦ, ὁ παραλογισμός τοῦ πολέμου καί τῆς ἐξουσίας, ἡ διάλυση ἐν τέλει κάθε ἀξίας καί κάθε βεβαιότητας. Ἡ διάλυση αὐτή ἀντικατοπτρίζεται καί στόν τρόπο γραφῆς, δεδομένου ὅτι ὁ ἀναγνώστης δέν καταλαβαίνει ποιός εἶναι στήν πραγματικότητα ὁ ἀφηγητής, ἀφοῦ τό διήγημα ξεκινᾷ σέ τρίτο πρόσωπο («εἶπε»).

(Απόδοση στά ἑλληνικά: Ζ. Ἀγριμάκη)



## Θεϊσμός και Ντεϊσμός

Αικατερίνης Ρίζου  
Δρος Φιλοσοφίας

Σέ πολλά μελετήματα, κυρίως παλαιότερων χρόνων, ὁ ὄρος ντεϊσμός (deism, deismus, déisme) ἀποδίδεται στά ἑλληνικά μέ τόν ὄρο θεϊσμός, μέ ἀποτέλεσμα νά συγγέονται δύο διαφορετικές ἔννοιες.

Στήν πρωταρχική του σημασία, ὁ **θεϊσμός** (theism) δηλώνει τήν πίστη στήν ὑπαρξη ὑπέριστατων ὄντων ἢ θεοτήτων. Ὑπάρχουν πολλές ἐκδοχές τοῦ θεϊσμοῦ, μέ σημαντικότερη τόν λεγόμενο **κλασικό θεϊσμό**, πού συνδέεται ἀποκλειστικά μέ τήν περί Θεοῦ ἀντίληψη πού πρεσβεύει ὁ μονοθεϊσμός, ὅτι δηλ. ὑπάρχει ἕνας καί μοναδικός Θεός, ἀναρχος, ἄκτιστος, δημιουργός τῆς κτίσεως κ.λπ. Ἡ ἀντίθετη πρός τόν θεϊσμό ἀντίληψη εἶναι ὁ **ἀθεϊσμός**, δηλ. ἡ πεποίθηση ὅτι δέν ὑπάρχει καμμία ἀνώτερη δύναμη ἢ ὄν, συνεπῶς κανένας θεός. Ὁ **ἀθεϊστής** δέν πρέπει νά ταυτίζεται μέ τόν **ἄθεο**. Ὁ ἄθεος δέν πιστεύει στόν θεό πού λατρεύει ἢ κοινωνία του ἢ καί ἡ ἐποχή του, τοῦτο ὅμως δέν συνεπάγεται κατ' ἀνάγκη ὅτι ἀπορρίπτει ἐν γένει τήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ. Ὑπ' αὐτήν τήν ἔννοια, ἕνας βουδιστής, π.χ., μπορεῖ νά εἶναι ἄθεος γιά ἕνα μουσουλμάνο, ἀλλά δέν μπορεῖ νά χαρακτηριστεῖ ἀθεϊστής.

Ὁ **ντεϊσμός**, ἀφ' ἐτέρου, συνιστᾶ μιά μορφή θρησκείας, πού βασιζέται σέ μιά ἀπολύτως ὀρθολογική θεολογία, τή λεγόμενη **φυσική θεολογία**. Κεντρική του ἀντίληψη εἶναι ὅτι ὁ Θεός φανερώνεται μέσα στή φύση καί ὅτι ἡ ἐμπειρική παρατήρηση τοῦ φυσικοῦ κόσμου καί ὁ ὀρθολογικός τρόπος σκέψης εἶναι ἐπαρκῆ καί ἀξιόπιστα μέσα, πού μᾶς ἐπιτρέπουν νά προσδιορίσουμε τήν ὑπαρξη τοῦ Ὑπέριστατου ὄντος/Θεοῦ, ὁ ὁποῖος δημιούργησε τό σύμπαν. Ἀπορρίπτει τήν ἀποκάλυψη ὡς πηγὴ τῆς γνώσης περί Θεοῦ, τά θαύματα, τά θεόπνευστα κείμενα καί τά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας – ἐν ὀλίγοις, ὅτιδήποτε δέν ἀντέχει σέ ὀρθολογικό καί ἐμπειρικῶς ἐπαληθεύσιμο ἔλεγχο.

Ἡ πατρότητα αὐτῆς τῆς φιλοσοφικῆς στάσης μᾶλλον, παρά θρησκείας, ἀποδίδεται στόν Ἄγγλο φιλόσοφο Ἐντουαρντ Χέρμπερτ, βαρόνο τοῦ Τσέρμπερι (Edward Herbert of Cherbury, 1583-1648), ὁ ὁποῖος συμπύκνωσε τίς περί Θεοῦ ἀπόψεις του στό σύγγραμμα *De Veritate* (*Περί ἀληθείας*, 1624). Ἡ περίοδος ἀκμῆς τοῦ ντεϊσμοῦ (1696-1801) συμπίπτει σχεδόν μέ τήν ἐποχή τοῦ Διαφωτισμοῦ, τή σκέψη τοῦ ὁποῖου ἐπηρέασε σέ πολύ μεγάλο βαθμό. Ὡστόσο, ἐπιδράσεις του ἐπιβιώνουν καί στούς ἐπόμενους αἰῶνες, στίς Η.Π.Α., στήν ἐκπαιδευτική μεταρρύθμιση τῆς κεμαλικῆς Τουρκίας, καί στήν ἰδεολογία τοῦ ναζισμοῦ.



## Ἡ ἐπανάληψη τῆς ἱστορίας

π. Δημητρίου Μπαθρέλλου

Ἐφημ. Ἰ.Ν. Αναλήψεως Ντράφι - Ἐπισκ. Καθηγητοῦ Παν. Emory

*Ὅσοι λησμονοῦν τὴν ἱστορία εἶναι καταδικασμένοι νὰ τὴν ἐπαναλάβουν  
(Ἀπόφθεγμα τοῦ George Santayana, χαραγμένο στό Ἄουσβιτς)*

**Τ**ό καλοκαίρι τοῦ 1914 τὰ σύννεφα τοῦ πολέμου ἄρχισαν νὰ πυκνώνουν πάνω ἀπό τόν γιά δεκαετίες ξάστερο οὐρανό τῆς Εὐρώπης. Τὰ “χριστιανικά” κράτη ἐτοιμάζονταν γιά πόλεμο. Τί σπρώχνει, ἄραγε, τούς λαούς στό νὰ πολεμοῦν; Μεταξύ ἄλλων, οἱ ἁμαρτίες τους. Εἶναι δύσκολο ὅμως, τοῦλάχιστον γιά τούς πολλούς, νὰ σκοτώσουν καί νὰ σκοτωθοῦν γιά κάτι ἐξόφθαλμα εὐτελές. Ἀκριβῶς γι’ αὐτό οἱ πόλεμοι ἐπενδύονται ἰδεολογικά, ἔτσι ὥστε οἱ ἐμπλεκόμενοι νὰ θεωροῦν ὅτι μάχονται ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τους χάριν μιᾶς δίκαιης καί ἱερῆς ὑπόθεσης. Οἱ πολιτικές ἡγεσίες τό γνωρίζουν αὐτό καλά καί ἐπομένως κινητοποιοῦν τούς πανίσχυρους μηχανισμούς προπαγάνδας πού διαθέτουν, γιά νὰ καλλιεργήσουν τό αἶσθημα θυματοποίησης τῶν λαῶν τους καί δαιμονοποίησης τῶν ἀντιπάλων τους. Καί οἱ ἐπιρρεπεῖς σέ ναρκισιστικές αὐταπάτες λαοί πέφτουν συνήθως θύματα τῆς προπαγάνδας.

Αὐτό συνέβη λίγο-πολύ τό 1914 στή Γερμανία. Ἡ φιλοπόλεμη πολιτική τοῦ Γερμανοῦ Κάιζερ Βίλελμ Β΄ καί τῶν συμβούλων του ὑποστήριξε, καί μᾶλλον ἐνθάρρυνε, τὴν Αὐстроουγγαρία νὰ κηρύξει τόν πόλεμο στή Σερβία, γνωρίζο-

ντας ὅτι αὐτό θά εἶχε ὡς σχεδόν βέβαιη συνέπεια τὴν ἐμπλοκή τῆς Ρωσίας ἀλλά πιθανόν καί ἄλλων κρατῶν, ὅπως, γιά παράδειγμα, ἡ Γαλλία καί ἡ Βρετανία. Καθώς οἱ Γερμανοὶ ἡγέτες προέβλεπαν ὅτι σέ λίγα χρόνια ἡ Γαλλία καί ἡ Ρωσία θά καθίσταντο πανίσχυρες (ὅπως ἦταν ἤδη ἡ Μεγάλη Βρετανία στή θάλασσα) θεώρησαν ὅτι ἡ συγκυρία ἦταν κατάλληλη γιά ἓνα ξεκαθάρισμα λογαριασμῶν πού θά λειτουργοῦσε ὑπέρ τους. Ἄδραξαν, λοιπόν, τὴν εὐκαιρία τῆς δολοφονίας τοῦ Ἀρχιδούκα Φραγκίσκου Φερδινάρδου τῆς Αὐστρίας (28/6/1914) γιά νὰ προκαλέσουν αὐτό πού ἔκτοτε θά ὀνομαζόταν “ὁ μέγας πόλεμος”.

Κάτι τέτοιο, ὡστόσο, θά ἔπρεπε νὰ γίνετο στό ὄνομα μιᾶς ἀνώτερης καί ἱερῆς ὑπόθεσης, πού θά μπορούσε νὰ ἐμπνεύσει καί νὰ συνεγείρει τόν γερμανικό λαό, ὥστε νὰ στείλει μέ ἐνθουσιασμό τὰ παιδιά του στό σφαιραεὶα τῶν μαχῶν καί τῶν χαρακωμάτων. Ἡ ὑπόθεση αὐτή ἀφοροῦσε τὴν προστασία τοῦ πολιτισμοῦ –συγκεκριμένα τοῦ γερμανικοῦ πολιτισμοῦ– ἀπέναντι στή διαφθορά τῶν Δυτικῶν, κυρίως τῶν Βρετανῶν καί τῶν Ἀμερικανῶν. Οἱ Γερμανοὶ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς λίγο-πολύ θεώρησαν ὅτι ἀποτελοῦσαν τό εὐγενές,

ήρωικό, και πολιτισμένο έθνος τών καλλιτεχνών, τών ποιητών, και τών φιλοσόφων, ενώ, για παράδειγμα, οί Βρετανοί –άλλά και οί Άμερικανοί, πού άργότερα θά έμπαιναν στόν πόλεμο και θά καθόριζαν τήν έκβασή του – ήταν έθνη μέ κατώτερο “πολιτισμό”, τά όποία ένδιαφέρονταν κυρίως για πρακτικά πράγματα πού σχετίζονταν μέ τή χρησιμότητα και τό κέρδος. Ο πόλεμος, λοιπόν, γινόταν στό όνομα ένός ύψηλού και εύγενοϋς πολιτισμοϋ, τόν όποιο οί Γερμανοί είχαν ήθική υποχρέωση νά υπερασπιστοϋν – και ό μόνος τρόπος για νά τό κάνουν ήταν ό πόλεμος.

Θά περίμενε ίσως κανείς ότι οί χριστιανοί, ή τουλάχιστον οί θεολόγοι και οί ποιμένες τους, δέν θά παρασύρονταν από αυτή τήν τρέλα αλλά αντίθετως θά προειδοποιούσαν τούς συμπατριώτες τους για τήν επικείμενη καταστροφή, όπως έκαναν οί προφήτες τής Παλαιάς Διαθήκης. Δυστυχώς, όμως, συνέβη τό ακριβώς αντίθετο. Πολλοί θρησκευτικοί ήγέτες και Πανεπιστημιακοί Καθηγητές τής θεολογίας προσυπέγραψαν τήν επεκτατική πολιτική του Κάιζερ. Η ανάκρση προτεσταντικής θεολογίας και γερμανικού πολιτισμοϋ στό πλαίσιο του έπονομαζόμενου Kulturprotestantismus του 19<sup>ου</sup> αιώνα (όπως, τηρουμένων τών αναλογιών, συνέβη τήν ίδια περίπου έποχή και στή Ρωσία μέ τούς Σλαβόφιλους) είχε ήδη προετοιμάσει τό έδαφος. Διόλου παράξενο, λοιπόν, πού στις 4 Οκτωβρίου 1914, ένενήντα τρεις Γερμανοί διανοούμενοι, έπιστήμονες, και άνθρωποι τής τέχνης υπέγραψαν ένα μανιφέστο, μέ τό όποιο δήλωναν, έν όνόματι του γερμανικού πολιτισμοϋ, τήν υποστήριξη τους

στίς πολεμικές έπιχειρήσεις τής χώρας τους, κάνοντας μάλιστα σαφή αναφορά στόν Γκαίτε (λογοτεχνία), τόν Μπετόβεν (μουσική), και τόν Κάντ (φιλοσοφία). Άνάμεσά στούς υπογράφοντες περιλαμβάνονταν όρισμένοι από τούς σημαντικότερους θεολόγους τής Γερμανίας, όπως ό Adolf von Harnack, ό Wilhelm Herrmann, και ό Adolf von Schlatter. Η παρανόηση τής ιστορικής πραγματικότητας από τούς συντάκτες του μανιφέστου προξενεί ακόμα και σήμερα κατάπληξη στούς άφελείς άναγνώστες του.

Η στάση τών ήγετών του γερμανικού χριστιανισμοϋ φάνηκε νά έχει τήν προσδοκώμενη ανταπόκριση: οί ναοί άρχισαν νά γεμίζουν από άνθρωπους πού άφενός εκτιμούσαν τή στάση τών γερμανικών Έκκλησιών και άφετέρου ήθελαν νά προσευχηθοϋν για τά παιδιά τους πού έφευγαν για τόν πόλεμο. Η εξέλιξη όμως του πολέμου ήταν πολύ διαφορετική: όδήγησε στόν θάνατο δεκάδες εκατομμύρια άνθρωπους, κλόνησε τήν πίστη πολλών από εκείνους πού έβλεπαν, ή βίωσαν, τήν άλληλοεξόντωση τών χριστιανών, και συνέβαλε άποφασιστικά στην άνάδυση τών μεγάλων (και βαθύτατα άντιχριστιανικών) όλοκληρωτισμών του 20<sup>ου</sup> αιώνα (ναζισμός και κομμουνισμός), οί όποιοι ευθύνονται για τίς γενοκτονίες, τά γκούλάγκ, τά όλοκαυτώματα, και γενικότερα τόν θάνατο περισσότερων από ένατό εκατομμύρια ανθρώπων. Όσον άφορά στούς ίδιους τούς Γερμανούς, ή κατάληξη του πολέμου, ό όποιος ξεκίνησε τό 1914 αλλά στην πραγματικότητα όλοκληρώθηκε τό 1945, σήμανε τή στρατιωτική και ήθική συντριβή τής Γερμανίας.



## Οἱ δρόμοι τοῦ Θεοῦ

Σχόλιο στό Α' Ἀνάγνωσμα τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς Κυριακῆς τῶν Πατέρων τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου: Γεν 14:14-20

Μιλτιάδου Κωνσταντίνου

Ὁμ. Καθηγ. Α.Π.Θ. - Ἄρχ. Διδασκάλου τοῦ Εὐαγγελίου τῆς ΜετΧ Ἐκκλησίας

**Ἡ** Κυριακή μεταξύ τῆς 11<sup>ης</sup> καί 17<sup>ης</sup> Ὀκτωβρίου εἶναι, σύμφωνα μέ τή λειτουργική παράδοση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ἀφιερωμένη στή μνήμη τῶν Πατέρων πού ἔλαβαν μέρος στήν Ζ' Οἰκουμενική Σύνοδο. Ἡ Ζ' Οἰκουμενική Σύνοδος, πού συγκλήθηκε στή Νίκαια τῆς Βιθυνίας ἀπό τίς 24 Σεπτεμβρίου ἕως τίς 13 Ὀκτωβρίου 787 μ.Χ. μέ πρωτοβουλία τῆς αὐτοκράτειρας Εἰρήνης (ἡ ὁποία κατά τή συγκεκριμένη περίοδο ἀσχοῦσε τήν ἀντιβασιλεία ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνήλικου γιοῦ της, αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου Στ'), καί ὑπό τήν προεδρία τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ταρασίου, ἐπιχείρησε νά θέσει τέρμα στήν ἔριδα τῆς Εἰκονομαχίας πού γιά περισσότερο ἀπό μισόν αἰῶνα συγκλόνησε τήν Ἐκκλησία. Ἄν καί ὁ στόχος τῆς συνόδου, στήν ὁποία μετεῖχαν τριακόσιοι πενήντα ἐπίσκοποι καί στή συνέχεια προσυπέγραψαν τίς ἀποφάσεις τους καί ἄλλοι, δέν ἐπιτεύχθηκε πλήρως, καθῶς λίγα χρόνια ἀργότερα ἡ ἔριδα ἀναζωπυρώθηκε, ἡ ἀπόφασή της ἀποτέλεσε τή βάση γιά τήν πολιτισμική ἔκφραση τῆς Ὁρθοδοξίας, ἡ ὁποία μέχρι σήμερα καταυγάζει τήν ἀνθρωπότητα ὁλόκληρη μέ τήν καλλιτεχνική της εὐαι-

σθησία, τή θεολογική της ἀκρίβεια καί τήν πνευματικότητά της.

Συγκεκριμένα, οἱ Πατέρες διακήρυξαν ὅτι ἡ εἰκονογράφηση τοῦ Χριστοῦ καί τῶν Ἁγίων ἐδράζεται στήν ἐνανθρώπηση τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδας: «Πάλαι μὲν ὁ Θεὸς ὁ ἀσώματός τε καί ἀσχημάτιστος οὐδαμῶς εἰκονίζετο, νῦν δὲ σαρκί ὀφθέντος Θεοῦ καί τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφέντος εἰκονίζω Θεοῦ τὸ ὁρώμενον. Οὐ προσκυνῶ τῇ ὕλη, προσκυνῶ δὲ τὸν τῆς ὕλης δημιουργόν, τὸν ὕλην δι' ἐμὲ γενόμενον καί ἐν ὕλη κατοικῆσαι καταδεξάμενον καί δι' ὕλης τὴν σωτηρίαν μου ἐργασάμενον, καί σέβων οὐ παύσομαι τὴν ὕλην, δι' ἧς ἡ σωτηρία μου εἴργασται». Μέ βάση αὐτή τή θέση, στόν Ὅρο τῆς πίστεως πού ἀναγνώστηκε κατά τήν ἑβδομὴ καί τελευταία συνεδρία τῆς Συνόδου, διακηρύσσεται ὅτι ἡ τιμὴ πρὸς τίς εἰκόνες ἀναφέρεται στό εἰκονιζόμενο πρόσωπο καί ὄχι στό ὕλικό τῆς κατασκευῆς τους.

Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ ἀναγνώσματα τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς γιορτῆς ἔχει ὡς θέμα τή συνάντηση τοῦ Ἀβραάμ μέ τὸν Μεχισεδέκ. Ἡ περικοπὴ 14:14-20 εἶναι ἀπόσπασμα μιᾶς εὐρύτερης ἀφήγησης πού

ἀναφέρεται στή σύγκρουση δύο στρατιωτικῶν συμμαχιῶν τῆς β΄ π.Χ. χιλιετίας γιά τόν ἔλεγχο τῶν ἐμπορικῶν δρόμων τῆς Ἀνατολῆς, συγκεκριμένα τῆς περιφημῆς “Βασιλικῆς Ὁδοῦ” (βλ Ἄρι 20:17-21:22) πού ἔνωσε ἐμπορικά τήν Αἴγυπτο μέ τή Μεσοποταμία. Στήν πρώτη συμμαχία συμμετέχουν τέσσερα βασιλεία τῆς Μεσοποταμίας ὑπό τήν ἡγεσία τοῦ βασιλιᾶ τοῦ Αἰλάμ. Στή δεύτερη συμμαχία συμμετέχουν πέντε βασιλεία τῆς Χαναάν ὑπό τήν ἡγεσία τοῦ βασιλιᾶ τῶν Σοδόμων. Ἡ σύγκρουση προκλήθηκε ὅταν τά πέντε βασιλεία τῆς δεύτερης συμμαχίας προσπάθησαν νά ἀποτινάξουν τόν δωδεκαετῆ ζυγό τῆς ὑποτελείας πού τοῦς εἶχε ὑποβάλει τό βασιλεῖο τοῦ Αἰλάμ (Γεν 14:1-7). Στήν τελική μάχη ὅμως ἡ συμμαχία τῶν πέντε βασιλιάδων ἠττήθηκε, οἱ νικητές λεηλάτησαν τά Σόδομα καί τά Γόμορρα καί κατά τήν ἀποχώρησή τους ἀπό τήν περιοχή πῆραν ὡς αἰχμάλωτο μαζί μέ ὅλα τά ὑπάρχοντά του τόν ἀνεψιό τοῦ Ἀβραάμ Λώτ, ὁ ὁποῖος κατοικοῦσε στά Σόδομα (Γεν 14:7-13).

Στό ἄκουσμα τῆς εἰδησης γιά τήν αἰχμαλωσία τοῦ Λώτ, ὁ Ἀβραάμ συγκεντρώνει τοῦς δούλους του καί ἀποτολμᾷ νά καταδιώξει τοῦς ἀπαγωγεῖς. Τοῦς προλαβαίνει στή Δάν, στή βόρεια Παλαιστίνη, καί στή συνέχεια μέ αἰφνιδιαστικές νυχτερινές ἐπιθέσεις, καθῶς τά ἐχθρικά στρατεύματα πορεύονται βορειότερα τῆς Δαμασκοῦ, κατορθώνει νά ἀπελευθερώσει τόν ἀνεψιό του μαζί μέ τοῦς ὑπόλοιπους αἰχμαλώτους καί νά ἀνακτήσει τά ὑπάρχοντά τους (συχ 14-16).

Κατά τήν ἐπιστροφή τοῦ Ἀβραάμ ἀπό τή μάχη, ὁ βασιλιάς τῶν Σοδόμων βγαίνει

νά τόν προὑπαντήσει, ἀλλά ξαφνικά ἐμφανίζεται στή σκηνή καί ἕνας δεύτερος βασιλιάς. Πρόκειται γιά μιά αἰνιγματική προσωπικότητα, καθῶς δέν ἀναφέρεται τίποτα γι’ αὐτόν στήν ἀφήγηση πού προηγεῖται, ἐμφανίζεται ἐντελῶς ξαφνικά καί ἀμέσως μετά τή συνάντησή του μέ τόν Ἀβραάμ ἐξαφανίζεται. Αἰνιγματική ἐπίσης εἶναι καί ἡ περιγραφή του· ὀνομάζεται Μελχισεδέκ, ὄνομα πού ὑποδηλώνει ὅτι εἶναι ἕνας δίκαιος βασιλιάς, πού βασιλεύει σέ μιά πόλη τό ὄνομα τῆς ὁποίας σημαίνει “εἰρήνη”, ὑπηρετεῖ ὡς ἱερέας τόν Ὑψιστο Θεό, Δημιουργό τοῦ οὐρανοῦ καί τῆς γῆς, στό ὄνομα τοῦ ὁποίου εὐλογεῖ τόν Ἀβραάμ καί τοῦ προσφέρει ψωμί καί κρασί (συχ 17-20).

Τόσο τό συγκεκριμένο ἐπεσόδιο ὅσο καί ὀλόκληρη ἡ ἀφήγηση στήν ὁποία αὐτό ἐντάσσεται ἀποτελεῖ ἕναν γρίφο γιά τή σύγχρονη βιβλική ἔρευνα. Ἡ ἰδιομορφία τοῦ κεφαλαίου 14 συνίσταται στό ὅτι, ἐνῶ τά ὀνόματα τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἐκστρατείας τῶν τεσσάρων βασιλιάδων ἐμφανίζονται ἀπό ἀποψη μορφῆς ἀρχαία, ὅπως καί τό ὕφος τῆς ὅλης ἀφήγησης, αὐτή ἀμφισβητεῖται ἱστορικά. Δέν εἶναι, γιά παράδειγμα, δυνατό νά γίνει, μέ βάση τίς μέχρι σήμερα γνωστές ἱστορικές πηγές ἢ τά ἀρχαιολογικά δεδομένα τῆς περιόδου, ἀποδεκτό ὅτι τό βασιλεῖο τοῦ Αἰλάμ εἶχε ἐπεκτείνει τήν κυριαρχία του μέχρι τίς νότια τῆς Νεκράς Θάλασσας περιοχές καί, μάλιστα, ἡγεῖτο μιᾶς συμμαχίας στήν ὁποία μετεῖχαν ἕνας Ἀμοραῖος, ἕνας Χουρρίτης καί ἕνας Χετταῖος βασιλιάς. Οἱ διαφορές προσπάθειες τῶν ἐρευνητῶν γιά τή λύση τοῦ προβλήματος αὐτοῦ δέν ἔχουν

μέχρι σήμερα καταλήξει σέ κάποια κοινώς αποδεκτή πρόταση. Οί περισσότεροι πάντως σύγχρονοι έρμηνευτές βλέπουν στην περικοπή 14:14-20, ένα παράδειγμα ιστορικο-θεολογικής τεκμηρίωσης τής ανοχής πού ό Δαβίδ άρχικά και ή δυναστεία του στή συνέχεια επέλεξαν νά επιδείξουν άπέναντι στόν γηγενή πληθυσμό τής Χαναάν. Άνεξάρτητα από τό μοντέλο έγκατάστασης του Ίσραήλ στή Χαναάν πού αποδέχεται κανείς, κοινός παρονομαστής όλων είναι ή αντιπαράθεση του Ίσραήλ μέ τούς χανααντικούς πληθυσμούς, ή όποία όδήγησε κατά τίς άρχές τής Έποχής του Σιδήρου σέ μία αναγκαστική συνύπαρξη. Οί μεγάλες πόλεις παραμένουν στά χέρια των Χαναανίων, ένω ό Ίσραήλ περιορίζεται στην ύπαιθρο. Η συνύπαρξη αυτή δέν ήταν δυνατό νά πραγματοποιηθεί χωρίς τήν επίδειξη και από τίς δύο πλευρές μιās ανοχής, κάτι, άλλωστε, πού μαρτυρείται τόσο από τό βιβλίο των Κοιτών όσο και από νεότερες αρχαιολογικές έρευνες. Έτσι, θά μπορούσε νά υποστηριχτεί ότι ή σκηνή τής συνάντησης Άβραάμ-Μελχισεδέκ δέν είναι παρά μία τυπολογική αναπαράσταση τής άμφοτερόπλευρης ανοχής πού χαρακτηρίζει τήν προμοναρχική περίοδο του Ίσραήλ. Στην περίπτωση αυτή στόχος τής περικοπής θά μπορούσε νά θεωρηθεί ή νομιμοποίηση τής Ίερουσαλήμ ως λατρευτικού κέντρου και ιδιαίτερα τής έξυπνης πολιτικής έπιλογής του Δαβίδ για τήν αντιμετώπιση του χανααντικού στοιχείου του κράτους του. Οί έπιλογές του Δαβίδ αποτέλεσαν τό πρότυπο και για τίς έπιλογές του διαδόχου του και

όλων των βασιλιάδων του Ίσραήλ και του Ιούδα. Αυτή ή πολιτικά υποκινούμενη άνεκτικότητα προς τή χανααντική θρησκεία, ή όποία φτάνει ως τόν συγκρητισμό, προκάλεσε, όπως είναι γνωστό, τή σφοδρή αντίδραση του προφητικού κινήματος, πού όδήγησε από τή μονολατρία, ή όποία άφησε ελεύθερο χώρο για τήν άναγνώριση τής ύπαρξης και άλλων θεοτήτων, στόν άπόλυτο μονοθεϊσμό.

Άνεξάρτητα πάντως από τήν όρθότητα ή όχι των υποθέσεων τής σύγχρονης έρμηνευτικής, εκείνο πού έχει ιδιαίτερη σημασία είναι ή διαπίστωση πώς ή πίστη ότι τό λευιτικό ιερατείο έχει θεία προέλευση και έδράζεται στην άποκάλυψη του Σινά δέν έμποδίζει τόν ψαλμωδό νά άναγνωρίσει ότι ό Θεός μπορεί νά έχει και άλλους δρόμους προσέγγισης των ανθρώπων ή τό άντίστροφο και νά θεωρεί έξίσου νόμιμο προς τό λευιτικό και ένα άλλο ιερατείο, “κατά τήν τάξιν Μελχισεδέκ” (Ψαλ 109:4). Άκριβώς αυτή ή νομιμοποίηση και θεολογική έπεξεργασία θά δώσει άργότερα τή δυνατότητα στόν συγγραφέα τής *Πρός Έβραίους Έπιστολής τής Καινής Διαθήκης* νά νομιμοποιήσει και τή νέα πίστη στηριζόμενος στην ίδια άκριβώς θεολογική έπεξεργασία πού παρήγαγε ή παλιά, και στή συνέχεια στην πατερική έρμηνευτική παράδοση τής Έκκλησίας νά άναγνωρίσει στή μορφή του Μελχισεδέκ τόν τύπο του Χριστού. Και είναι αυτή ή άναγνώριση πού δικαιολογεί τήν έπιλογή του συγκεκριμένου κειμένου ως άναγνώσματος των άφιερωμένων στή μνήμη των Πατέρων Έσπερινών.



## Ὁ νικητής καί τό ἔπαθλο, Γ΄

Ἰωάννη Καραβιδόπουλου  
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ Α.Π.Θ.

Ὁ νικῶν ποιήσω αὐτόν στῦλον ἐν τῷ ναῶ τοῦ Θεοῦ μου καί ἔξω οὐ μὴ ἐξέλθῃ ἔτι καί γράψω ἐπ' αὐτόν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου καί τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ μου, τῆς καινῆς Ἱερουσαλήμ, ἣ καταβαίνουσα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μου, καί τὸ ὄνομά μου τὸ καινόν.

(Ἀποκ 3,12)

Στὴν στ' ἐπιστολή τοῦ κεφ. 3 τῆς Ἀποκαλύψεως, πού ἀπευθύνεται στὴν ἐκκλησία τῆς Φιλαδελφείας, λέγει ὁ «ἅγιος, ὁ ἀληθινός» στὸν νικητὴ τὰ παραπάνω λόγια.

Α΄

Ἡ εἰκόνα τοῦ «στύλου» ἐμπεριέχει τίς ἔννοιες τῆς δυνάμεως, τῆς ἀμετακίνητης σταθερότητας καί τῆς τελεσίδικης τοποθετήσεως – ἔννοιες πού ὑπογραμμίζονται ἀπὸ τὸ «καί ἔξω οὐ μὴ ἐξέλθῃ ἔτι» καθὼς καί ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ὑποσχόμενος εἶναι «ὁ ἀληθινός, ὁ ἔχων τὴν κλεῖν τοῦ Δαυΐδ, ὁ ἀνοίγων καὶ οὐδεὶς κλείσει καὶ κλείων καὶ οὐδεὶς ἀνοίγει» (3,7). Ἐπὶ τοῦ στύλου, τ.ἔ. ἐπὶ τοῦ νικητῆ, εἶναι γραμμένα τρία ὀνόματα: τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ, δηλ. τῆς καινῆς Ἱερουσαλήμ, καί τὸ ὄνομα τὸ καινόν τοῦ Χριστοῦ. Ἴσως τὰ περὶ καινοῦ ὀνόματος ἐδῶ σχετίζονται μὲ τὸ γεγονός ὅτι ἡ πόλη τῆς Φιλαδελφείας, πού κτίσθηκε περὶ τὸ 150 μ.Χ. ἀπὸ τὸν βασιλιά τῆς Περγάμου Ἄταλο Β΄ τὸν Φιλάδελο, ἄλλαξε πολλές

φορὲς ὄνομα: ἐπὶ αὐτοκράτορος Τιβερίου μετονομάστηκε σὲ Νεοκαισάρεια καί ἐπὶ Βεσπασιανοῦ προστέθηκε τὸ ἐπίθετο Φλαβία. Ἐπίσης νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ ὄρος ἅγιος ὡς αὐτοπροσδιορισμὸς τοῦ Χριστοῦ ἀπαντᾷ γιὰ πρώτη φορά στὴν Καινὴ Διαθήκη σὲ αὐτὸ τὸ χωρίο. «Ὁ μόνος καί ἀποκλειστικὰ ἅγιος», παρατηρεῖ ὁ κ. Μαυρόπουλος, «εἶναι ὁ Θεός, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι μιά ἑτερότητα ὡς πρὸς τὰ ὄντα καί τὴν κατάστασιν τοῦ πεπτωκότος κόσμου. Εἶναι κάτι τὸ ξεχωριστό, ἢ μᾶλλον κάποιος ξεχωριστός ἀπὸ τὰ δημιουργήματα. Σὲ αὐτὴν τὴν ἀγιότητα μετέχουν ὅσοι καὶ ὅσα συνδέονται μὲ τὸν Θεό, ἕνας ἄνθρωπος, ἕνας λαός, ἕνας τόπος, ἕνα ἀντικείμενο, ἢ μία ἐνέργεια [...]. Ὑπάρχει ὁμως ἐντὸς τῆς ἱστορίας ἕνα κεφαλαιῶδες γεγονός πού ἀποκαλύπτει τὸ περιεχόμενο τῆς ἀγιότητος τῶν πιστῶν ὡς ἀγιότητος δωρεῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος – καὶ ἀναφέρομαι στὸ γεγονός τῆς Πεντηκοστῆς. Ἐκτοτε ἡ ἀγιότητα ἐγκαθίσταται ἐντὸς τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, γίνεται κατάστασιν ὑπαρξιακῆς τάξεως»<sup>1</sup>.



## B'

Ἡ ἐκπλήρωση τῆς ὑποσχέσεως βρίσκεται στό 22,4: «καί ὄφονται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καί τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν».

Ἡ ἐρμηνευτική δυσκολία στήν ὑπόσχεση καί ἐκπλήρωση τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς βρίσκεται στό γεγονός ὅτι στήν «καινή Ἱερουσαλήμ τὴν καταβαίνουσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ» δέν ὑπάρχει ναός, ὅπως ἄλλωστε λέγει ὁ στίχ. 21,22 «καὶ ναὸν οὐκ οἶδα ἐν αὐτῇ, ὁ γὰρ κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ναὸς αὐτῆς ἐστὶν καὶ τὸ ἄρνιον». Πῶς λοιπὸν οἱ νικητὲς εἶναι στύλοι στόν ναὸ τοῦ Θεοῦ; Τό ἴδιο ἐρώτημα θά μπορούσε ἐπίσης νά τεθεῖ ἐξ ἀφορμῆς τῶν ὄσων λέγονται γιὰ τοὺς μάρτυρες στό 7<sup>ο</sup> κεφάλαιο, οἱ ὁποῖοι «εἰσὶν ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ καὶ λατρεύουσιν αὐτῷ ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ» (7,15). Πῶς λοιπὸν πρέπει νά νοηθεῖ ὁ ναός καὶ στίς δύο αὐτές περιπτώσεις, ἀφοῦ στήν καινή Ἱερουσαλήμ δέν ὑπάρχει ναός; Ἐδῶ ἀκριβῶς, δηλ. στήν ἀντικατάσταση τῆς ἀτελοῦς ἀναπαράστασεως τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ (βλ. «καί ὄφονται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ» τοῦ στίχ. 22,4 καὶ τὸ Α΄ Ἰω 3,2 «τότε ὀφόμεθα αὐτὸν καθὼς ἐστὶν»), βρίσκεται ἡ διαφοροποίηση τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὸν ἰουδαϊσμό: Ἐνῶ ὁ ἰουδαϊσμός συνδέει τὴν νέα ἐσχατολογικὴ Ἱερουσαλήμ ὑποχρεωτικά μέ τὴν ὑπαρξὴ ἑνός λαμπροῦ ναοῦ<sup>2</sup>, στήν καινή Ἱερουσαλήμ τῆς Ἀποκαλύψεως δέν ὑπάρχει ναός: «ὁ γὰρ κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ναὸς αὐτῆς ἐστὶν, καὶ τὸ ἄρνιον» (21,22). Ἡ κοινωνία δηλ. μέ τὸν Θεό εἶναι ἄμεση. Ἡ κοινωνία

αὐτὴ ἐκφράζεται ἤδη ἐπὶ τοῦ παρόντος μέ ὄρους χριστολογικούς: Ὅσοι ζοῦν σὲ κοινωνία μέ τὸν Χριστό βρίσκονται ἤδη ἀπὸ τώρα καὶ διὰ παντός μέσα στόν ναό.

Οἱ ἀρχαῖοι ἐρμηνευτὲς ἐρμηνεύουν τὴν λέξη «στύλος» μέ τὴν ἔννοια τοῦ στυλοβάτου τῆς Ἐκκλησίας. Γράφει π.χ. ὁ Ἀνδρέας Καισαρείας: «Εἰκότως δὲ εἶπε ποιῆσαι τὸν νικῶντα στύλον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ νικητὴς τῶν ἐναντίων δυνάμεων, στύλος καὶ ἐδραῖωμα τῆς Ἐκκλησίας καθίσταται, ἀκίνητον ἐν αὐτῇ τὴν βᾶσιν ἔχων, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον»<sup>3</sup>. Ἐπίσης ὁ Π. Μπρατσιώτης στό Ὑπόμνημά του παρατηρεῖ: «Ὁ ναός τοῦ Θεοῦ δέν πρέπει νά νοηθῆ κατὰ γράμμα, δηλ. ὡς ἰδιαιτέρος ναός τοῦ Θεοῦ, καθ' ὅσον ἐν τῇ νέᾳ Ἱερουσαλήμ δέν θά ὑπάρχῃ ναός (κα' 22), ἀλλὰ παρίσταται οὕτως εἰκονικῶς τὸ κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ, ἡ Ἐκκλησία, τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ (Α' Κορ γ' 16. Β' Κορ ς' 16, Ἐφεσ β' ἐξ., Ἰω β' 19-21). Ἡ δὲ λέξις στύλος εἶναι καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Κ. Διαθήκης (Γαλ β' 9. Τιμ γ' 15) καὶ τῆς ἀρχαίας γραμματείας ἔμβλημα τῆς ἀκλονήτου σταθερότητος, ἐνταῦθα δὲ καὶ τῆς ἐξεχούσης ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ θέσεως τῶν ἀκραϊφνῶν πιστῶν, τῆς ὁποίας τό εἰς τό διηνεκές ἀμετάθετον καὶ ἀναπαλλοτριωτον ἐκφράζει ἡ φράσις «καὶ ἔξω οὐ μὴ ἐξέλθῃ ἔτι»<sup>4</sup>.

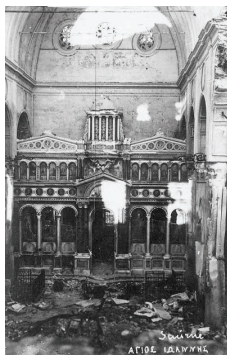
Στά πλαίσια τῆς πατερικῆς ἐρμηνείας (βλ. τὴν παραπάνω ἐρμηνεία τοῦ Ἀνδρέα Καισαρείας) ὁ στύλος μπορεῖ νά κατανοηθεῖ ἐκκλησιολογικά: Ὁ Ἰάκωβος, ὁ Πέτρος καὶ ὁ Ἰωάννης ὀνομάζονται στήν *Πρὸς Γαλάτας* ἐπιστολὴ τοῦ Ἀπ. Παύλου «στύλοι» τῆς Ἐκκλησίας (Γαλ 2,9). Ὁ νικητὴς χριστιανός τῆς ἐρμηνευομένης

ἐδῶ ὑποσχέσεως τοῦ Θεοῦ αἰσθάνεται ἀκλόνητος μέσα στήν Ἐκκλησία καί σέ περίπτωση σεισμοῦ (πού ἦταν σύνθητες φαινόμενο τῆς περιοχῆς τῆς Φιλαδελφείας) δέν θά τρέξει ἔξω γιά νά σωθεῖ, ἐφόσον ἄλλωστε στόν ἀκλόνητο ὡς στυλο πιστό θά ἀναγραφεῖ τό ὄνομα τοῦ Θεοῦ. «Αὐτό σημαίνει», παρατηρεῖ ὁ π.

Ἰωάννης Σκιαδαρέσης, «νέα καί συνεχῆ σχέση υἱοθεσίας καί κοινωνίας. Ἡ εἰκόνα προφανῶς συνδέεται μέ τή συνθήκη νά ἀναγράφονται ὀνόματα εἴτε δωρητῶν εἴτε ἱερέων σέ στυλοὺς ναῶν γιά νά μῆ λησμονοῦνται. Κατά ταῦτα ἡ ἔννοια ἐδῶ εἶναι: Οἱ νικητές μένουν στή μνήμη τοῦ Θεοῦ»<sup>5</sup>.

**ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ.** 1. Δ. Μαυρόπουλος, *Σχόλια στήν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη*, Ἀθήνα 2020, σ. 113-114. 2. *Δαν* 8,14. 3. *PG* 106:248. 4. Π. Μπρατσιώτης, *Ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου*, Ἀθήνα 1950, σ. 108-109. 5. π. Ἰωάννης Σκιαδαρέσης, *Ἰωάννεια Γραμματεία*, σ. 461-462. Ὡστόσο ὁ π. Ἰωάννης πιστεύει ὅτι τά περί ὀνόματος ἐδῶ μποροῦν νά συσχετισθοῦν καί μέ τό βάπτισμα (σ. 462).

**Βιβλιογραφική σημείωση:** Γιά εὐρύτερη ἀνάλυση τῆς ἐπιστολῆς πρός τήν Ἐκκλησία τῆς Φιλαδελφείας προτείνονται τά ἀκόλουθα βοηθήματα: Σ. Ἀγουρίδης, *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη*, (σειρά: «Ἑρμηνεῖα Καινῆς Διαθήκης», 18), Θεσσαλονίκη 1994. Σ. Δεσπότης, *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη, Τό βιβλίον τῆς προφητείας*, Ἀθήνα, 2008. Δ. Μαυρόπουλος, *Σχόλια στήν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη*, Ἀθήνα 2020. Π. Μπρατσιώτης, *Ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου*, Ἀθήνα 1950. Σ. Σάκκος, *Ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου*, τ. Α', Θεσσαλονίκη 2011. π. Ἰ. Σκιαδαρέσης, *Ἰωάννεια Γραμματεία*, Θεσσαλονίκη 2013. Τοῦ ἰδίου, *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη. Τά πρῶτα καί τά ἔσχατα σέ διάλογο*, Θεσσαλονίκη 2011.



Σμύρνη, Σεπτέμβριος 1922: Ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη (ἐπάνω) καί τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς μετά τήν πυρκαγιά καί τή λεηλασία (πηγή: [levantineheritage.com](http://levantineheritage.com))





## Ἀνθρωπολογικές ἀνιχνεύσεις Ἁγίου Μάξιμου ὁ Ὁμολογητῆς

Πρωτ. Ν. Ι. Λουδοβίκου  
Καθηγ. Ἀνωτάτης Ἐκκλ. Ἀκαδημίας Θεσσαλονίκης

Ἡ παρουσίασή μας σχετικά μέ τήν Ἀνθρωπολογία τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ θά μπορούσε νά προκαλέσει πολλές διαφωνίες. Εἶναι πιθανό πώς κάποιοι σύγχρονοι διανοούμενοι θά βιάζονταν, ἴσως, νά μᾶς κατηγορήσουν πώς κατά κάποιο τρόπο κάνουμε ἕνα σοβαρό ἀναχρονισμό, βρίσκοντας τόσο σημαντικά στοιχεῖα τῆς μετανεωτερικότητας σ' ἕναν στοχαστή, ὁ ὁποῖος κυριολεκτικά, σέ σχέση μ' αὐτό πού εἴμαστε σήμερα, θά μπορούσε νά χαρακτηριστεῖ ἀρχαϊκός. Αὐτό ὅμως δέν εἶναι ἀλήθεια. Οἱ μεγάλοι στοχαστές καί οἱ μεγάλες ιδέες ἔχουν τή δυνατότητα νά διασχίζουν τίς χιλιετίες καί εἶναι ζήτημα δικῆς μας ὀξυδέρκειας νά τό διακρίνουμε. Δέν μπορούμε νά ποῦμε ὅτι δέν ὑπάρχουν ἐπιβιώματα τοῦ ἀριστοτελικοῦ στοχασμοῦ ἀκόμη σήμερα. Δέν μπορούμε νά ποῦμε ὅτι δέν ὑπάρχουν πλατωνικές ὄψεις στόν σημερινό στοχασμό. Αὐτή ἡ διαπίστωση δέν εἶναι καινούργια καί δέν εἶναι δική μου. Ὁ Ἄγγλος φιλόσοφος Οὐάιτχεντ, στόν 20<sup>ο</sup> αἰῶνα, δέν ἦταν αὐτός πού εἶπε ὅτι ὅλη ἡ φιλοσοφία συνίσταται σέ ὑποσημειώσεις στόν Πλάτωνα;

Τό γεγονός, ὅμως, ὅτι οἱ μεγάλες ιδέες καί οἱ μεγάλοι στοχαστές διατρέχουν τήν πραγματικότητα τῆς ἱστορίας, δέν σημαί-

νει ὅτι πρέπει νά ἀναζητοῦμε τήν ἄμεση καί προφανῆ ἐφαρμογή τοῦ στοχασμοῦ τους σέ μεταγενέστερες ἐποχές ἢ καί στήν ἐποχή μας· ὅπως ἀναφέραμε, εἶναι ὑπόθεση ὀξυδέρκειας νά διακρίνουμε τήν ἀνάδυση μιᾶς ιδέας ἢ μιᾶς ἀντίληψης καί, ὑπ' αὐτήν τήν ἔννοια, μπορούμε νά ποῦμε ὅτι κατά τόν 7<sup>ο</sup> αἰῶνα, μέ τόν ἅγιο Μάξιμο ἔχουμε μιᾶ πρῶιμη, οὕτως εἶπειν, ἐμφάνιση ἑνός θέματος, τό ὁποῖο εἶναι πολύ μεταγενέστερο, τοῦ θέματος τῆς ἐξατομίκευσης.

Ὅπως εἶπαμε, σύμφωνα μέ τόν ἅγιο Μάξιμο ὁ ἄνθρωπος εἶναι τό ὅλον αὐτοῦ καί μέσα σ' αὐτό τό ὅλον μπαίνει ἡ αὐτοσκηνοθεσία, ὄχι μόνο ἡ ψυχή καί τό σῶμα ὡς ἄθροισμα, ἀλλά μιᾶ κίνηση πολύ μεγαλύτερη, πολύ εὐρύτερη, μιᾶ πράξη ἐλεύθερη αὐτο-τοποθέτησης, αὐτο-οργάνωσης τοῦ ἀνθρώπου – θά λέγαμε, μιᾶ αὐτονομία.

Αὐτή ἡ αὐτονομία εἶναι διαλογική καί περισσότερο προηγμένη ἀπό τή νεότερη αὐτονομία, π.χ. τήν αὐτονομία τοῦ Κορνήλιου Καστοριάδη, ὑπό τήν ἔννοια ὅτι δέν εἶναι αὐθαίρετη, ἀλλά μιᾶ αὐτονομία ἐν διαλόγῳ. Βρίσκει κανεῖς τόν ἑαυτό του, αὐτό ὅμως δέν σημαίνει ὅτι ἔχει χάσει τούς ἄλλους. Κατ' ἀρχήν, δέν ἔχει χάσει τόν Θεό, διότι ὁ Θεός δέν εἶ-

ναι ένας αντίπαλος, αλλά κάποιος που δίνει, παρέχει, προσφέρει ετερότητα. Ο διάλογος μαζί του δέν καταστρέφει τη δική μου ετερότητα. Αντιθέτως, ο διάλογος μετά του Θεού και μετά των άλλων ανθρώπων φαίνεται να εγκαθιστά μία ετερότητα, δηλαδή μία ιδιοπροσωπία, να μου δίνει έναν εαυτό, για να μιλήσουμε απλά, πολύ περισσότερο μάλιστα απ' ότι αν αυτός ο εαυτός ήταν μόνον ένα δικό μου εφεύρημα. Δέν κάθομαι, δηλαδή, να φωνάζω μέσα σε μία ἔρημο και μέ τόν τρόπο αυτό να συμπεραίνω την ύπαρξή μου. Δέν «σκέπτομαι, ἄρα υπάρχω».

Αυτή η ἐλεύθερη διαλογική σχέση μέ τόν Θεό, ὅπως και ὁ διάλογος μέ τόν ἄλλον, ἀναπτύχθηκε μέσα στη θεολογία τῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία βεβαίως ἔχει και τή φιλοκαλική, τήν ἀσκητική της πλευρά, και, πάνω απ' ὅλα, στηρίχτηκε στην ἴδια τήν Ὁρθόδοξη ἐκκλησιολογία. Στη Θεία Λειτουργία μιλάμε για τήν κοινωνία του Ἁγίου Πνεύματος. Πρόκειται για μία συγκλονιστική αἴσθηση ἢ, ἀκριβέστερα, για μία πραγματικότητα ενός ζωντανού πλέγματος σχέσεων, ὅπου ἡ ετερότητα και ἡ διαφορά δέν εἶναι ὅρος μοναξιάς ἢ ἀποξένωσης, ἀλλά ὅρος κοινωνίας.

Ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής εἰσάγει αὐτά τά στοιχεῖα στην ἀνθρώπινη σκέψη πολύ νωρίς. Ἄν ὁ στοχασμός του εἶχε ἄμεση ἐπιρροή και ἐπίδραση στη βυζαντινή πραγματικότητα τῆς ἐποχῆς του, εἶναι κάτι που δέν μπορούμε να ἀποκλείσουμε οὔτε ὅμως και να διαπιστώσουμε.

Μέ τήν ἀνθρωπολογία του, ὁ ἅγιος Μάξιμος, δέν ὑπερβαίνει ἀπλῶς τήν ἐποχή του, πραγματοποιώντας ἕνα «ἀνοιγμα», πού οὐσιαστικά κυοφορεῖ ἐπόμενες ἐπο-

χές, ἀλλά φαίνεται να ξεπερνᾷ και τήν ἀρχαία φιλοσοφία, τόσο τήν πλατωνική ὅσο και τήν ἀριστοτελική. Θά ἐξηγήσουμε πῶς συμβαίνει αὐτό, ξεκινώντας ἀπό τήν πλατωνική φιλοσοφία.

Ὅπως ἔχουμε ἀναφέρει, παρουσιάζοντας τήν πλατωνική ἀνθρωπολογία (βλ. Ἐφημέριος, τχ. 2-5, 2020), για τόν Πλάτωνα ὅ,τι και ἄν εἶναι ὁ ἀνθρώπος, ὅ,τι και ἄν εἶναι ἡ ψυχή του, τά χαρακτηριστικά του ἀνθρώπου συγκροτοῦνται μ' ἕνα τελεολογικό τρόπο, δηλαδή συγκροτοῦνται μέ βάση τίς Ἰδέες, οἱ ὁποῖες εἶναι πρότυπα. Τά πρότυπα αὐτά εἶναι ἀκίνητα, δέν διαλέγονται μέ κανέναν και ἰσχύουν ὁμοίως για τούς θεούς και για τούς ἀνθρώπους. Ἰστανται στόν ὑπερουράνιο τόπο και κόσμο τους και ἀπό ἐκεῖ ἐποπτεύουν, κατοπτεύουν, ὑφίστανται ὡς πρότυπα αἰώνια, στά ὁποῖα δέν μπορούν παρά να ὑπακούσουν και οἱ ἴδιοι οἱ θεοί. Ἰπ' αὐτήν τήν ἔννοια, τό πρότυπο του ἀνθρώπου εἶναι ἕνα και δεδομένο, και ἡ ἀνθρώπινη οὐσία εἶναι μία και δεδομένη.

Ἡ ἀνθρωπολογία του ἁγίου Μαξίμου ἀποτελεῖ μία δραστική ὑπέρβαση αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς νομοτελειακῆς ἀντίληψης περί ἀνθρώπου, ὅ,τι ὁ ἀνθρώπος εἶναι αὐτό. Εἶναι τό συγκεκριμένο αὐτό ὄν, πού ἀρχίζει ἀπό ἐκεῖ και τελειώνει ἐδῶ. Τό γόνιμο στοιχεῖο πού εἰσάγει ὁ ἅγιος Μάξιμος εἶναι ὅ,τι ὁ ἀνθρώπος εἶναι κατά χάριν ἀναρχος και ἀτελεύτητος, δηλαδή ἕνα ὄν τό ὁποῖο τελικά δέν ξέρομε τί εἶναι.

Αὐτό μπορεί να ἀκούγεται περίεργο: πῶς εἶναι δυνατόν να μὴν ξέρομε τελικά τί εἶναι ὁ ἀνθρώπος; Ἀλλά ἄν τό

σκεφτοῦμε περισσότερο, δέν θά μᾶς ἐκπλήσσει πλέον. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ἐλευθερία πού κατά χάριν ἔχει, ὁ αὐτοπροσδιορισμός, ἡ αὐτοσκηνοθεσία, ὅπως τήν ὀνομάσαμε, δημιουργοῦν τίς προϋποθέσεις γιά ἀνοίγματα καί γιά προοπτικές στήν ἀνθρώπινη ὑπαρξή, οἱ ὁποῖες εἶναι στήν κυριολεξία ἀγνώστες. Ἐπομένως, δέν ξέρουμε στήν κυριολεξία τί θά εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Ξέρουμε μόνο, κατά τό βιβλικό πού ἔχει ἐδῶ ἐνσωματώσει ὁ ἅγιος Μάξιμος, ὅτι κάποια στιγμή «ὅμοιοι Αὐτῷ ἐσόμεθα», ὅτι «ὀψόμεθα Αὐτόν καθώς ἐστι». Ὅπως διαπιστώνουμε, ἡ θεά τοῦ Θεοῦ, τό ὅτι θά δοῦμε τόν Θεό ἔτσι ὅπως εἶναι («ὀψόμεθα Αὐτόν καθώς ἐστι»), ἀποτελεῖ καί μεταμόρφωση, διότι τότε

θά γίνουμε ὅμοιοι μέ Ἐκεῖνον («ὅμοιοι Αὐτῷ ἐσόμεθα»). Ὁ ἄνθρωπος, λοιπόν, μεταβάλλεται ἀνάλογα μέ τή θεά, ἀνάλογα μέ αὐτό πού βλέπει. Δηλαδή, εἶναι αὐτό πού εἶναι ὁ ἴδιος, μέ τήν ἔννοια ὅτι αὐτό πού εἶναι ὁ ἴδιος, κατοπτρίζεται μέσα στήν ἄβυσσο αὐτοῦ πού βλέπει.

Ἦπ' αὐτήν τήν ἔννοια ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀναρχος καί ἀτελεῦττος – κατά χάριν, βεβαίως. Ὁ Θεός εἶναι κατά φύσιν ἀναρχος καί ἀτελεῦττος, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος κατά χάριν, μέσα στή βουλή τοῦ Θεοῦ, μέσα στήν αἰώνια κοινωνία μετά τοῦ Θεοῦ. Ὑπάρχει, ἐπομένως, αὐτή ἡ δυνατότητα, νά εἶναι ὁ ἄνθρωπος συνεχῶς μέσα σ' αὐτήν τήν ἀπειρη προοπτική. Μέ τόν τρόπο αὐτό, ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής ξεπερνᾷ τήν πλατωνική σκέψη.



*Μικρασιάτες ἐγκαταλείπουν τίς ἐστίες τους, μετά τήν ὑποχώρηση τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ (Αὔγουστος - Σεπτέμβριος 1922)*





## Ἡ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας, ΜΔ΄ Περί ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν (α)

Δημήτρη Μαυρόπουλου

Στό τελευταῖο ἄρθρο τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως παρατίθεται ἡ ὁμολογία: «Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωῆν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος». Ἡ παράθεση αὐτῆς τῆς ὁμολογίας δείχνει ὅτι δέν ἦταν αὐτονόητη ἢ προσδοκία αὐτῆς τῆς πραγματικότητας, ἢ ὁποῖα μάλιστα εἶναι τό ἀποτέλεσμα τῆς ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ. Ἦδη ἀπό τούς ἀποστολικούς χρόνους ἐμφανίζονται ομάδες πού δέν ἀποδέχονται ἀνάσταση σωμάτων. Οἱ ομάδες αὐτές εἶτε προέρχονταν ἀπό Ἰουδαίους πού πρὶν γίνονται χριστιανοί ἀνῆκαν στήν αἵρεση τῶν Σαδδουκαίων, εἶτε ἀπό ἐθνικούς πού ἦταν ἐπηρεασμένοι ἀπό πλατωνικές ἰδέες.

Ἀνάσταση νεκρῶν σημαίνει ἀνάσταση τοῦ ὅλου ἀνθρώπου. Ὅλη ἡ ἀνθρώπινη φύση, ψυχὴ καὶ σῶμα, μετέχει αὐτῆς τῆς ἀναστάσεως. Θυμηθεῖτε τὴ διαβεβαίωση τοῦ Χριστοῦ ὅτι τό ἀναστημένο σῶμα του δέν εἶναι φάντασμα, ἀλλὰ πραγματικό ἀνθρώπινο σῶμα, μέ σάρκα καὶ ὀστά. Ἡ ἀνθρώπινη φύση τοῦ Χριστοῦ μετὰ τὴν ἀνάσταση μετέχει τῶν ἐνεργειῶν τῆς θείας του φύσης. Ἡ ἀνάσταση πού περιμένουμε δέν ἀναφέρεται σέ μιὰ πλατωνική ἀντίληψη ἀθάνατης ψυχῆς, ἀλλὰ σέ μιὰ ἀνασύσταση τῆς ἀνθρώπινης φύσης ὡς σώματος καὶ ψυχῆς, κατὰ τὴ διάκριση πού καταθέτει ὁ ἀπόστολος Παῦλος: «σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται

σῶμα πνευματικόν» (Α΄ Κορ 15,44). Σῶμα δηλαδή πάλι, ἀλλὰ διαποτισμένο ἀπό τίς ἐνέργειες τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τίς ἄκτιστες θείες ἐνέργειες.

Σύμφωνα μέ τὴ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας, ὑπάρχουν τρεῖς κόσμοι τοὺς ὁποῖους δημιουργεῖ ὁ Θεός. Πρῶτα δημιουργεῖ τόν ἀόρατο κόσμο, τίς λεγόμενες πνευματικές δυνάμεις, τοὺς ἀγγέλους. Μετὰ δημιουργεῖ τόν ὑλικό κόσμο. Καί μετὰ δημιουργεῖ τόν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος, μετέχοντας τοῦ ἀοράτου καὶ ὁρατοῦ κόσμου, εἶναι ἕνας τρίτος κόσμος. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος τόν ὀνομάζει μέγα κόσμο μέσα στόν μικρό. Αὐτό τόν ἄνθρωπο, αὐτό τόν «μέγα κόσμο», τόν τοποθετεῖ πάνω στή γῆ ὡς ἄλλον ἄγγελο («ἄγγελο» μέ τὴ βιβλική σημασία τῆς λέξεως, δηλαδή ἕναν ἄλλο κήρυκα τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ). Ὁ ἄνθρωπος, ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, κηρύττει μέσα στήν ἱστορία τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ. Καί αὐτός ὁ ἄνθρωπος εἶναι προσκυνητὴς μικτός, φύλακας τῆς ὁρατῆς κτίσεως καὶ ἱεραργός τῆς ἀοράτου, βασιλιάς καὶ κυρίαρχος ὄσων βρίσκονται ἐπὶ τῆς γῆς, πού συγχρόνως κυβερνᾶται ἀπό τίς οὐράνιες δυνάμεις. Εἶναι ἐπίγειος καὶ οὐράνιος, πρόσκαιρος καὶ ἀθάνατος. Κατὰ τὴν ἀνθρωπολογία λοιπόν τῆς Ἐκκλησίας ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖται (καί ὑπάρχει) ἀπό ὕλη καὶ πνεῦμα, σύμφωνα

καί μέ τήν άγιογραφική περιγραφή: «Καί έπλασεν ό Θεός τόν άνθρωπον, χούν άπό τής γής, και ένεφεύσθησεν εις τό πρόσωπον αυτού πνοήν ζωής, και έγένετο ό άνθρωπος εις ψυχήν ζώσαν» (Γέν 2,7). Για νά κατανοηθεί αυτή ή άγιογραφική διατύπωση προσφεύγουμε στην έρμηνεία πού έχει καταθέσει ό άγιος Γρηγόριος ό Θεολόγος: «Και παρ ά μέν τής ύλης λαβών τό σώμα ήδη προϋποστάσης, παρ' έαυτού δέ πνοήν ένθεις (ό δη νοεράν ψυχήν και είκόνα Θεού οΐδεν ό λόγος), οΐόν τινα κόσμον δεύτερον, έν μικρῶ μέγαν, επί τής γής ίστησιν» (Είς τό άγιον Πάσχα, Ζ', PG 36:632C). Δύο στοιχεΐα έπομένως προσδιορίζουν τήν ανθρώπινη ύπαρξη: α) ή ψυχή, προερχόμενη άπό τόν άόρατο και πνευματικό κόσμος, και β) τό σώμα, προερχόμενο άπό τόν όρατό και υλικό κόσμος. Καί τά δύο δημιουργούνται έξ άρχής, είναι δηλαδή κτιστά. Η σύνδεση αυτών των δύο στοιχείων προσδιορίζει τή ζωή, ένῶ ή διαίρεσή τους προσδιορίζει τόν θάνατο. Μέ έξαιρετικό τρόπο περιγράφεται αυτή ή συνθήκη άπό τόν άγιο Ίωάννη τόν Δαμασκηνό, στό ιδιόμेलο του δ' ήχου τής Νεκρώσιμης Άκολουθίας: «Ώντως φοβρώτατον τό του θανάτου μυστήριον, πώς ψυχή εκ του σώματος, βιαίως χωρίζεται εκ τής άρμονίας, και τής συμφύτας ό φυσικώτατος δεσμός θείῳ βουλήματι άποτέμενται». Σ' αυτό τό τροπάριο, άφοϋ σχολιασθεί ό θάνατος ως άνεξήγητο μυστήριο («τό του θανάτου μυστήριον»), έπισημαίνεται τό άδιαίρετο ψυχής και σώματος («τής συμφύτας ό φυσικώτατος δεσμός»), μέ τόν σχολιασμό ότι ή διαίρεσή τους, πού όρίζει τόν θάνατο, παραχωρείται άπό τό θείο θέλημα («θείῳ

βουλήματι άποτέμενται»). Κατά τοϋτο, σύμφωνα μέ τόν άγιο Γρηγόριο και πάλι, «Ζωή δέ, σώματός τε και ψυχής δέσις, ως θάνατον είναι, τωνδε τήν διάστασιν» (Έπη θεολογικά, Α', λδ', PG 37:947A). Στο σημείο αυτό άξίζει νά θυμηθοϋμε τήν έρμηνεία του ίδιου Γρηγορίου, πού ύπονοείται στό τροπάριο, σύμφωνα μέ τήν όποία ό θάνατος εισέρχεται στην ιστορία ως πράξη θείας φιλανθρωπίας: «Κερδαίνει μέν τι κάνταϋθα [= εκ τής άνταρσίας] τόν θάνατον και τό διακοπηναι τήν άμαρτίαν, ίνα μη άθάνατον ή τό κακόν. Καί γίνεται φιλανθρωπία ή τιμωρία» (Είς τό άγιον Πάσχα, δ.π., 633).

Σύνολη ή πατερική έρμηνευτική άντιλαμβάνεται τόν άνθρωπο ως σύνδεση ψυχής και σώματος. Ύπενθυμίζω τίς επισημάνσεις, α) του άγίου Ίωάννου Χρυσοστόμου: «Ό γάρ άνθρωπος οϋκ έστι ψυχή μόνον, αλλά ψυχή και σώμα» (Περί τής των νεκρών άναστάσεως, ζ, PG 50:430A), και β) του άγίου Γρηγορίου Παλαμά: «Μή άν ψυχή μόνην, μήτε σώμα μόνον λέγεσθαι άνθρωπον, αλλά τό συναμφοότερον» (Προσωποποιΐαι, PG 150:1361C). Προσθέτω και τή θέση του άγίου Άναστασίου Σιναΐτου, ότι: «Ειδέναι μέντοι προσήκει, ότι πάσαι αί όπτασίαι, αί γινόμεναι έν τοίς ναοίς, ή σοροίς των άγίων, δι' άγίων άγγέλων επιτελοϋνται, δι' επιτροπής Θεού. Έπει πώς δυνατόν μήπω τής άναστάσεως των σωμάτων γεγενημένης, άλλ' έτι των όστων και των σαρκών των άγίων διεσκορπισμένων, είδεσθαι τούτους, είδη ολοκλήρους άνδρας;» (Ερωτήσεις και άποκρίσεις, ΠΘ', PG 89:717D).

Όνομάζουμε τό σώμα θνητό και τήν ψυχή άθάνατη. Χρειάζεται όμως διευκρί-

νιση αυτός ο χαρακτηρισμός. Τό σώμα νοείται ως θνητό γιατί διαλύεται στα γήινα στοιχεία που τό απαρτίζουν, κατά τήν άγιογραφική διατύπωση: «έως του άποστρέφαι σε εις τήν γήν, έξ ης έλήφθης, ότι γή εί και εις γήν άπελεύση» (Γέν 3,19). Ή ψυχή νοείται ως άθάνατη γιατί είναι άπλή, δέν περιέχει στοιχεία, έπομένως δέν διαλύεται. Κατά τον άγιο Μάξιμο, «ουκουν ή ψυχή άπλή ούσα, και μη έκ διαφόρων συγκειμένη μερών, άσύνθετος ούσα, δια τουτο άφθαρτος και άθάνατος» (Περί ψυχής, PG 91:357C). Και είναι άθάνατη όχι έκ φύσεως, δεδομένης τής κτιστότητάς της, αλλά έκ χάριτος Θεού. Ή, για να τό πούμε άλλιώς, μέ τον βιολογικό θάνατο τό σώμα επιστρέφει εκεί από όπου προέρχεται, δηλαδή στα γήινα στοιχεία του, και ή ψυχή επιστρέφει εκεί από όπου προέρχεται, στον άυλο και άόρατο τόπο. Πάντως, μετά τον διαχωρισμό τους, ούτε ή ψυχή από μόνη της, ούτε τά διαχυμένα στοιχεία του σώματος αποτελούν τον όλο άνθρωπο, άναμένοντας και τά δύο τήν έπανασύνδεσή τους διά τής κοινής αναστάσεως. Μιά αντίληψη περί άθανασίας τής ψυχής έκ τής φύσεως θά μάς πήγαινε στίς πλατωνικές αντιλήψεις, κάτι που συνέβη μέ τήν άποψη του Ήριγένη περί αιώνιας προϋπαρξης των ψυχών, άποψη που καταγγέλλθηκε ως αίρεση στη Ε΄ Οικουμενική Σύνοδο (531 μ.Χ.). Άλλά θά άναιρούσε και τήν πραγματικότητα ότι μόνον ή άκτιστη θεότητα είναι κατά φύση αιώνια και άθάνατη.

Τό έρώτημα όμως που τίθεται είναι ως προς τή φύση και τίς ενέργειες του άναστημένου σώματος, όπως αυτό θά έμφανισθει κατά τήν ανάσταση των έσχάτων, ένα έρώτημα που ήδη τό έχει διατυπώ-

σει ο άπόστολος Παύλος: «Άλλ΄ έρει τις πώς έγείρονται οί νεκροί; ποιό δέ σώματι έρχονται;» (Α΄ Κορ 15,35), μέ έπαρκή άπάντηση ως προς τήν ούσία τής άλλαγής που πρόκειται να επέλθει: «Δεί γάρ το φθαρτόν τουτο ένδύσασθαι άφθαρσίαν και το θνητόν τουτο ένδύσασθαι άθανασίαν. Όταν δέ το φθαρτόν τουτο ένδύσεται άφθαρσίαν και το θνητόν τουτο ένδύσεται άθανασίαν, τότε γενήσεται ο λόγος ο γεγραμμένος· κατεπόθη ο θάνατος εις νίκος» (αύτ. 15,53-54). Ή άθανασία και ή άφθαρσία είναι ένδύματα, όχι γνωρίσματα τής φύσης, δέν είναι ή φύση άθάνατη ή δέν μπορεί από μόνη της ή φύση να γίνει άθάνατη, ένδύεται τήν άφθαρσία και τήν άθανασία, γιατί διαποτίζεται μέ τίς θείες ενέργειες. Προσφέρονται ως δωρεά και χάρη από τον Θεό. Ή ίδια ή φύση ύπάρχει κατ΄ ούσίαν έξω από τό ζεύγμα φθορά-άφθαρσία, θάνατος-άθανασία. Ή ροπή τής άμαρτίας εισάγει στη φύση τή φθορά και τον θάνατο, ένω ή χάρη εισάγει τήν άφθαρσία και τήν άθανασία, σε αντίστιξη μάλιστα προς τήν αρχαϊκή εικόνα περί ένδύσεως των δερματιών χιτώνων (βλ. Γέν 3,21: «Και έποίησε Κύριος ο Θεός τω Άδάμ και τή γυναικι αυτού χιτώνας δερματινους και ένέδυσεν αυτούς»), όπου ή άμαρτία έμφανίζεται ως ένα ρούχο. Τό ένδυμα του χοϊκού ανθρώπου αντικαθίσταται μέ ένδυμα φωτός αιώνιου μέ τήν ένταξή του στο σώμα του Χριστού, δηλαδή στην Έκκλησία, ή, κατά τον λόγο του Παύλου, «όσοι εις Χριστόν έβαπτίσθητε, Χριστόν ένεδύσασθε» (Γαλ 3,27), μία έπισήμανση που είναι ένταγμένη στον βαπτιστήριο παιάνα μας.

(συνέχεια στο έπόμενο)





## Εὐχή Κολλύβων στὴν Παναγία (α)

Παναγιώτη Ἰ. Σκαλτσῆ  
Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

**Ἑρώτηση:** Διαβάζεται ἡ εὐχή τῶν κολλύβων γιά τούς ἁγίους «ὁ πάντα τελεσφορήσας τῷ λόγῳ σου Κύριε...» πού εἶναι στό εὐχολόγιο καί γιά κόλλυβα στὴν Παναγία μας; π. Φ.Κ.

**Ο**κόκκος τοῦ σιταριοῦ ἐκτός ἀπό τὴν διατροφική του ἀξία μᾶς εἶναι γνωστός ὡς «κόλλυβος», μονάδα μέτρησης δηλαδή τοῦ χρυσοῦ στὴν ἀρχαιότητα<sup>1</sup>, καί ὡς «ἐψητὸς σίτος»<sup>2</sup> (βρασμένο σιτάρι, κόλλυβα δηλαδή) στὴν Ἐκκλησία εἰς μνήμη τῶν κεκοιμημένων ἀλλὰ καί τιμῆ τῶν ἁγίων.

α) Στό Εὐχολόγιο τῆς Ἐκκλησίας μας γνωρίζουμε δύο παραδόσεις ὅσον ἀφορᾶ τὰ κόλλυβα. Ἡ πρώτη ἔχει νά κάνει μέ τούς κεκοιμημένους. Ἐδῶ τὰ προσφερόμενα σπέρματα, τὰ ὁποῖα ἀντιπροσωπεύουν τὴ δημιουργία καί τῆς γῆς τὴν καρποφορία, ἔχουν νεκρικό καί πένθιμο χαρακτήρα, δηλοῦντα ὅμως καί τὴν τῶν ἀνθρώπων κοινήν ἀνάστασιν. Ἡ σύνδεση τοῦ σιταριοῦ μέ τὰ νεκρικά ἔθιμα βρίσκει τὴ βιβλικὴ δικαίωσή της στὸν Εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη, ὅπου τὸ ἀνθρώπινο σῶμα παρομοιάζεται μέ τὸν κόκκο τοῦ σίτου, πού γιά νά καρπίσει πρέπει νά πέσει στὴ γῆ καί νά πεθάνει (Ἰω 12,24). Ἡ εἰκόνα αὐτὴ ταιριάζει, προκειμένου νά ἐκφραστεῖ συμβολικά καί παραστατικά ἡ ἀλήθεια τῆς μετάβασης τοῦ ἀνθρώπου «ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν» (Ἰω 4,24). Ἡ δευτέρη παράδοση σχετίζεται

μέ τὴν τιμὴ καί μνήμη τῶν ἁγίων. Ὅταν ὑπάρχει σχετικὴ πανήγυρις οἱ πιστοὶ καλοῦνται νά ἐκφράσουν διὰ τῶν κολλύβων τὴ χαρὰ καί τὴν τιμὴ στους ἁγίους, οἱ ὅποιοι δοξολογοῦν τὸν Θεὸ καί πρεσβεύουν γιά τούς ἀνθρώπους<sup>3</sup>.

Οἱ δύο ὡς ἄνω παραδόσεις καταγράφονται σέ συγκεκριμένες εὐχές, μία ἢ περισσότερες στὴν κάθε περίπτωση, μέ ἰδιαίτερο θεολογικὸ καί πολιτισμικὸ ἐνδιαφέρον. Ἡ παλαιότερη εὐχή κολλύβων μαρτυρεῖται στό Βαρβερινὸ Εὐχολόγιο 336 (τέλη 8<sup>ου</sup> αἰ.) μέ τὸν τίτλο: «Εὐχή εἰς κουκία ἁγίων»<sup>4</sup>. Ἡ εὐχή ἔχει ὡς ἐξῆς:

Ὁ Θεός ὁ τὰ πάντα τελεσφορήσας  
τῷ λόγῳ σου Κύριε καί κελεύσας τῇ γῆ  
παντοδαπούς ἐκφῶσαι καρποὺς εἰς  
εὐφροσύνην  
καί τροφήν ἡμετέραν, ὁ τοῖς σπέρμασιν  
τοὺς παῖδας ἐν Βαβυλῶνι λαμπροτέρους  
ἀποφήνας· αὐτός, δέσποτα πανάγαθε,  
καί  
τὰ σπέρματα ταῦτα τούς τε διαφόρους  
μεταλαμβάνοντας ἀγίασον, ὅτι εἰς  
μνήμην  
τῶν ἁγίων σου ταῦτα προετέθη,  
καί μνημόνευσον τῶν εὐσεβεία

τελειωθέντων,  
παράσχου δὲ καὶ τοῖς εὐτρεπίσασιν αὐτά,  
τοῖς καὶ τὴν μνήμην ἐπιτελοῦσιν πάντα  
τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτήματα  
καὶ τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν.  
Ὅπως ἂν καὶ αὐτοὶ σὺν ἡμῖν δοξάζωσιν  
τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά σου  
τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου  
Πνεύματος.

Ἡ ἐν λόγῳ εὐχή διασώζεται μέχρι σήμερα στό ἐν χρήσει ἔντυπο Εὐχολόγιο, μέ τόν τίτλο «Εὐχή τῶν κολλύβων», καὶ διαβάζεται εἰς μνήμην ἁγίων.

Στό τέλος μόνο ἀντί τοῦ «ὅπως ἂν καὶ αὐτοὶ σὺν ἡμῖν δοξάζωσιν...» ἔχει τό «πρεσβείαις τῆς παναχράντου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, τοῦ ἁγίου (τοῦδε), οὗ καὶ τὴν μνήμην ἐπιτελοῦμεν, καὶ πάντων τῶν ἁγίων σου». Ἡ ἴδια ἐπίσης εὐχή ἀναγινώσκεται καὶ κατὰ τὴν εὐλόγησιν τῶν κολλύβων τὴν Παρασκευὴ πρό τοῦ Σαββάτου τῆς Α' ἑβδομάδας τῶν Νηστειῶν, ὅποτε καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐορτάζει τό διά τῶν κολλύβων θαῦμα τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος (4<sup>ος</sup> αἰ.). Ἔτσι τεκμηριώνεται καὶ τό ἀγιολογικό περιεχόμενο αὐτῆς τῆς εὐχῆς.

Ἀπό τό περιεχόμενό της ἢ ὡς ἄνω εὐχὴ διαπιστώνεται ὅτι ἀνήκει στήν κατηγορία τῶν εὐχῶν ἐκείνων, μαρτυρουμένων ἀπό τόν 3<sup>ο</sup> αἰ., πού ὡς θέμα τῶν ἔχουν τὴν προσφορά ἀπαρχῶν. Στόν Ἰππόλυτο π.χ. (3<sup>ος</sup> αἰ.)<sup>5</sup>, στίς Ἀποστολικές Διαταγές (4<sup>ος</sup> αἰ.)<sup>6</sup> καὶ στό μνημονευθέν ἀρχαιότερο Εὐχολόγιο<sup>7</sup> ὑπάρχουν εὐχές γιά τίς προσφορές τῶν πιστῶν στόν Θεό καὶ τὴν Ἐκκλησία. Καὶ τοῦτο ὡς ἀπαρχή, προσφορά καὶ εὐχαριστία στόν Θεό γιά τίς

πολλές εὐεργεσίες του καὶ δωρεές στόν ἄνθρωπο, γιά τὴν καρποφορία τῆς γῆς, τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἐγκοσμίῶν ἀγαθῶν «τὰ μὲν πρὸς χρῆσιν, τὰ δὲ πρὸς ὑγείαν, τὰ δὲ πρὸς τέρψιν»<sup>8</sup>.

Χαρακτηριστικό τῆς εὐχῆς αὐτῆς ἐπίσης εἶναι τό ὅτι οἱ καρποὶ προσφέρονται ὄχι μόνο πρὸς εὐφροσύνη καὶ τροφή ἡμετέρα, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἁγιασμόν τῶν προσφερόντων, εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τῶν ἁγίων ἀλλὰ καὶ μνημόνευσιν τῶν ἐν εὐσεβείᾳ τελειωθέντων. Ἀφορᾷ δηλαδή τοὺς ζῶντες, τοὺς ἀπελθόντες ἀδελφούς μας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἁγίους. Στό Βαρβερινό Εὐχολόγιο μαρτυρεῖται καὶ ἄλλη «εὐχὴ τῶν κολλύβων ἡγουν τῶν κουκουδιῶν» μέ ἀναφορά στά ἐπὶ τῆς γῆς γεννήματα καὶ ἐπίκλησιν τοῦ πάσης τῆς κτίσεως δημιουργοῦ νά εὐλογήσῃ τοὺς καρπούς (κόλλυβα), ὅπως εὐλόγησε τοὺς πέντε ἄρτους σύμφωνα μέ τό σχετικό θαῦμα πού περιγράφεται στό Εὐαγγέλιο. Εἶναι σαφές ἐδῶ ἡ εὐχαριστιακὴ διάσταση τοῦ κόσμου καὶ τῆς κτίσεως (Ματθ 14,13-21· Μαρκ 6,30-44· Λουκ 9,10-37· Ἰω 6,1-14).

β) Στὴν εὐχολογικὴ μας παράδοση γενικότερα καὶ τὴ σύγχρονη λειτουργικὴ πράξις ἔχουν διασωθεῖ καὶ εὐχές μόνο γιά τὰ κόλλυβα τῶν κεκοιμημένων, ἀλλὰ καὶ εὐχές μόνο εἰς τιμὴν τῶν ἁγίων. Σχετικά μέ τὴν πρώτη κατηγορία μνημονεύουμε τὴν εὐχὴ «εἰς κανίσκιον κουκίῳ (;) κοιμηθέντων» πού ὑπάρχει στόν Συναϊτικὸ κώδικα 957 (9<sup>οο</sup>-10<sup>οο</sup> αἰ.). Στὴν εὐχὴ αὐτὴ ὁ λειτουργὸς εὐχεται γιά τὴν εὐλογία τῶν προτεθέντων, γιά τὴν ἀφθονία τῶν ἀγαθῶν τῆς γῆς στὴ ζωὴ αὐτῶν πού παραθέτουν τὰ κόλλυβα καὶ ἐν συνεχείᾳ γιά τὴν ἄνεσιν τῆς ψυχῆς τοῦ κοιμηθέν-

ντος. Σέ Κωνσταντινοπολιτικό εὐχολόγιο τοῦ 11<sup>ου</sup> αἰ., ὑπάρχει «εὐχή ἐπὶ κολλύβοις κοιμηθέντος» μέ ἀναφορά στήν εὐλογία τῶν σπερμάτων καί τήν ἀνάπαυση τοῦ κοιμηθέντος δούλου<sup>9</sup>. Αὐτή ἡ εὐχή παρατίθεται στό Εὐχολόγιο πού ἐξέδωσε ἡ Ἱ. Μονή Σίμωνος Πέτρας<sup>10</sup>.

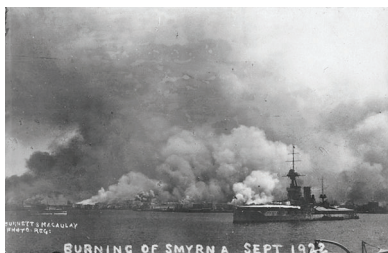
Δύο ἀκόμη εὐχές γιά κόλλυβα εἰς κοιμηθέντας ἀναφέρονται στόν Σιναϊτικό κώδικα 973 τοῦ 12<sup>ου</sup> αἰ. Ἡ πρώτη ἀρχίζει ὡς ἐξῆς: «Δέσποτα Κύριε ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ ἐν τῷ φωτὶ κατοικῶν καί ἐν τῇ γῆ παριῶν...», μέ ἀναφορά ἐν συνεχείᾳ στήν ἀνάπαυση τοῦ κοιμηθέντος «ἐν τόπῳ φωτεινῷ, ἐν χώρᾳ ἁγίων», ἀλλά καί στήν εὐλόγηση τῶν σπερμάτων (κολλύβων)<sup>11</sup>. Ἡ δευτέρα εὐχή ἀρχίζει ὡς ἐξῆς: «Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε ὁ Θεός τῶν πατέρων ἡμῶν,

ὁ πλάσας τὸν ἄνθρωπον καί εἰσαγαγὼν αὐτὸν εἰς τὸν κόσμον...». Ἀκολουθῶς κά-νει λόγο γιά τὴ συγχώρηση τῶν πλημμελημάτων τοῦ κοιμηθέντος καθὼς καί γιά τὴν παύση τῆς λύπης καί τῆς ἀθυμίας τῶν πενθούντων<sup>12</sup>. Τό ἐν χρήσει ἔντυπο Εὐχολόγιο δέν ἔχει εἰδικὴ εὐχή γιά τὰ κόλλυβα τῶν κοιμηθέντων. Θά μπορούσε ὅμως νά ἀναγινώσκειται στήν περίπτω-ση αὐτὴ ἡ ὑπάρχουσα «Εὐχὴ τῶν κολλύβων» ἡ ὁποία, ὅπως σημειώσαμε ἤδη, ἀναφέρεται τόσο στήν τιμὴ τῶν ἁγίων, ὅσο καί στὴ μνημόνευση τῶν ἐν εὐσεβείᾳ τελειωθέντων. Ἄλλωστε σέ εὐχολόγιο τοῦ 13<sup>ου</sup> αἰ., ἡ ἴδια εὐχὴ μαρτυρεῖται μέ τὸν τίτλο: «Εὐχὴ ἐπὶ κολλύβων μνήμης ἁγίων καί εἰς κοιμηθέντας»<sup>13</sup>.

(συνέχεια στό ἐπόμενο)

**ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ.** 1. Liddle & Scott, τ. Β', σ. 747. 2. Γεώργιος Μπεκατώρος, «Κόλλυβα», *ΘΗΕ* 7 (1965) 740. 3. Βλ. Νικόδημος Σκρέττας, *Ἡ θεία Εὐχαριστία καί τὰ προνόμια τῆς Κυριακῆς κατὰ τὴ διδασκαλία τῶν Κολλυβάδων*, Θεσσαλονίκη: Μυθρονία 2008, σ. 575-583. Γαβριήλ Σεβήρος Φιλαδελφείας, *Περὶ τῶν μερίδων καί τῶν κολλύβων*, Βενετία 1776, σ. 26-29. 4. Stefano Parenti e Elena Velkovska, *L'Euclologio Barberini gr. 336*, Roma 2000, σ. 212. Βλ. καί Jacobus Goar, *Εὐχολόγιον sive Rituale Graecorum*, Venetiis 1730 (ἀνατύπ. 1960), σ. 514. 5. Ἀποστολικὴ παράδοση 30. 6. Βιβλ. VII, Sources Chrétiennes 336, σ. 60 καί Βιβλ. VIII, SC 336, σ. 254. 7. Stefano Parenti e Elena Velkovska, *ὁ.π.*, σ. 184. 8. *Διαταγαὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων*, VIII, SC 336, 254. Βλ. καί Δημήτριος Ἡ. Νικολακάκης, *Οἱ ἀπαρχές στοὺς ἱεροὺς Κανόνες καί στήν εὐχολογικὴ παράδοση τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 2021, σ. 129 ἐξ. 9. Miguel Arranz, *L'Euclologio Constantinopolitano agli inizi del secolo XI. Hagiasmatarion e Archieraticon (Rituale & Pontificale)*, Roma 1996, σ. 316. 10. *Εὐχολόγιον Α'. Ἁγιασματάριον*, ἔκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας, Ἁγιον Ὄρος 2001, σ. 236. Βλ. καί Jacobus Goar, *ὁ.π.*, σ. 516. 11. Aleksej Dmitrievskij, *Opisanie Liturgitseskich Rukopisej*, τ. II, Κίεβο 1901 (ἀνατ. 1965), σ. 110-111. 12. Aleksej Dmitrievskij, *ὁ.π.*, σ. 111. 13. Aleksej Dmitrievskij, *ὁ.π.*, σ. 189.

Ἡ Σμύρνη καίγεται (πηγή: [wikiwand.com](http://wikiwand.com))





## Κυριακή μετά τήν Ὑψωση

πρωτ. Βασιλείου Θερμοῦ  
Ἀναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ ΑΕΑΑ - Παιδοψυχιάτρου

**Ἡ**μεγάλη γιορτή τοῦ Σταυροῦ, ἀδελφοί μου, σημαδεύεται ἀπό δύο Κυριακές, πρὶν καί μετά τήν Ὑψωση. Σέ αὐτές ἀκοῦμε κατάλληλα ἀναγνώσματα καί τροπάρια, προκειμένου νά ἐμβαθύνουμε στό ἀσύλληπτο μυστήριο τοῦ Ἐσταυρωμένου Χριστοῦ.

Κοιτάξτε τήν σοφία μέ τήν ὁποία ὀρίσθησαν τά εὐαγγελικά ἀναγνώσματα τῶν δύο Κυριακῶν. Πρὶν ἀπό τή γιορτή ἀκοῦμε: «Τόσο πολύ ἀγάπησε ὁ Θεός τόν κόσμον ὥστε ἔδωκε τόν μονογενῆ Του Υἱό ὥστε ὅσοι πιστεύουν σέ Αὐτόν νά ἔχουν αἰώνια ζωή μαζί Του». Μᾶς ἐξηγεῖ, δηλαδή, τί θά γιορτάσουμε. Ὁ Σταυρός δείχνει τήν ἄπειρη ἀγάπη τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ.

Μετά ἀπό τή γιορτή, σήμερα δηλαδή, διδασκόμαστε: «Ὅποιος θέλει νά περπατήσει πίσω ἀπό μένα νά σηκώσει τόν σταυρό του καί νά μέ ἀκολουθήσει». Ἐδῶ πλέον βλέπουμε τίς συνέπειες τίς θείας ἀγάπης στή ζωή μας. Τήν ὑπευθυνότητα μέ τήν ὁποία καλούμαστε νά σταθοῦμε μπροστά της.

Ἀλλά ἡ φράση αὐτή ἀκούγεται βαρειά. Κανείς δέν θέλει νά σηκώνει σταυρό – καί εἶναι εὐλόγο. Ἀπομονώνοντας αὐτή τήν προτροπή ὁ Χριστιανισμός φαίνεται ἀπωθητικός. Ὅρισμένοι, μάλιστα, τόν ἀπέριψαν πιστεύοντας ὅτι ταλαιπωρεῖ

τούς ἀνθρώπους καί τούς ζητᾶ νά μήν χαίρονται.

Ἄς ξαναδοῦμε τή μεγάλη εἰκόνα! Ἡ Ἐκκλησία, τοποθετώντας τά ἀναγνώσματα μέ αὐτό τόν συγκεκριμένο τρόπο, μᾶς καλεῖ σέ ἐρμηνεία τους.

Πρῶτα δηλώνεται στούς πιστούς ἡ ὑπερβάλλουσα ἀγάπη τοῦ Θεοῦ γιά τόν κόσμο καί κατόπιν καλεῖται ὁ πιστός νά ἀκολουθήσει τόν Χριστό αἶροντας τόν Σταυρό του. Πρῶτα ἡ Ἐκκλησία διακηρύσσει ὅτι ὁ Θεός ταπεινώνεται θυσιαστικά γιά τόν καθένα μας καί ὕστερα προτείνει νά Τόν μιμηθοῦμε.

Ἐχει σημασία ἡ σειρά λοιπόν! Τί μᾶς δείχνει; Ὅτι δέν εἶναι παράλογος ὁ Κύριός μας. Δέν μᾶς ζητᾶ θυσίες ἀναίτια. Ἀλλά τί κάνει; Μπαίνει μπροστά ὁ Ἴδιος καί ἀνοίγει τόν δρόμο. Ὅπως γράφει ὁ Ἅγιος Νικόλαος Καβάσιλας, μᾶς «σκλαβώνει» μέ τήν ταπεινή Του ἀγάπη καί μᾶς προσφέρεται μέ τρυφερότητα. Καί μόνο ὅταν αἰχμαλωτίσει ἀγαπητικά τήν ψυχή, μᾶς ἀπευθύνει τήν προτροπή νά Τόν μιμηθοῦμε.

Διότι αὐτή εἶναι ἡ φύση τῆς εὐγνωμοσύνης, νά κινητοποιεῖ τόν ἄνθρωπο σέ βαθμό πού προηγουμένως ἀδυνατοῦσε νά φαντασθεῖ. Μία μεγάλη δωρεά ἔχει τή δύναμη νά συγκλονίζει τήν ὑπαρξή μας καί νά μᾶς καθιστᾶ πρόθυμους καί

ικανούς νά ευχαριστήσουμε τό ἀγαπώμενο πρόσωπο μέ τήν συμπεριφορά μας. Ἐπιπλέον, ὅσο πλιό σπουδαῖο ἦταν τό δῶρο τόσο περισσότερο ἡ εὐγνωμοσύνη μᾶς ἐμπνέει νά μιμηθοῦμε τόν Εὐεργέτη.

Δέν θά ἦταν ὑπερβολή νά λέγαμε πῶς τό μήνυμα τοῦ Χριστοῦ εἶναι λησμονημένο ἀπό κάποιους καί παρεξηγημένο ἀπό ἄλλους, ἀκριβῶς ἐπειδή ἀγνοοῦν ὅτι περιγράψαμε πρὶν ἀπό λίγο. Εἶδαν τήν πίστη μας σάν ἓνα σύνολο κανόνων, καμιά φορά καί σάν μιά μισάνθρωπη ἰδιοτροπία πού ἀρέσκεται νά βασανίζει τούς ἀνθρώπους. Ὅντως ὁ πῆχυς τοποθετεῖται ψηλά, ἀλλά μέ ἐντελῶς ἄλλο νόημα.

Στήν πνευματική ζωή, ἀδελφοί μου, δέν ὑπάρχει κάποιος ἀφηρημένος νόμος, μέ διατάξεις τίς ὁποῖες τηροῦμε ἢ παραβαίνουμε. Ἄν ἦταν ἔτσι, δέν θά διέφερε ὁ Χριστιανισμός ἀπό ἓνα ὁποιοδήποτε ἀνθρώπινο σύστημα ἠθικῆς. Στήν Χριστιανική μας κλήση, ἀντίθετα, εἶναι τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ τό κέντρο καί ἀπό Αὐτόν ρυθμίζονται τά πάντα. Αὐτός γίνεται ἡ πηγὴ τῆς ἠθικῆς μας, Αὐτός ἐμπνέει καί ὑποδεικνύει τί πρέπει νά κάνουμε.

Στόχος τοῦ Χριστιανοῦ, δηλαδή, εἶναι νά ἐπικεντρωθεῖ στό Πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ καί νά διοχετεύσει σέ Αὐτό ὅλη του τήν ἀγάπη. Ἐγκαθιστώντας προσωπική σχέση μαζί Του, σχέση ἐμπιστοσύνης καί εὐγνωμοσύνης, ἀρχίζει νά γίνεται ξεκάθαρος ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο καλεῖται νά συμπεριφέρεται στά διάφορα ζητήματα. Εἶναι αὐτό πού ὁ Ἀπόστολος Παῦλος δῆλωσε στό ἀνάγνωσμα πού ἀκούσα-

με ἀνήμερα τῆς Ὑψώσεως: «Ἐγὼ ἦλθα πρὸς ἑσᾶς μὴν ἔχοντας κάτι παραπάνω παρά μόνο τόν Ἐσταυρωμένο Χριστό».

Ὁ ἴδιος πάλι, στό σημερινό ἀνάγνωσμα θά πεῖ πρὸς τούς Γαλάτες: «Καί ἡ τωρινὴ σωματική μου ζωὴ εἶναι ζωὴ βασιμμένη στήν πίστη μου πρὸς τόν Υἱό τοῦ Θεοῦ πού μέ ἀγάπησε καί πέθανε ἐκούσια γιά χάρη μου». Σέ αὐτά τά δύο χωρία δηλώνεται ξεκάθαρα ὅτι ὁ Θεάνθρωπος πού θυσιάζεται ἀπό ἄπειρη ἀγάπη καί ταπείνωση ἀποτελεῖ τὴ μόνη πηγὴ ἠθικῆς ζωῆς, τό κίνητρο γιά μετάνοια καί ἀναμόρφωση τῆς ζωῆς μας. Μέ ἓναν τέτοιο Θεό μπορεῖς νά σηκώσεις σταυρό!

Ἄν τώρα θελήσουμε νά ἀναρωτηθοῦμε πῶς σηκώνουμε τόν σταυρό μας, θά διαπιστώσουμε πῶς ὑπάρχουν πολλοὶ τρόποι: ἡ ἄσκησις, ἡ ὑπομονή, ἡ συγχώρησις, ἡ ὁμολογία. Ἀνάλογα μέ τό πλαίσιο τῆς ζωῆς μας καί τίς συγκυρίες, αὐτό πού μᾶς κάνει νά ἀκολουθοῦμε πράγματι τόν Χριστό εἶναι τό νά μοιάζουμε σέ Αὐτόν, τό νά πασχίζουμε νά μιμηθοῦμε τό ἦθος τῆς ἀγάπης Του. Ἐξαιτίας τῶν δικῶν μας παθῶν, ἀλλά καί τῆς ἀντίθετης γραμμῆς τοῦ κόσμου ὁ ὁποῖος μᾶς περιβάλλει, τό νά ἀκολουθοῦμε τό ἦθος τοῦ Χριστοῦ συχνά βιώνεται ὡς σταυρός.

Ναί, καμιά ἀντίρρηση ὅτι πρόκειται γιά κάτι δύσκολο. Ἀλλά νά θυμόμαστε πάντα πῶς ὁ Χριστός βρίσκεται δίπλα μας καί μᾶς βοηθᾷ κάθε στιγμή. Τό κάνει αὐτό, ὅχι ἐπειδὴ μόνο νά ἀγαπᾷ γνωρίζει, ἀλλά καί ἐπειδὴ ἔτσι εὐχαριστεῖ τήν ἀνθρωπότητα πού Του χάρισε τόν Σίμωνα Κυρηναῖο, ὡς ἐκπρόσωπο ὄλων μας...



## Κυριακή Δ' Λουκά (Πατέρων Ζ' Οικουμενικής Συνόδου)

Πρωτ. Γεωργίου Δορμπαράκη  
Έφημ. Ί. Ν. Άγίας Παρασκευής Καλλιπόλεως, Ί. Μ. Πειραιώς

*Ἵνα φροντίζωσι καλῶν ἔργων προϊστασθαι οἱ πεπιστευκότες τῷ Θεῷ (Τίτ 3,8)*

**Ἡ**μνήμη τῶν Πατέρων τῆς Ζ' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (787) ἀποτελεῖ τὴν αἰτία ἐπιλογῆς τοῦ ἀποστολικοῦ ἀναγνώσματος. Ὁ ἀπόστολος προτρέπει τὸν μαθητὴ καὶ συνεργάτη του Τίτο ἢ προσωπικῆ του ζωῆ νὰ ἀποτελεῖ μαρτυρία τῆς πίστεως στὸν Χριστό, ὥστε καὶ οἱ ὑπόλοιποι πιστοὶ νὰ παρακινουῦνται νὰ ἐφαρμόζουν τὴν πίστη τους ἀποφεύγοντας πλανεμένες διδασκαλίες. Στὸ ἴδιο μῆκος κύματος μέ τὸν ἀπόστολο Παῦλο κινήθηκαν καὶ οἱ Πατέρες τῆς Συνόδου. Κατεδίκασαν τοὺς αἰρετικούς εἰκονομάχους, πού ἀλλοίωσαν μέ τὴν ἄρνηση ἐξεικονισμοῦ τοῦ Κυρίου τὴν ἀληθινὴ εἰκόνα Του, καὶ ἔδειξαν μέ φωτισμὸ Θεοῦ ὅτι Αὐτός εἶναι ὁ ἀληθινός Θεός πού ἔγινε καὶ τέλειος ἄνθρωπος «δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν», γι' αὐτὸ καὶ μπορεῖ νὰ ἀποτυπωθεῖ κατὰ τὴν ἀνθρώπινη μορφή του.

1. Δέν θὰ ἀναφερθοῦμε στὴν αἵρεση τῶν εἰκονομάχων. Οἱ Πατέρες τοὺς κατεδίκασαν, γιατί διαστρέβλωναν τὴν πίστη καὶ κήρυτταν πλάνη, πού εἶναι ὅ,τι χειρότερο γιὰ τὸν χριστιανισμό. Κατὰ τὸν Παῦλο, μάλιστα, ἡ αἵρεση συνιστᾶ

ἐκτροπή καὶ ἁμαρτία καὶ αὐτοκατάκριση. Ἡ μόνη βοήθεια πού μπορεῖ νὰ παράσχει κανεὶς σέ αἰρετικὸ εἶναι νὰ τὸν συμβουλέψει μέ ἀγάπη, κι αὐτὸ μέχρι δύο φορές. Μετά χρειάζεται νὰ ἀπομακρυνθεῖ, γιατί τό πράγμα εἶναι ἀδιέξοδο. «Αἰρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ».

2. Τὴν καταδίκη τῆς αἵρεσης, ὅπως καὶ τῶν ἀνόητων συζητήσεων καὶ φιλονικιῶν καὶ διαμαχῶν, ὁ ἀπόστολος Παῦλος τὴ θεωρεῖ συνέπεια τῆς κατὰ Χριστὸν ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειδὴ, δηλαδή, ὁ πιστός ζεῖ τό βάπτισμά του καὶ τὴν ἀναγέννηση πού χαρίζει τό Ἅγιον Πνεῦμα, γι' αὐτὸ καὶ δέν ἐκτρέπεται σέ καταστάσεις πού τὸν κάνουν νὰ χάνει τὴν χαρισματικὴ κατὰστασή του. Μοναδικὴ ἔγνοια του εἶναι τὰ «καλὰ καὶ ὠφέλιμα τοῖς ἀνθρώποις». Καὶ ποιὰ εἶναι αὐτά; Ἡ φροντίδα νὰ πρωτοστατεῖ στὰ καλὰ ἔργα. «Ἵνα φροντίζωσι καλῶν ἔργων προϊστασθαι οἱ πεπιστευκότες τῷ Θεῷ». Εἶναι τόσο βέβαιος ὁ ἀπόστολος γιὰ τὸν λόγο του, ὥστε μετὰ ἀπὸ λίγες γραμμές τὸν ἐπαναλαμβάνει σχεδόν αὐτούσια: «Ἵς μαθαίνουν καὶ οἱ δικοὶ μας νὰ πρωτοστατοῦν σέ

καλά έργα, για να αντιμετωπίζουν τις επείγουσες υλικές ανάγκες, ώστε η ζωή τους να μην είναι άκαρπη».

3. Καί βεβαίως τὰ καλά έργα πού λείει ὁ ἀπόστολος κατανοοῦνται ὡς τὰ έργα τῆς πίστεως, ἐκεῖνα δηλαδή πού ἐπιβεβαιώνουν τὴν πίστη στὸν Χριστό, συνεπῶς τὴν ἀγάπη – «Πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη». Δέν πρόκειται γιὰ έργα πού στηρίζονται στὶς ἀνθρώπινες δυνάμεις –τὰ νομικά έργα τοῦ ἰουδαϊσμοῦ γιὰ τὰ ὁποῖα εἶναι καταπέλτης ὁ ἀπόστολος, ὡς διαγράφοντα λόγω ἐγωισμοῦ τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρία– ἀλλὰ γιὰ έργα πού ὑλοποιοῦν τὴν πνοή τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως. Τό λείει καί στή συνέχεια: «Νά βεβαιώνεις τὴ σωτηρία πού ἔφερε ὁ Χριστός καί τὴν ἀναγέννηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μέ τὴν προσωπική σου μαρτυρία». Ἡ ζωὴ σου δηλαδή, τὰ καθημερινὰ έργα σου, νά εἶναι μιὰ ἀπόδειξη τῆς πίστεώς σου στὸν Χριστό.

4. Καί πέραν τούτων. Ὁ ἅγιος Παῦλος ἐπισημαίνει δύο ἐπιπλέον χαρακτηριστικά στοιχεία:

α) Πρέπει «τὰ καλά καὶ ὠφέλιμα» αὐτὰ νά ἀποτελοῦν τὴ φροντίδα τῶν πιστῶν καί τὸ ἀντικείμενο τῆς μάθησής τους. «Ἴνα φροντίζωσι», «μανθανέτωσαν». Πού σημαίνει: τὰ έργα τῆς πίστεως, ἢ πράξη τῆς ἀγάπης, δέν ἔρχονται αὐτοματικά. Ὁ πιστός πρέπει νά τὰ νοιάζεται, νά «πλατύνεται ἐν ταῖς ἐννοίαις» αὐτῶν, πρὸς ἐπιβεβαίωση τῆς πίστεώς του παντοῦ καί πάντοτε. Δέν ἀρκεῖ μόνον ἡ χάρη καί ἡ ἔμπνευση τῆς στιγμῆς, ἀλλὰ καί ἡ κατάθεση τῆς ἀν-

θρώπινης σκέψης. Εἶναι στά ἀνθρώπινα νά κατανοοῦμε τὴ γύρω μας κτιστὴ πραγματικότητα, γιὰ νά εἴμαστε παρόντες σέ ὅλες τὶς διαστάσεις τῆς.

β) Πρέπει ἡ φροντίδα αὐτὴ νά κάνει τοὺς πιστοὺς πρωτοστάτες στά καλά έργα. Οἱ πιστοί, δηλαδή, δέν εἶναι οὐραγοὶ ἀνθρώπων μέ ἀμφίβολη πίστη καί σκοτεινὴ προοπτικὴ, πού συχνὰ αὐτοπροσδιορίζονται ὡς οἱ μοναδικοὶ κοινωνικοὶ ἐργάτες. Ἀντιθέτως. Πρέπει νά πρωτοστατοῦν, νά δίνουν τό παράδειγμα σέ ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, γιὰ τὸ τοῦτο ἐπιτάσσει ἡ πίστη στὸν Χριστό. Κι αὐτὴ ἡ πρωτοστασία τους κάνει τὴν ὅποια κοινωνικὴ προσφορὰ γνήσια ἀνθρώπινη, γιὰ τὴν καθαρίζει ἀπὸ τὰ ξένα καί δαιμονικά στοιχεία τοῦ ἐγωισμοῦ. Ὁ πραγματικὸς χριστιανὸς ἔτσι γίνεται ὁ ἀληθινὸς ἡγέτης πού ἐξανθρωπίζει τὸν κόσμο, γιὰ τὸ τοῦ φέρνει τὸν ἀέρα τῆς ἀγάπης, δηλαδή τὸν ἀέρα τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ. Κι ὅπου ὑπάρχει ὁ Θεός, ἐκεῖ ὑπάρχει καί ἡ ὅποια ἀνθρώπινη λύτρωση.

Ὁ πιστός ἂν δέν κάνει πράξη τὴν πίστη, παραμένει ἄκαρπος. «Ἴνα μὴ ὦσιν ἄκαρποι», λέει ὁ ἀπόστολος. Ἡ ἔλλειψη καρπῶν σημαίνει τὴ νεκρὴ πίστη καί κατὰ τὸν Κύριο τὴν ἀποκοπὴ ἀπὸ Ἐκεῖνον. Ὅποτε, τὰ καλά έργα ἀποτελοῦν προσφορὰ μὲν στοὺς ἄλλους, πρῶτιστα ὅμως προσφορὰ στὸν ἑαυτό μας. Μένουμε στὴν πράξη τῆς ἀγάπης, γιὰ τὸ ἔτσι μένουμε στὸν Χριστό. Καί μένοντας στὸν Χριστό, βιώνουμε ἀπὸ τώρα τὴ χάρη τῆς σωτηρίας μας. Ὑπάρχει τίποτε σημαντικότερο;



## Ἀναζητώντας τίς ἀπαρχές

Δημητρίου Ν. Μόσχου  
Ἀναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.

Στόν μεσογειακό κόσμο ἀπό τό καλοκαίρι καί ὅλο τό φθινόπωρο, ἡ καρποφορία τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων συνδέεται μέ τήν προσφορά καί εὐλογία τῶν «ἀπαρχῶν», πού εἶναι οἱ πρῶτοι καρποί. Πίσω ἀπό αὐτές τίς ἀρχαίκες πρακτικές πολλοί μιλοῦν γιά ἐπίδραση ἀπό ἐθνικές λατρευτικές πρακτικές, λαϊκή θρησκευτικότητα κ.λπ. Στήν πραγματικότητα τό νόημα αὐτῶν τῶν ἀπαρχῶν ἀναδεικνύεται ὡς ἓνα ἀπό τά πιό δυναμικά στοιχεῖα τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς τοῦ Χριστιανικοῦ Εὐαγγελίου, ὃν κι ἐμεῖς μέ τή σειρά μας τίς ἀναζητήσαμε σέ κάποιες ἄλλες ἀπαρχές, αὐτές τῆς χριστιανικῆς κοινότητας μετά τόν 1<sup>ο</sup> αἰῶνα. Σ' αὐτές τίς ἐποχές βρῖσκουμε ἓνα σύνολο πρωτοχριστιανικῶν κειμένων, πού συνήθως τά θεωροῦμε κανονικές συλλογές καί φέρονται νά ἔχουν γραφεῖ ἐξ ὀνόματος τῶν Ἀποστόλων. Εἶναι ἡ «Διδαχή τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων» γραμμένη μετά τό 90 ἤ 95, καί ἀργότερα ἡ λεγόμενη «Ἀποστολική Παράδοση τοῦ Ἰππολύτου», πού σώζεται στά λατινικά, καί ἡ «Διδασκαλία Ἀποστόλων», πού σήμερα σώζεται κυρίως στά Συριακά, γραμμένης καί οἱ δύο τίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 3<sup>ου</sup> αἰῶνα πρωτοτύπως στά Ἑλληνικά, ἐνῶ στά τέλη τοῦ 3<sup>ου</sup> αἰῶνα συντάχθηκαν «Αἱ Διαταγαί αἱ διὰ Κλήμεντος καί κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων».

Ἀπό τά κείμενα αὐτά προκύπτει πρὸς τά μέσα ἢ τέλη τοῦ 4<sup>ου</sup> αἰῶνα ἓνα συμπῆλημα ἀπό τά τρία πρῶτα κείμενα μέ τίτλο «Ἀποστολικές Διαταγές» καί διάφορα ἄλλα κείμενα μέχρι τόν 5<sup>ο</sup> αἰῶνα, καί ταυτόχρονα οἱ λεγόμενοι «Ἀποστολικοὶ Κανόνες». Ἀπό τόν 4<sup>ο</sup> αἰῶνα συγκροτοῦνται ὅμως καί τοπικές σύνοδοι καί βέβαια ἡ μεγάλη Οἰκουμενική Σύνοδος τῆς Νικαίας το 325, οἱ ὁποῖες παράγουν Κανόνες γιά πλευρές τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, πού εἶναι εὐσύνοπτοι καί λειτουργικοὶ κι ἔτσι τό εἶδος αὐτό τῶν ἀρχαίων κειμένων σταδιακά ἐκτοπίζεται. Ἔχει, ὅμως, πολύ μεγάλο ἐνδιαφέρον γιά τήν κατανόηση τῶν ἀπαρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς βιωμένης πραγματικότητας στίς ζωές τῶν ἀνθρώπων.

Οἱ πρῶτοι Χριστιανοί στην πλειοψηφία τους ἦταν ἄνθρωποι προερχόμενοι ἀπό τό κέντρο καί τήν περιφέρεια τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Ζοῦσαν καί λάτρευαν τόν Θεό κατά τίς πρόνοιες τοῦ Νόμου, τόσο κατά τήν περίοδο τοῦ Ναοῦ, ἀλλά καί μετά την καταστροφή του, τόσο σέ θέματα λειτουργίας, ὅσο καί σέ θέματα ἠθικῆς. Γι' αὐτό καί τά κείμενα αὐτά δέν εἶναι στην πραγματικότητα κείμενα κανόνων, ἀλλά χαλαρά συνδεόμενες παραινήσεις γιά διάφορα θέματα μέ τεκμηρίωση ἀπό ἱστορικά παραδείγματα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, προσομοιάζοντας, δηλαδή, μορ-



φολογικά στην Ιουδαϊκή «Χαλαχά», πού ἦταν κάτι παρόμοιο στὸν Ἰουδαϊσμό. Ὅμως, γιὰ τοὺς Χριστιανούς ὑπῆρχε μιὰ πελώρια διαφορά: ἡ πίστη στὸν Μεσσία Ἰησοῦ Χριστό καὶ στὸ ἔργο Του ἄλλαξε δραματικά τὸν ρόλο καὶ τὴ σημασία τοῦ Νόμου. Στὰ περισσότερα τέτοια κείμενα προτάσσονται οἱ ἠθικὲς καταβολές τοῦ Νόμου, οἱ Δέκα Ἐντολές, τὸ κήρυγμα τῶν Προφητῶν, ἀλλὰ ἀποκηρύσσονται οἱ τελετουργίες τοῦ Δευτερονομίου (καθαρμοὶ κλπ.) ὡς τιμωρία τῶν Ἑβραίων γιὰ τὴν εἰδωλολατρία τους, πού ὁ Χριστιανός, μέσα στὴν εὐλογία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πού ἔρχεται μέ τὸ βάπτισμα καὶ τὴν πίστη στὸν Ἀναστημένο Μεσσία Ἰησοῦ Χριστό καὶ στὸ κήρυγμά Του, δέν χρειάζεται πιά. Ἡ ἔμφαση αὐτῶν τῶν κειμένων εἶναι στὴ νέα εὐαγγελικὴ ἠθικὴ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς προσφορᾶς. Στὸ ἀρχαιότερο ἀπ' αὐτὰ τὰ κείμενα, τὴ «Διδαχὴ», μαθαίνουμε γιὰ τὴν ὑπαρξὴ περιοδευόντων «προφητῶν» πού οἱ πιστοὶ πρέπει νὰ ξεχωρίζουν ἀπὸ τοὺς «ψευδοπροφῆτες» καὶ οἱ ὁποῖοι σταδιακὰ ἀντικαθίστανται ἀπὸ ἐπισκόπους καὶ διακόνους, πού «λειτουργοῦσιν τὴν λειτουργίαν τῶν προφητῶν». Ἔτσι, θεωρεῖται ὅτι ὁ ρόλος τους ἦταν κυρίως ἡ τέλεση τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ὅμως, μᾶς μιλά καὶ γιὰ τίς προσφορές τῶν πιστῶν πού πρέπει νὰ δίνονται στοὺς προφῆτες κι ἂν δέν εἶχαν προφῆτες, νὰ δίνονταν ἀπευθείας στοὺς φτωχοὺς. «Λειτουργία» στὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ ἔχει τὸ εὐρύτερο νόημα τῆς «ὑπηρεσίας στὸν λαό». Ἄρα οἱ προσφορές, οἱ ἀπαρχές καὶ οἱ δεκάτες πού δίνονταν πρῶτα στοὺς προφῆτες καὶ

τώρα στοὺς ἐπισκόπους καὶ διακόνους εἶχαν ὡς σκοπὸ τὴν πραγμάτωση τῆς ἀγάπης καὶ τῆς φιλαδελφίας μέσα ἀπὸ τὴ μεσολάβηση τοῦ κλήρου, τόσο μέσα στὴ Θεία Εὐχαριστία (πού ἀρχικὰ ἦταν κοινὸ γεῦμα), ὅσο καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὴν μέ δῶρα-βοηθήματα πού ἔπαιρναν μαζί τους καὶ πού στὰ μεταγενέστερα κείμενα ὀνομάζονται «ἀποφόρητα». Ὁ κληρὸς θεωρήθηκε ἐξ ἀρχῆς δίκαιο νὰ λαμβάνει κι ὁ ἴδιος ἀπ' αὐτὰ τὰ δῶρα ἀλλὰ μέ συγκεκριμένες ἀναλογίες πού ὀρίζονται στὰ κατοπινα κείμενα.

Ξαναγυρίζοντας στίς «ἀπαρχές» συνειδητοποιοῦμε ὅτι πίσω τους βρίσκεται κρυμμένο ἓνα πελώριο ἱστορικό βάθος τῆς ἀρχέγονης χριστιανικῆς κοινότητας θεμελιωμένης στὴν ἐντολὴ τοῦ Κυρίου ὅτι ἀπ' αὐτὸ θὰ γνωρίζονται οἱ μαθητές Του, ἀπὸ τὴν ἀγάπη μεταξὺ τους. Αὐτὴ ἡ ἀγάπη ἦταν ἐκκλησιολογικὸ συστατικὸ ὡς συνεχῆς πράξη ξεκινώντας ἀπὸ τίς προσφορές, ἀλλὰ ἐπεκτεινόμενη στὴν ἐντολὴ τῆς φιλοξενίας, στὴν ὑπεράσπιση τῶν ἀδυνάτων, κυρίως χηρῶν καὶ ὀρφανῶν, στὴ μέριμνα γιὰ τοὺς ἀρρώστους καὶ σέ πολλά ἄλλα, πού ἔκαναν μεταγενέστερα ἀκόμη καὶ διαβόητους ἐχθροὺς τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅπως τὸν αὐτοκράτορα Ἰουλιανό, νὰ παραδέχεται ὅτι οἱ «Γαλιλαῖοι» ντροπιάζουν τοὺς ἱερεῖς τῆς εἰδωλολατρίας. Οἱ σημερινές πρακτικὲς τῆς εὐλογίας τῶν καρπῶν ἢ τῆς ἀρτοκλασίας εἶναι μακρινὰ κατάλοιπα τῆς μαρτυρίας τῆς νέας ζωῆς τῶν Χριστιανῶν πού περιγράφεται προγραμματικά στις *Πράξεις Ἀποστόλων*: «ἦν ἅπαντα αὐτοῖς κοινά».



Εισαγωγή στό Κανονικό Δίκαιο  
καί τήν Κανονική Οίκονομία (ΚΑ΄)  
Ἡ εὐχαριστιακή-ὄντολογική καί ἐσχατολογική ταυτότητα  
τῶν Ἱερῶν Κανόνων

Σεβ. Μητροπολίτου Περιστερίου κ. Γρηγορίου  
Καθηγητοῦ Κανονικοῦ Δικαίου Θεολογικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.

«Ἐν αὐτοῖς οὐκ ἔστι προσθεῖναι, καί ἀπ' αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἀφελεῖν»  
(Κανόνας 1/Ζ'. Πβ. Δευτ 4, 2· 13, 1· Ἀποκ 22, 18-19)

«Τοῖς τήν ἱερατικὴν λαχοῦσιν ἀξίαν, μαρτύριά τε καί κατορθώματα  
αἱ τῶν κανονικῶν διατάξεων εἰσιν ὑποτυπώσεις· ἄς ἀσμένως δεχόμεθα».  
(Κανόνας 1/Ζ')

**Μ**έσα σέ αὐτήν τήν ἀνωτέρω ἐκτεθει-  
σα πολυσημία τοῦ ὅρου κανῶν θά  
πρέπει νά ἀναζητηθεῖ ὁ βαθύτερος λό-  
γος, γιά τόν ὅποιο ἡ Ἐκκλησία τόν υἱο-  
θέτησε, γιά νά ἐκφράσει κάτι τό διακρι-  
τό, τό ξεχωριστό, τό διαφορετικό καί τό  
νέο, κάτι τό καινόν ἔναντι τοῦ πτωτικοῦ  
κόσμου, τήν στιγμή πού προσελάμβανε  
ὥστόσο τόν «νόμο» (*torah*) ὡς παλαιο-  
διαθηκική κληρονομιά. Πράγματι, στήν  
προοπτική τῆς ὑποστατικῆς ταυτότητάς  
τους, οἱ ἱεροί Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας  
ἐκφράζουν πρωτίστως καί κατ' ἀρχήν  
ἓνα καινὸ δεδομένο, ἥτοι ἐσχατολογικῆς  
πραγματικότητες μέσα στήν Ἱστορία  
μέ ἀρχική αἰτία ἀνύποπτες τοπικές καί  
χρονικές ἀφορμές (συγκυρίες καί συνά-  
φειες) σέ δεδομένο χωρόχρονο στήν πο-  
ρεία τῆς πρὸς τὰ Ἱεσχατα, ἀκριβῶς διότι  
(καί) οἱ Κανόνες συνιστοῦν μέσα στήν  
Ἱστορία ἐσχατολογικό εἰκονισμό. Ἡ  
Ἐκκλησία, υἱοθετώντας ἀνθρώπινα συμ-

βατικά λεκτικά σχήματα, δυσκολεύεται  
ὄντως νά περικλείσει ἐξαντλητικά τήν  
ὄντολογική καί ταυτόσημα ἐσχατολογι-  
κή ἐμπειρία τῆς μέσα σέ πεπερασμένες  
κειμενικές Διατάξεις, γι' αὐτό ἀκριβῶς οἱ  
Ἱεροί Κανόνες δέν εἶναι στατικοί. Χρειά-  
ζεται ἔτσι κόπος καί θεολογική διείσδυ-  
ση, γιά νά ἀνιχνεύσει κανεῖς τί ὑπάρχει  
πίσω ἀπό τό λακωνικό καί ἀφαιρετικό  
κείμενο τῶν ἱερῶν Κανόνων. Μέ τήν ἔν-  
νοια αὐτή καί μέ διάθεση λογοτομῆς, οἱ  
ἱεροί Κανόνες ἔχουν μία θεολογική καί  
ὄντολογική εὐρύτητα, ἡ ὅποια προδί-  
δεται ὅταν συρρικνώνονται νομικιστικά  
ἐντός τοῦ πλέγματος τῆς Ἱστορίας. Αὐτό  
πού εἶναι θεολογικό εἶναι καί κανονικό,  
καί, ἐπομένως, αὐτό πού εἶναι κανονικό  
εἶναι, καλεῖται νά εἶναι, θεολογικό. Μέ  
ἄλλα λόγια καί ὅπως ἐξηγήθηκε παρα-  
πάνω, ἡ λογική πού ἐπικράτησε κατά τήν  
διάρκεια συνόλης σχεδόν τῆς Β' χιλιετί-  
ας ἀπό δυτικούς κυρίως ἐπηρεασμούς,

ἦταν ἡ λογική τοῦ νομικίζεῖν, ἡ ὁποία συρρικνώνει ἐξ ὀρισμοῦ τό κανονίζειν. Πάνω ἐδῶ κείται καί ἡ γνωστή διαπάλη Ἐκκλησιακῶν Κανόνων καί Πολιτειακῶν Νόμων, πού προέκυψε στά πρόσφατα χρόνια τῶν Ἐθνικῶν Κρατῶν (19<sup>ος</sup>-20<sup>ος</sup> αἰ.), καθῶς στό σημείο αὐτό ἀκριβῶς ἐδράζεται βαθύτερα καί ἡ συνεπαγόμενη διαπάλη κανονικότητας καί νομιμότητας, πού ὑποβόσκει καί ὑποφώσκει στίς δισχισιτεῖς πλέον σχέσεις Ἐκκλησίας καί Πολιτείας (καί εὐρύτερα τῆς Κοινωνίας), ὅπως καί σέ ἄλλα πεδία, ἀκριβῶς γιατί τό Κανονικό Δίκαιο τῆς Θεολογίας ἐγκλωπώνεται δισδιάστατα καί ταυτόχρονα δύο διακριτές ἐν ἐνότητι πραγματικότητες, τήν πραγματικότητα τῆς Βασιλείας πρῶτα καί ἔπειτα τήν πραγματικότητα τῆς Ἱστορίας (Κανονική ἀρχή τῆς ἐσχατολογικῆς προτεραιότητας), ἐνῶ τό Πολιτειαρχικό-Ἐκκλησιαστικό Δίκαιο τῆς Νομικῆς Ἐπιστήμης καί τῆς Πολιτείας κινεῖται ἐξ ὀρισμοῦ καί μεθοδολογικά στήν ὀριζόντια διάσταση μιᾶς καί μόνης πραγματικότητας, αὐτήν τῆς Ἱστορίας καί τῆς πολιτειακῆς ὀντότητας, ἐντός τῆς ὁποίας κινεῖται καί τήν ὁποία ὑπηρετεῖ πιστά καί ἀποκλειστικά. Σέ αὐτόν τόν λόγο ὀφείλεται καί τό γεγονός ὅτι τό «Πολιτειακό Ἐκκλησιαστικό Δίκαιο» ἀδυνατεῖ νά ἀφομοιώσει στό πεδίο δράσης του τίς δύο αὐτές πραγματικότητες καί μένει ἐξ ὀρισμοῦ καί ἐνσυνείδητα ἐγκλωβισμένο στήν μία –μοναδική γι' αὐτό– πραγματικότητα, αὐτήν τῆς Ἱστορίας (καί τῆς Πολιτείας, τοῦ σύγχρονου Κράτους). Μέ ἄλλα εὐσύννοπτα λόγια, τό Ἐκκλησιαστικό Δίκαιο τῆς Πολιτείας καί τό Κανονικό Δίκαιο (= Κανονική Οἰκο-

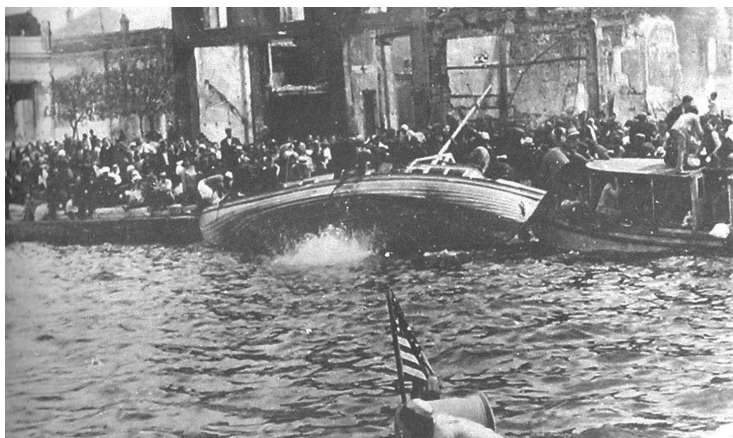
νομία) τῆς Ἐκκλησίας περιέχουν στούς κόλπους τους ἀντώνυμα νοήματα... Καί ἀπό ἐδῶ ἀκριβῶς ἀρχίζουν οἱ δυσκολίες στήν διαλεκτική τους σχέση.

Πράγματι, ἴσως ἡ ἀπλή ἀναγνώριση καί ἀπερίφραστη παραδοχή ὅτι ὁ ὅρος «Πολιτεία» εἶναι μία ἀνθρώπινη ἐπινόηση καί ἕνα ἀπόλυτα ἐνδο-ιστορικό δημιούργημα, ἀπό μόνη τῆς ἀρχεῖ, γιά νά κατανοήσει κανεῖς τό μέγεθος τῆς σημασίας τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ «Ἐκκλησία» ὑπάρχει/εἶναι συνάμα καί ἐνδο-ιστορικά καί ἐξω-ιστορικά/ἐσχατολογικά. Ἐπειδή ἡ Ἐκκλησία ὑπάρχει/εἶναι καί ἐντός καί πέρα ἀπό τήν Ἱστορία, ἡ ἴδια δέν μπορεῖ ποτέ νά εἶναι ἀποκλειστικό καί περιοριστικό ὑποκείμενο δικαίου κάποιας πολιτειακῆς ἔννομης τάξης στό περιορισμένο εὖρος τῆς ἀκοινωνιακῆς [≈ πτωτικῆς] Ἱστορίας. Ἐπομένως, ἡ Ἐκκλησία, ὑποστατικά, δέν (προσ)ἐγγίξεται ἐξαντλητικά οὔτε ἀπό τό (Πολιτειαρχικό) Ἐκκλησιαστικό Δίκαιο καθ' ἑαυτό, οὔτε ἀπό τήν ἐκάστοτε πολιτειακή ἔννομη τάξη, οὔτε ἀπό τήν ἀντιστοιχῆ νομοθετική παραγωγή τῆς, ἔστω καί ἐάν αὐτή ἡ παραγωγή εἶναι μιᾶς θετικῆς Πολιτειακῆς δικαιοταξίας ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἐπισυνέβη κάποιες φορές στό αὐτοκρατορικό ὅσο καί στό ἔθνο-κρατικό παρελθόν (πβ. Ἰουστινιανός καί τό Ἑλλαδικό σύστημα τῆς «νόμφ κρατοῦσης Πολιτείας» ἀντίστοιχα, κ.λπ., ἐξ οὗ καί ἡ προκύψασα νομοκανονική συνερμηνευτική), γιατί τό ἐσχατολογικό «εἶναι» τῆς Ἐκκλησίας παραμένει (ἐξ ἴσου τό ἴδιο) στό μέλλον, στό παρόν καί στό παρελθόν (πβ. Ἐβρ 13,8)... Ἐπομένως, τό πεδίο τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Ἐκκλησίας (Ἐκκλησιακό Κανονικό

Δίκαιο) είναι πολλαπλά ευρύτερο από το πεδίο του Έκκλησιαστικού Δικαίου της Πολιτείας (Πολιτειακό Έκκλησιαστικό Δίκαιο). Το δεύτερο περιορίζεται στην ρύθμιση ένομων αγαθών, ενώ το πρώτο υπερκαλύπτει τις διαστάσεις της Δημιουργίας και αγγίζει τις έσχατιές της άτελεύτερης Βασιλείας του Θεού. Όμως, πώς εκφράζεται/κινείται εντός της Ιστορίας ή Έκκλησία, ή όποια είναι ταυτόχρονα ένδο-ιστορική και έξω-ιστορική, για τὰ φαινόμενα, τὰ όποια έμφανίζονται στον άνθρωπο ένδο-ιστορικά ως πολιτειακή πραγματικότητα και ως κα-

θημερινότητα βίου; Φαίνεται ότι ή άπάντηση στο έρώτημα αυτό έχει νά κάνει με τό γεγονός ότι ή Έκκλησία όχι μόνον δικαιούται, αλλά και καλείται και όφείλει νά παρεμβαίνει τόσο με έσχατολογικό προσανατολισμό (αυτό είναι ή Θεία Λειτουργία εντός της Ιστορίας), όσο και με όντολογικούς όδοδείκτες (αυτό είναι [τά Δόγματα και] οι Ίεροί Κανόνες της Έκκλησίας) στην διανθρώπινη ένιστορική αυτή πορεία, με άπώτερο σκοπό τήν ένότητα της διαφοράς και της διαλεκτικότητας μεταξύ ανθρώπινης ένδο-ιστορικής και έσχατολογικής ύπαρξης.

Τό ατμόπλοιο Θέτις στό λιμάνι τής Σμύρνης, γεμάτο πρόσφυγες από τήν Κιλικία



Τό πλοiάριο, γεμάτο πρόσφυγες, βυθίζεται στό λιμάνι τής Σμύρνης



## Τὸ Ὑπερῶν, ὁ “οἰκοδεσπότης” καὶ ὁ μεγάλος “ἀδελφός” τοῦ Ἰησοῦ

Σταύρου Γουλούλη  
Δρος Βυζαντινῆς Τέχνης

**Ο** Ἰάκωβος κινεῖται ὡς μεγάλος ἀδελφός μετὰ τὴν μητέρα καὶ τὰ “ἀδέλφια” τοῦ Ἰησοῦ: [Μκ 6.3: «υἱὸς τῆς Μαρίας καὶ ἀδελφὸς Ἰακώβου καὶ Ἰωσήτος καὶ Ἰούδα καὶ Σίμωνος καὶ ... αἱ ἀδελφαί...», πβ. Μθ 13.54-55]. Ἡ οἰκογένεια ἀκολουθεῖ στίς πρώτες δημόσιες ἐμφανίσεις Του. 1. Κανᾶ-Καπερναοῦμ (Ἰω 2.12:). 2. Ναός (Σκηνοπηγία) ὅταν ἀνακήρυξε πρώτη φορά τὴ Μεσσιακὴ Ἀποστολὴ [Ἰω 7.2 κ.έ., 3-9, 10: «ἀνέβησαν οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ»]. Τότε ἔγινε πρώτη φορά λόγος γιὰ τὴν ἐκ Δαβίδ καταγωγὴ τοῦ «Χριστοῦ»-Μεσσία (στ. 7.41-44). Μετὰ τὴν πρώτη συνάξιν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴ ἀπὸ τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν (Ἀνάληψη) συνοδεύει τοὺς Μαθητὲς ἢ Μαριὰμ καὶ οἱ “ἀδελφοί” [Πρ 1.13-14: «εἰς τὸ ὑπερῶν ... σὺν ... Μαριὰμ ... καὶ τοῖς ἀδελφοῖς»].

Ὁ Ἰάκωβος ἀναγνωρίζεται ὡς ἐπικεφαλὴς κατὰ Πέτρο [Πράξ 12.17: «ἀπαγγεῖλατε Ἰακώβῳ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς»], κι ἀργότερα κατὰ Παῦλο, δίνοντας ἀναφορὰ γιὰ τὴν περιοδεῖα του στὰ ἔθνη [Πρ 21.18-19: «εἰσῆι ... πρὸς Ἰάκωβον, πάντες δὲ παρεγένοντο οἱ πρεσβύτεροι»]. Ὁ Παῦλος ἀποτείνεται στὸν Πέτρο καὶ τὸν Ἰάκωβο στὴν πρώτη του ἐμφάνισιν ὡς Ἀπόστολος (Γαλ 1.17-19), ἐνῶ θεωρεῖ ὅτι «Ἰάκωβος καὶ Κηφᾶς καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στυλοὶ εἶναι» (Γαλ

2.9). Ὑπῆρχε παράδοσις τῆς ἐμφάνισιν τοῦ ἀναστάντος Χριστοῦ στὸν μεγάλο “ἀδελφὸ” Του πρὶν ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους (Α΄ Κορ 15.7: «ῶφθη Ἰακώβῳ εἷτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν» (μετὰ ἐξαίρεσιν τὸν Πέτρο: 15.5)).

Ὁ Ἰάκωβος ἀναγνωρίσθηκε πρῶτος στὴ διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων ὡς συμβατικὸς “ἀδελφός” τοῦ Ἰησοῦ, πάντως ὄντας ἐκ τῆς γενεᾶς Δαβίδ πού ἀνήκε ὁ πατέρας του Ἰωσήφ. Στὴν συνάξιν γιὰ ἐκλογὴ νέου 12<sup>ου</sup> μαθητῆ, τοῦ Ματθαίου, ὁ Πέτρος (Πρ 1.15-20), χρησιμοποιοῦ τὸν προφητικὸ λόγον τοῦ Δαβίδ. Ὁμοίως καὶ στὸ κήρυγμα τῆς Πεντηκοστῆς, δείχνοντας τὴν καθιέρωσιν νέου βασιλείου (Πρ 2.14 κ.έ.), «ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ (Δαβίδ)», ὅπου ἐξαίρεται ὁ τάφος του (Πρ 2.29-30: «μνήμα»). Τὰ ὑπερῶα ἐνδείκνυνται γιὰ συνάξεις [Ἰόππη (Πρ 9.37, 39). Τρωάδα (Πρ 20.8-9)]. Τὸ δαβιτικὸ βασίλειον προβάλλει ὁ Ἰάκωβος σὲ ὁμιλίᾳ ἐνώπιον συνόδου (Πρ 15.4 κ.έ.) ἀποστόλων, πρεσβυτέρων καὶ «ὄλης τῆς ἐκκλησίας» (Πρ 15.13-21), χρησιμοποιοῦντας προφητεῖα τοῦ Ἀμώς (9.11 κ.έ.: «ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαυὶδ»).

Τὸ Ὑπερῶν φιλοξενεῖ τὴν νέα ἡγεσίαν (Πρ 1.13, συνεχίζοντας ὅτι συνέβη στὸν χῶρον κατὰ τὸν Μυστικὸ Δεῖπνον τοῦ Πάσχα. Ἀλλὰ ποιὸς ἦταν ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ

Ἵπερώου [Λκ 22.11-12: «τῷ οἰκοδεσπότῃ τῆς οἰκίας»]; Καί γιατί λησμονήθηκε αὐτός πού ἔδωσε τό πρώτο Συνοδικό τῆς Ἐκκλησίας;

Στίς δύσκολες ὥρες μετά τόν Δεῖπνο, ὅταν οὐσιαστικά ἰδρύθηκε ἡ Ἐκκλησία, ἡ ομάδα τῶν μαθητῶν διαλύθηκε. Ὅμως ἀμέσως βρέθηκαν νά εἶναι: «τῶν θυρῶν κεκλεισμένων ... διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων» (Ιω 20.19), μήπως κάποιος εἰσβάλλουν ἐντός. Ἀνάλογα κινεῖται καί ὁ Ἰωσήφ ὁ ἀπό Ἀριμαθαίας πού ἀνέλαβε τά τῆς ταφῆς, «ἠρώτησεν τὸν Πιλάτον ... ὧν μαθητῆς ... κεκρυμμένος διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων» (Ιω 19.38). Οἱ Συνοπτικοί χρησιμοποιοῦν τὴν στερεότυπη ἔκφραση ἠτήσατο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, προσθέτοντας: Λκ 23.50: «προσελθὼν τῷ Πιλάτῳ». Μθ 27.57-58: «πλούσιος ... ἐμαθητεύθη τῷ Ἰησοῦ». Μκ 15.42: «εὐσχήμων βουλευτῆς ... προσδεχόμενος τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, τολμήσας εἰσῆλθεν». Ἡ ταυτόσημη ἔκφραση «διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων» δείχνει ὅτι ἀντιμετώπιζε τὴν ἴδια κατάσταση φόβου ὅπως καί οἱ Μαθητές. Ἄν ὑπῆρχε πραγματικὴ ἀπειλή, οἱ μαθητές δέν θά ἦταν στό ὑπερῶον ὅπου ἐφιλοξενοῦντο. Φαίνεται ὅτι, μιά καί ὁ λαὸς ἦταν διχασμένος ὑπὲρ ἢ κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὁ πραγματικὸς κίνδυνος ἦταν μήπως χειροδικήσει κάποιος σέ δημόσια ἐμφάνιση. Ὁ Πέτρος, ὡς μεγαλύτερος καί ἀρχηγός, ἔχοντας πρωταγωνιστήσῃ σέ ἐπεισόδιο κόβοντας τό αὐτί τοῦ Μάλχου, τόλμησε καί πῆγε στό δικαστήριον τῶν Ἑβραίων, ὅπου ἀπέφυγε νά ὁμολογήσῃ τὸν Χριστό. Ὅλες τίς ἐπόμενες ἡμέρες κινοῦνται σέ Ἱερουσαλήμ καί Γαλιλαία ἀνεπηρέαστοι. Τῆ «Μία τῶν Σαββάτων» τό πρῶν οἱ γυ-

ναῖκες ἐξῆλθαν νά μεταβοῦν στόν τάφο, ὅπου προστάτευαν στρατιῶτες.

Κείμενο καί περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα συνδέουν ἄμεσα τὴν παραμονὴ τοῦ βουλευτῆ Ἰωσήφ στὴν Ἱερουσαλήμ μέ αὐτῆ τῶν Μαθητῶν. Ἄν ὁ οἶκος τοῦ Ἵπερώου ἦταν ἰδιοκτησία του, μπορεῖ νά δικαιολογηθεῖ ἡ πρωτοβουλία του ἀπέναντι στόν Πιλάτο. Βουλευτῆς καί ἡγεμῶν κινήθηκαν πάνω στόν νόμο: Ὁ Ἰωσήφ ὡς φιλοξενῶν τὸν Ἰησοῦ καί τοὺς Μαθητές του ἦταν σάν εἶχε οἰκείους τοῦ ὅλου, μέλη τῆς οἰκογενείας του [πβ. ΛΒΘ, λλ. ξένος, φιλοξενία]. Κι ἔτσι μπορεῖ νά δικαιολογηθεῖ πού ἀνέλαβε συνδρομὴ στὴν ταφὴ τοῦ Χριστοῦ μέ τάφο εἴτε δικό του εἴτε καί νά τὸν ἀγόρασε σέ ἐκείνη τὴν περίπτωσι. (Ὅπως οἱ Ἑβραῖοι ἀγόρασαν πάραυτα μέ τά 30 ἀργύρια τοῦ Ἰούδα τὸν ἀγρό τοῦ Κεραμέως; Μθ 27.7). Τό ὑπερῶον ἦταν χῶρος συνάξεων, κι ἓνας βουλευτῆς πού ἦταν στό ἔργο του οἱ δεξιώσεις, μποροῦσε νά τό διατηρεῖ. Ἦταν ὁ ἄνω ὄροφος οἴκου, στὴν ἄνω πόλη μέ θέα. Δέν φαίνεται νά ὑπῆρχαν πολλοὶ χῶροι στὴν Ἱερουσαλήμ διαθέσιμοι ἀπὸ ἐπιφανεῖς φίλους τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλωστε πόσοι θά ἦταν σάν τὸν Ἰωσήφ, πολιτικὸ πρόσωπο καί ταυτόχρονα οἰκονομικὸς παράγοντας;

Τό Ἵπερῶον πέρασε στὴν κατοχὴ τῆς πρώτης Ἐκκλησίας μέ μεταβίβαση οἰκογενειακοῦ τύπου. Στὴν πρώτη Ἐκκλησία ὑπῆρχε ἔντονη κουλτούρα οἰκογένειας. Ὅστόσο ἡ χρῆσις τῆς ὡς χῶρος συναθροίσεων τῆς δαβιτικῆς βασιλικῆς οἰκογένειας, σήμαινε ὑποβάθμιση τοῦ ἀρχικοῦ ἰδιοκτητή. Γιατί νά ὑπενθυμίζεται ὡς ἰδιωτικὸ, κάτι πού ἀνήκε στό σύνολο καί εἶχε ἐγκαινισθεῖ ἀπὸ τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ;



## Ὁ Χριστιανισμός στὰ Βρετανικά νησιά XIIγ Τό filioque στή σύνοδο τοῦ Hatfield (679)

Ἀρχιμ. Παντελεήμονος Τσορμπατζόγλου  
Δρος Θεολογίας - Ἱερ. Προϊστ. Ἱ.Ν. Ἀγίων Ἀναργύρων Ψυρρή

Ἀπό τίς ἀποφάσεις τῆς συνόδου τοῦ Hatfield περισσότερη προσοχή ἔχει τύχει τό τελευταῖο μέρος της, κατά τό ὁποῖο μεταξύ τῶν ἄλλων ὁμολογεῖται ἡ διπλή ἐκπόρευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, «καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ», τό γνωστό filioque<sup>1</sup> ἔτσι, λοιπόν, ἀπό πολλούς μελετητές ἐκφράζεται ἡ ἀπορία πῶς ἓνας Βυζαντινός, ὅπως ὁ Θεόδωρος, μπορούσε νά δεχθεῖ ἓνα τόσο ἐξώφθαλμο στοιχεῖο ἀντιθέσεως μεταξύ Ἀνατολῆς καί Δύσεως. Ἀδικαιολόγητη ἀπορία, ἄν διατυπώνεται ἀπό ἱστορικούς καί ὄχι ἀπό δογματολόγους: θά ἦταν εὐλογία ἄν ἀναφερόταν τό παραπάνω ὡς γεγονός σέ μία μεταγενέστερη ἐποχή, ὅταν τό ζήτημα τοῦ filioque εἶχε ἀναχθεῖ πλέον σέ κομβικό σημείο τῶν σχέσεων Ἀνατολῆς-Δύσεως καί ὄχι στόν πρῶμο 7<sup>ο</sup> αἰ.<sup>2</sup>

Ἡ προσθήκη πάντως τήν πρῶμη αὐτή ἐποχή εἶχε ἐκληφθεῖ ὡς ἐξήγηση καί ἔτσι ὅταν ἔγινε γνωστή στήν Ἀνατολή κατέστη ἀνεκτή μόνον ὡς ἐρμηνεία καί μέ τή δικαιολόγηση, τήν ὁποία εἶχε ἐφαρμόσει ὁ διδάσκαλος τοῦ Θεοδώρου, Μάξιμος Ὁμολογητής, ὅταν ὁ τελευταῖος ἀντιμετώπισε τά σχετικά χωρία στίς δογματικές ἐπιστολές πού εἶχε ἐξαποστείλει ὁ πάπας Θεόδωρος (642-649) στήν Κωνσταντινούπολη γιά τά θέματα τοῦ Μονο-

θελητισμοῦ<sup>3</sup>. Ὁ Μάξιμος ἐξηγοῦσε τότε τή σχετική διατύπωση σύμφωνα μέ τήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία, δηλ. ὡς ἀναφερομένη στήν «ἐν χρόνῳ πέμψι» τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διά τοῦ Υἱοῦ, ἡ ὁποία ἀναφέρεται στήν Οἰκονομία καί ὄχι στή Θεολογία καί φυσικά μέ κανένα τρόπο δέν ἀποδεχόταν τήν προσθήκη στό Σύμβολο τῆς Πίστεως<sup>4</sup>. Ὁ Θεόδωρος λοιπόν δέν ἔκανε τίποτα ἄλλο παρά νά ἐπαναλάβει αὐτό τό ὁποῖο εἶχε δεχθεῖ ἡ σύνοδος τοῦ Λατερανοῦ καί εἶχε διδαχθεῖ ἀπό τόν διδάσκαλό του δίχως κανένα ἐνδοιασμό γιά τό Ὁρθόδοξο τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς.

Ἡ ὅποια ἐρμηνεία καί ἄν ἐφαρμόστηκε ἀπό τούς πατέρες τῆς Ἀνατολῆς στήν κατανόηση τοῦ ἐφευρήματος τοῦ Filioque, «πρέπει νά ἦμαστε σίγουροι πῶς τό “δι’ Υἱοῦ” δέν εἶναι δυνατόν νά ταυτιστεῖ μέ τό δόγμα τοῦ Filioque. Τελικά ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς ἔδωσε μία ἐρμηνεία πού θεωρεῖται εὐφυής: ἡ πρόθεση “διά” δέν σημαίνει τήν “ἐκ” ἀλλά “μετά”. Οἱ θεολόγοι μέ τό “δι’ Υἱοῦ” ἀπλῶς θέλουν νά ποῦν ὅτι τό Ἅγιο Πνεῦμα, δηλαδή ἡ ἐκπόρευση, κατά ἄχρονον καί ἀδιάστατο τρόπο συνακολουθεῖ τόν Λόγο, δηλαδή τή γέννηση, ἐνῶ μονάχα ὁ Πατέρας, ὡς μοναδική αἰτία, γεννᾷ τόν Υἱό καί ἐκπορεύει τό Πνεῦμα»<sup>5</sup>. Ἡ παρατήρηση πά-

ντως ότι τό *Filioque* εἶναι μία ὀλόκληρη μία τυπική προσθήκη<sup>6</sup>, εἶναι ἐπιτυχῆς «ἰδεολογική» ὑποδομή καί ὄχι ἀπλῶς καί ἔχει δικαιωθεῖ ἐν τοῖς πράγμασι.

**ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ.** 1. Βέδας, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, IV, 17, *glorificantes Deum Patrem sine initio, et Filium eius unigenitum ex Patre generatum ante saecula et Spiritum Sanctum procedentem ex patre et filio inenarrabiliter*. 2. Γιά τήν ἱστορία τῆς προσθήκης, βλ. E. S. Foulkes, *An historical account of the addition of the words "Filioque" to the creed of the West*, London 1867. Γιά τή συμβολή τοῦ Αὐγουστίνου στή διαμόρφωση τῶν προϋποθέσεων τοῦ *filioque*, βλ. Στ. Παπαδόπουλος, «Αὐγουστίνος Ἰππῶνος (†430). Ὁ μέγιστος ἐκκλησιαστικός πατέρας τῆς Δύσεως», *Θεολογία* 79 (2008) 468-480· Ματσούκας, *Δογματική καί συμβολική Θεολογία*, ὁ.π., σ. 129-133· Γ. Μαρτζέλος, «Οἱ ἀπαρχές καί οἱ προϋποθέσεις τοῦ *Filioque* στή Δυτική θεολογική παράδοση», στό *Ὁρθόδοξο δόγμα καί θεολογικός προβληματισμός*, Α', Θεσσαλονίκη 2009, σ. 101-131. Ἡ συζήτηση γιά τό θέμα τοῦ *Filioque* ἔχει γνωρίσει πολλές φάσεις ἀναλόγως τῶν «πολιτικῶν» συγκυριῶν. Ἡ πρώτη φάση σχετίζεται μέ τή διδασκαλία περί Ἁγίου Πνεύματος τῶν πατέρων τῶν πρώτων αἰῶνων ἢ δευτέρα, μέ τήν ἐποχή τοῦ Μ. Φωτίου καί ἐντεῦθεν, ὅταν πλέον τό *Filioque* γίνεται ἐπίσημη θέση τῆς Λατινικῆς θεολογίας καί ἐπίκεντρο στίς ἀντιπραθέσεις τῶν δύο κόσμων, καί ἡ τρίτη, μέ τήν ἐποχή τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ καί τίς ἐνωτικές συζητήσεις Ἀνατολῆς-Δύσεως, μέ προσέκταση τούς συγχρόνους Οἰκουμενικούς διαλόγους. Βλ. Ν. Ματσούκας, *Δογματική καί συμβολική Θεολογία*, Β', Θεσσαλονίκη 1985, σ. 129-144· J. Romanidis, "The Filioque", *Κληρονομία* 7 (1975) 287-314· Μ. Μπουμπρινσκύ (B. Bobrinsky), «Τό "Filioque", χθές καί σήμερα», *Ἐκκλησία* 62 (1985) 240-243, 272-275, 297-299· Μ. Orphanos, "The procession of the Holy Spirit according to certain Greek Fathers", *Θεολογία* 50 (1979) 763-778, 51 (1980) 87-107, 276-299, 436-461, 739-747· D. Callahan, "The Problem of the 'Filioque' and the Letter from the Pilgrim Monks of the Mount of Olives to Pope Leo III and Charlemagne. Is the Letter Another Forgery by Adémar of Chabannes?", *Revue Bénédictine* 102 (1992) 75-134. Γιά τήν ἐποχή τοῦ Μ. Φωτίου, βλ. Α. Ράντοβιτς (μητροπολίτης), *Τό μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος κατά τόν ἅγ. Γρηγόριον Παλαμᾶν*, [ΠΠΜ], Θεσσαλονίκη 1973. Σήμερα, Χρ. Σαββάτος (μητροπολίτης), «Τό περί Ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος Κείμενο τοῦ Παπικοῦ Συμβουλίου γιά τήν ἐνότητα τῶν Χριστιανῶν. (Κριτικές παρατηρήσεις καί ἐπισημάνσεις)», *Ἐκκλησία* 74 (1997) 711-713, 743-744. 3. Κυρίως, 10<sup>ο</sup> θεολογικό καί πολεμικό ἔργο: Ἰσον ἐπιστολῆς πρὸς τόν κύριον Μαρίνον τόν πρεσβύτερον, PG 91, 136A-137C, ἰδιαίτερος 136A-B, ὅπου ἀναφέρεται καί στά σχετικά γλωσσικά προβλήματα, τά ὅποια δυσχεραίνουν τήν κατανόηση τῶν θεολογικῶν διατυπώσεων, ὁ.π., 136C. Βλ. Α. Alexakis, "The epistula ad Marinum Cypri presbyterum", *BZ* 94 (2001) 545-554. 4. Βλ. G. C. Berthold, "Maximus the Confessor and the Filioque", *Studia Patristica* 181 (1985) 113-117. 5. Ματσούκας, *Δογματική καί συμβολική Θεολογία*, ὁ.π., σ. 139· βλ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὅτι οὐχί ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἀλλ' ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον*, Β. Bobrinsky, (ἔκδ.), *Γρηγορίου Παλαμᾶ συγγράμματα*, (ἐπιμελεία Π. Χρήστου), Α', Θεσσαλονίκη 1988, σ. 52-53. 6. Ματσούκας, ὁ.π., σ. 129.

Ἀριστερά: Ὁ παπα-Μαρινάκης ἀπὸ τὰ Ἀλάτσατα, μέ προσφυγόπουλα στήν Ἀθήνα.

Κάτω: Μικρασιάτες πρόσφυγες στήν πλατεία Συντάγματος







## Άριστοτέλης: ο πρώτος ιστορικός τής φιλοσοφίας

Έλένης Κακλαμάνου  
Δρος Φιλοσοφίας

Όπως έχουμε αναφέρει, οί άπαρχές του φιλοσοφικού στοχασμού έντοπιζονται στην Ίωνία του 6<sup>ου</sup> αιώνα π.Χ. Η καταγραφή τής ιστορίας τής φιλοσοφίας ξεκινά σχεδόν δύο αιώνες αργότερα μέ τον Άριστοτέλη. Ό Σταγειρίτης άποτελεί τον πρώτο στοχαστή που έπιχείρησε νά παραθέσει μιά σύντομη ιστορία τής φιλοσοφίας, τουλάχιστον όπως ο ίδιος άντιλαμβάνεται τό πεδίο αυτό, και άναμφίβολα τό έργο του άσκησε τεράστια επίδραση από τήν άρχαιότητα ως σήμερα. Στο πρώτο βιβλίο τής πραγματείας *Μετά τά Φυσικά* έπισκοπεί τίς θεωρίες των προκατόχων του από τον Θαλή ως τον Πλάτωνα σχετικά μέ τίς «πρώτες άρχές» και εξετάζει κριτικά τίς άτέλειές τους, προτού διατυπώσει τίς κύριες «άπορίες» στό δεύτερο βιβλίο και εκθέσει τίς δικές του άπαντήσεις στό έπόμενα βιβλία Γ-Ν. Η ιδέα που έχουμε σχετικά μέ τή γέννηση και τήν εξέλιξη τής φιλοσοφίας, όπως έπίσης των στοχαστών που συνέβαλαν στή διαμόρφωση του φιλοσοφείν θέτοντας συγκεκριμένα έρωτήματα, βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σε αυτήν τήν κριτική έπισκόπηση του Άριστοτέλη.

Γιά τον Άριστοτέλη, ή φιλοσοφία ως γνώση «πρώτων άρχών» και αίτιων, κυρίως του τελικού αίτιου, δηλαδή του αίτιου που άναδεικνύει για ποιό σκοπό

γίνεται κάτι, άποτελεί θεωρητική έπιστήμη. Άφετηρία τής είναι ο θαυμασμός άρχικά για ζητήματα τής καθημερινής ζωής, έπειτα για άξιοπεριεργα φυσικά φαινόμενα, όπως οί φάσεις και οί εκλείψεις τής σελήνης, και τελικά για τή δημιουργία του όργανωμένου συνόλου. Ό θαυμασμός, λοιπόν, σταδιακά κινείται από τό όρατό και έπίγειο στό άπομακρυσμένο και ούράνιο και έν τέλει περιλαμβάνει τον κόσμο έν συνόλω. Μπροστά σε τέτοια πολύπλοκα ζητήματα ο άρχικός θαυμασμός δίνει τή θέση του στην άπορία, που συνήθως εκφράζεται μέ τό κομβικό έρώτημα: «γιατί συμβαίνει κάτι», τήν άφετηρία τής φιλοσοφίας.

Είναι έπομένως φανερό ότι τή γνώση αυτή δέν τήν έπιζητούμε για νά καλύψει άλλη άνάγκη αλλά, όπως λέγεται ότι έλεύθερος είναι εκείνος ο άνθρωπος που ύπάρχει για τον έαυτό του και όχι για κάποιον άλλον, έτσι έπιζητούμε και αυτήν ως τή μόνη έλεύθερη έπιστήμη. Γιατί είναι ή μόνη που ύπάρχει για αυτή τήν ίδια (*Μετά τά Φυσικά* 982b24-28, μτφ. Β. Κάλφας).

Ό Σταγειρίτης ύποστηρίζει ότι ή φιλοσοφία είναι ιεραρχικά άνώτερη από τίς άλλες έπιστήμες και ότι άποσκοπεί στην γνώση προς χάριν τής γνώσης και όχι στην πρακτική χρησιμότητα. Επίσης άποτελεί τήν πλέον σημαντική θεωρητική

ἐπιστήμη (ἐν συγκρίσει μέ τά μαθηματικά καί τή φυσική), καθώς μελετᾶ τό πραγματικό ὡς ὄλο καί ὅσα συνδέονται μέ αὐτό, ἐνῶ οἱ ἄλλες ἐπιστήμες ἐξαρτῶνται ἀπό αὐτήν, καθώς ἡ φιλοσοφία καθορίζει τήν ὕπαρξη, τά ὅριά τους ἀλλά καί τά θεωρητικά τους ἐργαλεῖα.

Ἡ ἔκθεση τῆς πραγματικότητας μέ βάση τά τέσσερα αἴτια (ὕλικό, ποιητικό, εἰδικό, τελικό) εἶναι, κατά τόν Ἀριστοτέλη, ὁ φιλοσοφικός τρόπος σκέψεως: ἐγκαινιάζεται ἀπό τόν Θαλῆ, πού διαφοροποιήθηκε ἀπό τούς «μυθολόγους», ἀφοῦ διέκρινε μία συγκεκριμένη ὕλική ἀρχή τῶν πάντων· ἔχει ἀρκετούς ἐκπροσώπους πού διαφώνησαν ἢ συμφώνησαν σχετικά μέ τή φύση, τόν ἀριθμό καί τίς ιδιότητες τῶν «πρώτων ἀρχῶν»· καί σταδιακά ὀλοκληρώνεται μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου. Εἰδικότερα, τό ὕλικό αἴτιο ἀποτελεῖ ἀναγκαῖα συνθήκη ὕπαρξης ἑνός πράγματος καί ἐμπεριέχει καί τή δυνατότητα ὕπαρξης του. Τό εἰδικό, τό τί ἐστίν, εἶναι τό αἴτιο πού συνδέεται ἄμεσα μέ τό ὕλικό καί ἀφορᾶ τή βαθύτερη, καί ὄχι ἀπλῶς τήν αἰσθητή μορφή ἑνός ὄντος, δηλαδή καί τή λειτουργία ἢ τό ἔργο του. Τό ποιητικό αἴτιο ἀφορᾶ τή δράση τῆς ἐνέργειας καί προηγείται πάντοτε χρονικά τοῦ γεγονότος. Τό τελικό αἴτιο, τό οὐ ἔνεκα, ἀφορᾶ τήν ἐπίτευξη ἑνός προϋπάρχοντος στόχου καί ὄχι κάτι πού ἐπιτυγχάνεται τυχαῖα, γιατί σέ μία μεταβολή πού εἶναι συνεχῆς ὑπάρχει κάποιον τέλος. Ὀνομάζε-

ται τό ἀγαθόν καί βέλτιστον (195a 25-28), καθώς εἶναι ἡ πραγμάτωση μιᾶς δυνατότητας, ἡ ὀλοκλήρωση μιᾶς μεταβολῆς. Ἔς δοῦμε ἕνα παράδειγμα: Ἔχουμε μπροστά μας ἕνα μαρμάρινο σύμπλεγμα, πού ἀπεικονίζει τόν θεό Ἑρμῆ νά κρατᾶ τόν θεό Διόνυσο. Εἶναι ὁ περίφημος Ἑρμῆς τοῦ Πραξιτέλους. Μποροῦμε νά τό θαυμάσουμε ἀπό κοντά στό ἀρχαιολογικό μουσεῖο τῆς Ὀλυμπίας. Τό ὕλικό αἴτιο ἀπαντᾶ στήν ἐρώτηση ἀπό τί ὕλικό εἶναι φτιαγμένο τό ἄγαλμα. Εἶναι ἀπό μάρμαρο. Τό εἰδικό ἢ μορφικό αἴτιο ἀπαντᾶ στήν ἐρώτηση τί μορφή ἔχει. Εἶναι ὁ Ἑρμῆς, πού κρατᾶ στό χέρι του τόν Διόνυσο, σέ παιδική ἡλικία. Τό ποιητικό αἴτιο ἀπαντᾶ στήν ἐρώτηση ποιός δημιούργησε αὐτό τό ἄγαλμα. Εἶναι ἕνας εἰδικευμένος τεχνίτης, ἕνας ἀγαλαματοποιός. Τό τελικό αἴτιο ἀπαντᾶ στήν ἐρώτηση ποιός εἶναι ὁ σκοπός του, γιά ποιό λόγο φτιάχτηκε. Τό συγκεκριμένο ἄγαλμα βρέθηκε στόν ναό τῆς Ἥρας στήν Ὀλυμπία, ἄρα μποροῦμε νά ποῦμε πῶς φτιάχτηκε γιά λατρευτικούς σκοπούς. Δέν μποροῦμε, ἐπομένως, νά γνωρίσουμε πραγματικά αὐτό τό ἄγαλμα, δέν μποροῦμε πραγματικά νά κατανοήσουμε πλήρως καί ὀλοκληρωμένα τή φύση καί τή λειτουργία του, ἐκτός καί ἐάν ἀπαντήσουμε ταυτόχρονα καί στίς τέσσερις αὐτές ἐρωτήσεις: α) ἀπό τί ὕλικό εἶναι φτιαγμένο· β) ποιᾶ εἶναι ἡ μορφή του· γ) ποιός τό ἔφτιαξε, καί δ) ποιός εἶναι ὁ σκοπός του.



## Ἡ Ἄσαρκος παρουσία τοῦ Θεοῦ Λόγου καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στήν Παλαιά Διαθήκη. Ἀπάντηση σέ ἀντιτριαδικούς ἰσχυρισμούς

Πρωτ. Βασιλείου Ἀ. Γεωργόπουλου  
Ἀναπλ. Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ἀπό τά χρόνια τῆς Μεταρρύθμισης ἄχρι σήμερα, ὅλες οἱ ἀντιτριαδικές αἱρέσεις, στό πλαίσιο τῆς πολεμικῆς τους κατά τοῦ μυστηρίου τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἐπαναλαμβάνουν διαρκῶς τό ἐπιχείρημα, ὅτι στερεῖται βιβλικῆς θεμελίωσης ἡ διδασκαλία γιά τή θεότητα τοῦ Χριστοῦ, κάθε ἰσχυρισμός περί προὔπαρξης τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὶν ἀπό τή γέννησή Του ἀπό τή Μαρία, ὅπως καί κάθε ἰσχυρισμός περί ὑποστατικῆς διάκρισης καί θεότητας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὅπως ὑποστηρίζουν, ὅλα αὐτά εἶναι ἀντιβιβλικές δοξασίες. Θεός, κατά τούς ἰσχυρισμούς τους, πρέπει, ἀποκλειστικά καί μόνο, νά θεωρεῖται τό πρόσωπο τοῦ Πατέρα. Βασικό ἐπιχείρημά τους γιά τή διατύπωση τῶν θέσεών τους, ἀποτελεῖ ὁ ἰσχυρισμός τους ὅτι ἡ Παλαιά Διαθήκη ἀγνοεῖ τήν προὔπαρξη τοῦ Θεοῦ Λόγου, τή διακριτή ὑπόσταση καί τή θεότητα τοῦ Παναγίου Πνεύματος. Μέ αὐτήν τήν ἀφετηρία, μέμφονται τούς χριστιανούς πού ἀποδέχονται καί ὁμολογοῦν τή θεότητα καί τήν προὔπαρξη τοῦ Θεοῦ Λόγου καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅτι, μεταξύ ἄλλων, εἰσάγουν στόν χριστιανικό κόσμο παγανιστικές πολυθεϊστικές δοξασίες. Ἐπιπλέον, γιά ἐξέχουσες ἐκκλησιαστικές προσωπικότητες ἀγίων καί

Πατέρων (π.χ. τοῦ Μ. Ἀθανασίου, τοῦ Μ. Κωνσταντίνου), ἀλλά καί γιά μοναδικά ἐκκλησιαστικά γεγονότα, ὅπως οἱ Οἰκουμενικές Σύνοδοι, διατυπώνουν πρωτοφανεῖς καί ἀνιστόρητους ἰσχυρισμούς σέ συνδυασμό μέ πρωτοφανοῦς ἐφευρετικότητας κατασκευασμένες κατηγορίες καί ἀπαξιωτικούς χαρακτηρισμούς.

### Ἡ ἄσαρκος παρουσία τοῦ Θεοῦ Λόγου στήν Παλαιά Διαθήκη

Ὡστόσο, πατερική διδασκαλία καί φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας, τεκμαιρόμενο ἀσφαλῶς ἀπό τήν ΠΔ, ἀποτελεῖ ἡ Ἄσαρκος παρουσία τοῦ Θεοῦ Λόγου σ' αὐτή, στό πλαίσιο τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, σ' ἓνα πλήθος θεοφανειῶν ἰδιαιτέρως μέ τή μορφή τοῦ Ἀγγέλου τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄγγελος τοῦ Γιαχβέ ὁμιλεῖ κατά τρόπο θεοπρεπῆ πού ἀνήκει ἀποκλειστικά στόν Θεό (Γεν 21:17-18, ὁμιλεῖ ὡς Θεός: Γεν 16:7-13, 22:11-18 [πβ. Γεν 28:13-17] 24:7.40, 31:11-13. Ἐξόδ 3:2-6), ἀλλοῦ ἐξ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, χαρακτηρίζεται ὡς Θεός ἀφοῦ τοῦ ἀποδίδονται θεία ὀνόματα, ὅπως Γιαχβέ (Ἐξόδ 3:14-15), Ἐλοχίμ (Γεν 32:27-30· πβ. Ὡσηε 12:3-5), γι' αὐτό καί χαρακτηρίζεται Κύριος, προπορεύεται τῶν Ἰσραηλιτῶν κατά

τήν ἔξοδο ἀπό τήν Αἴγυπτο (Ἐξόδ 14:19, 23:20-23, 32:34, 33:2. Πβ. Ἀριθμ 20:16. Ἦσ 63:9). Στόν προφήτη Ζαχαρία (2:10-11), γίνεται λόγος γιά τόν Κύριο (Γιαχβέ) που ἀποστέλλει τόν ἄλλο Κύριο (Γιαχβέ). Ὁ προφήτης Μαλαχίας (3:1-2) κάνει λόγο γιά τόν Κύριο πού θά ἔλθει στόν ναό Του. Αὐτή ἡ βιβλική μαρτυρία ἀναφέρεται στόν Μεσσία, ὅπως ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τό Μάρκ 1:2. Τό πρωτότυπο κείμενο χρησιμοποιεῖ τόν ἑβραϊκό ὄρο *Adonai*, (ἔδῶ μεταφρασμένο: *Κύριος*): πρόκειται γιά ὄνομα πού δέν ἐφαρμόζεται ποτέ σέ κανέναν, ἀλλά ἀποκλειστικά στόν ὑπέρτατο Θεό. Ἐπίσης, ὁ ναός, ἀποκλειστικά ἱερός χώρος παρουσίας καί λατρείας τοῦ Γιαχβέ, ὀνομάζεται δικός Του ναός. Μία ἀκόμη, δηλαδή, παλαιοδιαθηκική μαρτυρία γιά τή θεότητα τοῦ Λόγου στήν ΠΔ συνδυασμένη μέ τό μυστήριο τῆς ἑνσαρκου Οἰκονομίας Του.

Τά ἀνωτέρω βιβλικά ἐδάφια μαρτυροῦν ὄχι μόνο τήν παρουσία τοῦ Θεοῦ Λόγου στήν ΠΔ ὡς ὑπόστασης δίπλα στήν ὑπόσταση τοῦ Θεοῦ Πατρός, ἀλλά καί τή θεότητά Του, καθῶς στόν ἄγγελο τοῦ Γιαχβέ ἀποδίδονται τά ἴδια θεῖα ὀνόματα, ὅπως καί στόν Θεό Πατέρα, κάτι ἀδιανόητο ἐάν ἐπρόκειτο περί κτιστοῦ ὄντος, ὅπως οἱ ἄλλοι ἅγιοι ἄγγελοι.

#### *Τό πρόσωπο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στήν Παλαιά Διαθήκη*

Οἱ νεότεροι Πνευματομάχοι, πού ἀρνοῦνται καί πολεμοῦν τό Ἅγιο Πνεῦμα ὡς διακριτή ὑπόσταση στό μυστήριο τῆς Ἁγίας Τριάδος καί φυσικά τή θεότητα Του, ἐπικαλοῦνται μέ ἔπαρση τήν πολλαπλή νοηματοδότηση τοῦ ὄρου *Πνεῦμα*

στήν Ἁγία Γραφή, καί εἰδικότερα στήν ΠΔ. Ὡς ἀποτελεσμα, χαρακτηρίζουν τό Πανάγιο Πνεῦμα ὡς ἀπρόσωπη δύναμη ἢ ἐνέργεια ἢ ἐπιρροή τοῦ Θεοῦ Πατέρα.

Παλαιοδιαθηκικές ἀναφορές πού μαρτυροῦν τήν παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὡς ξεχωριστοῦ Προσώπου καί ὄχι ὡς ἀπρόσωπης δυνάμης ἢ ἐπιρροῆς ἀποτελοῦν τά βιβλικά χωρία: *Γεν 1:2. Κριτ 3:10, 6:34, 11:29, 13:25. Α΄ Βασ 11:6. Β΄ Βασ 23:2. Ἦσ 48:16, 63:10. Ἰωήλ 3:1*. Μαρτυρίες, μόνο ἀπό τήν ΠΔ, ἐνδεικτικές, ὅπως τόνιζε ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἱεροσολύμων στούς ἀρχαίους Πνευματομάχους: «ἀληθῶς πάμπολλα ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀναλέξαι καί πλατύτερον διηγήσασθαι τὰ περι Ἁγίου Πνεύματος» (*Κατήχηση 16,32*).

Μιά ἄλλη διακριτή κατηγορία μαρτυριῶν γιά τή θεότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στήν ΠΔ εἶναι ἐδάφια πού τοῦ ἀποδίδουν τίς ἴδιες θεϊκές ιδιότητες πού ὑπάρχουν καί στά ἄλλα δύο Πρόσωπα: *Ἐξόδ 31:3. Κριτ 14:6. Ψαλμ 50:12, 103:30, 138:7. Ἦσ 11:2, 40:13-15. Νεεμ 9:20*. Τί δηλώνουν αὐτά; Ἄπαντᾶ μέ χαρακτηριστική σαφήνεια ὁ Μέγας Βασίλειος: «Ἐκ τούτων παντὶ δῆλον ὅτι οὐχὶ ἀλλοτριώσιν τῆς φύσεως, ἀλλὰ οἰκείωσιν πρὸς τὸν Πατέρα καί τὸν Υἱὸν ἢ κοινωνία τῶν ὀνομάτων παρίστησι» (*Κατὰ Εὐνομίου 3,3*).

Ἐχοντας αὐτά ὑπ' ὄψιν, ὑπενθυμίζουμε ἀπλῶς ὅτι οἱ ἰσχυρισμοὶ περί ἀντιβιβλικῶν δοξασιῶν καί ἀνυπαρξίας μαρτυριῶν γιά τή θεότητα τοῦ Λόγου, τήν προϋπαρξῆ καί τή φανέρωσή Του ὡς διακριτή ὑπόσταση στήν ΠΔ, ὅπως καί περί τοῦ τρίτου Προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος εἶναι ἰσχυρισμοὶ ἀθεολόγητοι, ἔωλοι καί ἀνυπόστατοι.



## Οι διώξεις τῆς Ἐκκλησίας κατά τή Μικρασιατική Καταστροφή

Πρωτ. Ἡλία Δροσινού  
Ἱερ. Προϊστ. Ἰ.Ν. Ζωοδόχου Πηγῆς Ἀκαδημίας

Ὁ ἐκ Τράλλεων-Αἰδινίου Ἑλληὴν τὴν καταγωγὴν, εὐλαβέστατος, πολυμαθὴς, περισπούδαστος, πολύπαθος καὶ ἐμπειρότατος ἱεράρχης, Χρυσόστομος ὁ Χατζησταύρου, Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν (1962-1967) κατέλιπε μὲ ἐμβρίθεια καὶ ἐπιμέλεια δύο σημαντικὲς ἐκθέσεις γιὰ τὰ δραματικὰ γεγονότα τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς. Ὁ ἱεράρχης, μητροπολίτης Ἐφέσου τὰ κρίσιμα ἐκεῖνα χρόνια, βρισκόταν στὴ Σμύρνη καί, σέ συνεργασία μὲ τὸν πνευματικὸν τοῦ πατέρα μητροπολίτη Χρυσόστομο (Καλαφάτη), φρόντιζε γιὰ τοὺς πρόσφυγες, πού συνέρρεαν στὴν πόλη διωγμένοι ἀπὸ τὰ ἄτακτα τουρκικὰ στρατεύματα ἀλλὰ καὶ τὸν κεμαλικὸν στρατό. Παραθέτουμε χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τίς ἐκθέσεις αὐτές, πού ἐξεικονίζουν τίς ἀπηνεῖς διώξεις τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου: «Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην [27.8/9.9.1922], ὡς ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσω, ὑπέστησαν μαρτυρικὸν θάνατον οἱ διακεκριμένοι κληρικοί, ὁ ἀρχιερατικὸς Ἐπίτροπος ἐκ Βουτζᾶ ἀείμνηστος ἀρχιμανδρίτης Ἰάκωβος Ἀρχατζικάκης, σφαγὴς ἐν τῷ ἐπιτροπικῷ τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, καὶ ὁ προϊστάμενος τῆς κάτω συνοικίας τοῦ αὐτοῦ προαστίου ἀοίδιμος ἀρχιμανδρίτης Ἀθανάσιος Νικολόπουλος,

ὃν οἱ κακοῦργοι ἐπετάλωσαν ζῶντα εἰς τοὺς πόδας καὶ εἰς τὸ στήθος καὶ κατόπιν κατέσφαξαν. Ἐφείσθησαν μόνον τοῦ ἐφημερίου ἀρχιμανδρίτου Νήφωνος, ὅστις ὅμως, ὡς ἐπληροφορήθη, μετὰ διήμερον ἀπέθανεν ἐκ συγκοπῆς καρδίας. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν αἱ σφαγαὶ καὶ αἱ ἀτιμώσεις καὶ αἱ καταστροφαὶ διενεργήθησαν ἐν μεγάλῃ κλίμακῃ εἰς τὴν Ἀρμενικὴν συνοικίαν Σμύρνης, ὅπου εἶχον καταφύγει καὶ πολλοὶ ὁμογενεῖς ἰδίως ἐκ τῆς ἐπαρχίας Φιλαδελφείας».

Οἱ ἐπιθέσεις ἐναντίον τῶν Ὀρθόδοξων κληρικῶν ἦταν ἀπολύτως προσχεδιασμένες. Ὁ Ἐφέσου Χρυσόστομος μαρτυρεῖ ὅτι, κατὰ τὴ σύλληψή του, ὁ ἐπικεφαλῆς ἀξιωματικὸς εἶπε τὴ φράση: «ἔχομεν νὰ ἐξοφλήσωμεν πολλοὺς λογαριασμοὺς μὲ τοὺς Ρωμιοὺς Παπᾶδες». Στὴ δευτέρῃ ἐκθεσὶ τοῦ σημειώνει τὰ ἐξῆς: «Γνωρίζομεν ὅτι Μητροπολίται καὶ ἐπίσκοποι ὡς ὁ Ἰκονίου Προκόπιος, ὁ Ζήλων Εὐθύμιος, ὁ Σεβαστείας Γερβάσιος, ὁ Πατάρων Μελέτιος, ὁ Ροδουπόλεως Κύριλλος, ὁ πρώην Ροδουπόλεως Λεόντιος, οἱ ἀρχιμανδρίται Ματθίας ἀρχιερ. ἐπίτροπος ἐν Ναζλῆ, Χρυσόστομος ἀρχιερ. ἐπίτροπος ἐν Δενιζλῆ, Λεόντιος ἀρχιερ. ἐπίτροπος ἐν Μυλάσσοις, οἱ ἀρχιδιάκονοι Ἰωακείμ Γούναρης, Ξενοφῶν Ραπτάκης,

ὁ ἱερός κληρὸς ἐν γένει τῶν ἐπαρχιῶν Ἀνέων, Ἡλιουπόλεως, Πισιδίας, Ἰκονίου, Καισαρείας, Νεοκαισαρείας, Χαλδείας, Τραπεζοῦντος, Κολωνίας καὶ λοιπῶν Κεμαλοκρατουμένων ἐπαρχιῶν ἄλλοι μὲν ἐφονεύθησαν, βασανισθέντες ἀγρίως, ἄλλοι δὲ ἀπομακρυνθέντες βιαίως ἐκ τῶν ποιμνίων τῶν ἀπέθανον ἐν ταῖς φυλακαῖς καὶ τῇ ἐξορίᾳ καὶ ἄλλοι βασανίζονται εἰσέτι ἐξόριστοι εἰς τὰ βάρη τῆς Ἀνατολῆς, στερούμενοι περιθάλψεως καὶ βοήθειας. Τὰς τοιαύτας κατὰ τοῦ κλήρου βαρβάρους καὶ ἀπανθρώπους πράξεις συνεχίζων καὶ ὁ εἰς Σμύρνην εἰσελάσας Κεμαλικὸς στρατός, ἔχων πρὸς τοῦτο συνεργοὺς ὁμοφρονοῦντας πολίτας, ἀπὸ πολλοῦ μυστικῶς πρὸς τοῦτο ὀργανωθέντας, πρὶν ἢ ἀποβλέψῃ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς θέσεως αὐτοῦ ἐν Σμύρνη καὶ τῆς ἐν αὐτῇ τάξεως, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ κατὰ τοῦ ἱεροῦ χριστιανικοῦ κλήρου. Πλὴν τοῦ ἐν Σμύρνη ὑπάρχοντος κλήρου, λόγῳ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐκκενώσεως τῆς ἐνδοχώρας, εἶχε καταφύγει ἅπας ὁ ἱ. κληρὸς τῶν ἐπαρχιῶν Ἐφέσου, Φιλαδελφείας, καὶ Ἡλιουπόλεως, ἀνερχόμενοι εἰς 252 ἱερεῖς καὶ ἱεροδιακόνους καὶ εἰς δύο Μητροπολίτας Ἐφέσου καὶ Σμύρνης. Πάντες οὗτοι ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐπίσης εἰς Σμύρνην συγκεντρωθέντων ποιμνίων τῶν, κατεγίνοντο πρὸς περιθάλαψιν τῆς δυστυχίας αὐτῶν, καταφυγόντων εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἐν ἐλεεινῇ καταστάσει». Στὴ συνέχεια, περιγράφει ὅτι Τούρκοι στρατιῶτες ἀποσποῦσαν μὲ βία τοὺς ἱερεῖς «ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν προσφυγικῶν καταυλισμῶν, ἐξηγυτέλιζον καὶ ἀνηλεῶς ἐβασάνιζον [αὐτούς] ὑπ' αὐτὰ τὰ ὄμματα τῶν ὀλοφυρομένων Χριστιανῶν [...], εἶτα δὲ

ἀπήγαγον ὅσους ἐξ αὐτῶν ἠδυνήθησαν εἰς τὰς φυλακάς, ὡς τὸν ἀρχιμ. Θεόφιλον Πετσομᾶνον ἀρχιερ. ἐπίτροπον Θερίων, τὸν ἀρχιμ. Διονύσιον Χαρβαλιᾶν ἀρχιερ. ἐπίτροπον Σιβρισαρίου, τὸν ἱεροδιάκονον Κωνστάντιον Βρεκούσην, τὸν ἀρχιμ. Ἄνθιμον Τσακιράκη ἀρχιερ. ἐπίτροπον Μαγνησίας, τὸν παπᾶ Ἐμμανουὴλ ἐφημέριον Τσιμόβαση, καὶ ἄλλους πολλοὺς, καὶ ἐκεῖ κρατήσαντες αὐτοὺς ἐβασάνιζον ἐπὶ διαφόροις προφάσεσι, ἃς ἐδημιουργοῦν σιμῆνη ψευδομαρτύρων, παρακολουθούτων ἐκάστην ὁμάδα κακούργων. Οὕτω δὲ γέροντες σεβάσμιοι, ἀνεπίληπτοι τοῦ ὑψίστου λειτουργοί, ἀφοῦ ἀνηλεῶς ἐδάρησαν, εἶδον ν' ἀποσπῶνται βιαίως αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ γενείου τῶν, καὶ ἐν τοιαύτῃ καταστάσει ριπτόμενοι εἰς τὰς φυλακάς πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐφονεύθησαν, καὶ ἄλλοι ἠτιμᾶσθησαν, ὡς ὁ ἱεροδιάκονος Κωνστάντιος Βρεκούσης, οἱ ἀρχιμ. Θεόφιλος Πετσομᾶνος καὶ Ἄνθιμος Τσακιράκης κ.λπ.».

Ὁ ἱεράρχης μεταφέρει ἐπίσης τίς πληροφορίες γιὰ τὸ μαρτύριο τοῦ Χρυσοστόμου Σμύρνης: «κατεδόθη οὗτος εἰς τὸν ὄχλον, ὅστις διαπομπεύσας καὶ καταβασάνισας αὐτόν, διεμέλισε τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ εἶτα περιέφερον ἐν θριάμβῳ τὴν ἀρχιερατικὴν αὐτοῦ ράβδον ἀνὰ τὰς τουρκικὰς συνοικίας, διαλαλῶν τὴν “παραδειγματικὴν τιμωρίαν κιαφίρ, προδοτικῶς πρὸς τοὺς Τούρκους πολιτευθέντος”». Κι ὅμως, ἐκεῖνος ὁ “προδοτικῶς πρὸς τοὺς Τούρκους πολιτευθεὶς” εἶχε θέσει ὑπὸ τὴν προστασία του χιλιάδες μουσουλμάνους τῆς Σμύρνης, οἱ ὅποιοι κατέφυγαν στὴ Μητρόπολη, μόλις ὁ Ἑλλ. Στρατός μπῆκε στὴν πόλιν τὸν Μάιο τοῦ 1919...



## Μικρασιατική Καταστροφή καί νεοελληνικό Θέατρο Σκιών

Θωμά Αθ. Αγραφιώτη  
Δρος Παιδαγωγικής - Θεολόγου

Τό όθωμανικό Θέατρο Σκιών, πού άκμασε επί τουρκοκρατίας στόν χώρο τών Βαλκανίων καί τής Μικράς Άσίας, ήταν ένα πολυεθνικό θέαμα: άνήκε σέ όλους τούς λαούς τής όθωμανικής αυτοκρατορίας. Η έθνικοποίησή του ξεκινά μέ τή δημιουργία τών έθνικών κρατών, ή δέ Έπανάσταση του 1821 άποτελεί τομή στην πορεία του Όθωμανικού Karagöz. Εϊδικότερα, μέ τήν ίδρυση του έλληνικού κράτους τό 1830, ξεκινά άμέσως καί ή σταδιακή μετεξέλιξη του όθωμανικού Θεάτρου Σκιών στό αντίστοιχο (έθνικό) νεοελληνικό.

Η μετεξέλιξη αυτή δέν έγινε μέ όμοιόμορφους ρυθμούς. Μέχρι τήν τελευταία δεκαετία του 19<sup>ου</sup> αϊ., τό νεοελληνικό Θέατρο Σκιών ήταν συνέχεια του αντίστοιχου όθωμανικού. Από τή δεκαετία του 1890 καί έξής, όμως, αρχίζει μιά άρκετά ταχύρρυθμη μετεξέλιξη του Καραγκιόζη από ένα αϊσχρό καί άσεμνο κωμικό (όθωμανικό) θέαμα (αύστηρά μόνο για άνδρες) σέ ένα κωμικό θέαμα για όλη τήν οικογένεια.

Ο πατρινός Μίμαρος καί ό Γιάννης Ρούλιας από τήν Άμφιλοχία συνέβαλαν τά μέγιστα όχι μόνο στην ήθικοποίηση του συγκεκριμένου κωμικού θεάματος, αλλά καί στόν εμπλουτισμό του μέ τίς

ήρωικές παραστάσεις τής λεγόμενης ήπειρώτικης παράδοσης. Κάπως έτσι, μέ τά ήρωικά έργα του «Κατσαντώνη», του «Διάκου» καί του «Πατριάρχη Γρηγορίου του Ε΄», οί Έλληνες καραγκιοζοπαίχτες καλλιέργησαν τό κλίμα τής Μεγάλης Ίδέας μέχρι τό 1922. Στην πορεία αυτή τό νεοελληνικό Θέατρο Σκιών προσέφερε πολλά στην πατριωτική έμφύχωση τών Έλλήνων, από τούς Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-13 μέχρι καί τήν περίοδο τής Μικρασιατικής Έκστρατείας.

Βεβαίως, σέ αϊσθητικό επίπεδο τό νεοελληνικό Θέατρο Σκιών είχε έτσι κι άλλως βαθιά ριζωμένο μέσα του τόν πολιτισμό τής Μικράς Άσίας: μέ τήν καθαρά μικρασιατική καταγωγή τών Καραγκιόζη καί Χατζηαβάτη, μέ τά τραγούδια καί τούς χορούς τους, αλλά καί μέ τούς δευτερεύοντες τύπους, όπως π.χ. ό Μπέης, ή προφορά του όποίου παραπέμπει κατά κανόνα σέ μικρασιάτη ή κωνσταντινούπολίτη γέροντα.

Σέ επίπεδο δραματολογίου, σέ γενικές γραμμές, τό ήρωικό ρεπερτόριο γύρω από τήν Έπανάσταση του 1821 έδινε τόν έπικό ρυθμό τής εκκίνησης τών ελληνικών στρατευμάτων άρχικώς για τό λιμάνι τής Σμύρνης καί κατόπιν για τήν επέλαση προς τά βάθη τής Μικράς Άσί-

ας. Κάποια έργα είχαν ήδη ως κέντρο δράσης τήν Κωνσταντινούπολη (π.χ., «Ὁ Ἀπαρχονισμός τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε΄»). Οἱ εὐζωνες ἀπό τήν Παλαιά Ἑλλάδα, μέ ἄλλα λόγια, ἦταν οἱ ἴδιοι ἀκριβῶς πού, ἐξορμώντας γιά τήν «Ἑλλάδα τῶν δύο Ἡπείρων καί τῶν πέντε Θαλασσῶν», ἐμπνέονταν ἀπό τόν «Κατσαντώνη» καί τόν «Διάχο». Πρόκειται γιά ἔργα πού παρουσιάζονταν ἀπό καραγκιοζοπαῖχτες, ὅπως ὁ Ρούλιας (πού εἶχε ὑπηρετήσει ὡς εὐζωνας), ὁ Ἀντώνης Μόλλας (πού εἶχε πολεμήσει στούς Βαλκανικούς) καί ἄλλοι καραγκιοζοπαῖχτες, πολλοί ἐκ τῶν ὁποίων εἶχαν πολεμήσει στό μικρασιατικό μέτωπο, ὅπου κάποιοι ἀπό αὐτούς ἔπεσαν ἥρωικά.

Οἱ ἀπλοί καθημερινοί τύποι τοῦ Καραγκιόζη, ὅπως ὁ Νιόνιος, ὁ Μορφονιός, ὁ Σταύρακας καί ὁ φουστανελοφόρος Μπαρμπαγιῶργος, εἶναι οἱ ἥρωες τοῦ μπερντέ πού προελαύνουν στό μικρασιατικό μέτωπο ἐναντίον τῶν Τούρκων, συμβολίζοντας τόν Ἑλληνα στρατιώτη. Μέ τήν ἴδια ἀκριβῶς λογική, ὁ Πασᾶς πού συμβόλιζε ἀνέκαθεν τήν ἐξουσία (καί ἐν προκειμένῳ, τόν Τούρκο κατακτητή), ἐκπροσωποῦσε στήν περίπτωση τῆς Μικρασιατικῆς Ἐκστρατείας εἴτε τόν παρηκμασμένο Σουλτάνο, εἴτε τόν ἀνερχόμενο Κεμάλ.

Ἐξειδικεύοντας τό ρεπερτόριο σέ ἐπίπεδο καθαρᾶ μικρασιατικῆς δράσης, μνημειώδης ἔχει μείνει ὁ τίτλος τῆς παράστασης τοῦ Τσακιτζή, πού γυρίστηκε καί σέ κινηματογραφική ταινία τό 1960 μέ τόν τίτλο: «Τσακιτζής, ὁ προστάτης τῶν φτωχῶν» (Τσακιτζής: Ἀ. Μπάρκου-

λης· Καραγκιόζης: Ν. Κεδράκας· Χατζηαβάτης: Τ. Μηλιάδης).

Περισσότερο ἔντονη ὅμως εἶναι ἡ σφραγίδα τῶν συνεπειῶν τῆς μικρασιατικῆς καταστροφῆς στό νεοελληνικό θέατρο Σκιῶν. Κατά τήν περίοδο τοῦ μεσοπολέμου, τό κοινό τοῦ Καραγκιόζη αὐξάνεται μέ τήν ἔλευση τῶν προσφύγων στήν Ἑλλάδα καί τό ρεπερτόριό του γίνεται περισσότερο κοινωνικό-δραματικό μέ τήν «καλύβα» τοῦ Καραγκιόζη νά μετονομάζεται σέ (τῶν προσφύγων) «παράγκα». Αὐτά τά κοινωνικά δράματα συχνά συμπλέουν μέ τήν προσφυγιά, ὅπως τό ἔργο «Ὁ Καραγκιόζης καί ἡ Ὀρφανή τῆς Χίου», τό ὁποῖο ἄν καί ἐμπνευσμένο ἀπό τήν καταστροφή τῆς Χίου τό 1822, μετεξελίσσει σέ ἔργο σχετικά μέ τούς πρόσφυγες τοῦ 1922. Ὁ καραγκιοζοπαῖχτης Δημήτρης Μόλλας ἔχει κάνει ἐπίσης εἰδικές ἀναφορές σέ τίτλους ἔργων, ὅπως: «Ἡ Καταστροφή τῆς Σμύρνης».

Μικρασιάτες καί Πόντιοι καραγκιοζοπαῖχτες διαπρέπουν στόν μπερντέ (π.χ. ὁ Πόντιος Κώστας Μεταλλίδης τῆς Θεσσαλονίκης ἢ ὁ «Πρόσφυγας» Ἀνέστης Βακάλογλου-Ὁρέστης τῆς Πάτρας). Ὁ Πόντιος καί ὁ Καππαδόκης εἰσάγονται ὡς νέοι χαρακτήρες στήν παρέλαση τῶν τύπων τοῦ μπερντέ.

Μέ ἀφορμή τῆ συμπλήρωση ἑκατό ἐτῶν ἀπό τό 1922, τό σχετικό ρεπερτόριο τοῦ νεοελληνικοῦ Θεάτρου Σκιῶν ἀναμένεται ἀνανεωμένο. Ἡ πολυδιάστατη μελέτη τῆς τέχνης του, φωτίζοντας πολλές αἰσθητικές καί ἱστορικές πτυχές τοῦ παρελθόντος, συνδράμει καί συμβάλλει στή θεμελίωση ἑνός σχετικοῦ νέου δραματολογίου.





Βιβλιοκρισία τοῦ νέου βιβλίου τοῦ Χρήστου Π. Μπαλόγλου, Δρ. Οἰκ., μέ τόν τίτλον *Χρονολογία τῶν γεγονότων τοῦ βίου καί τῆς δράσεως τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου* (Αθήνα 2022).

Ὁ Χρήστος Μπαλόγλου εἶναι ἐκλεκτός Συνεργάτης τῆς Μητροπόλεώς μας, ἀξιολογώτατος Οἰκονομολόγος καί Συγγραφέας καί ἐξάιρετος Οἰκογενειάρχης. Ἐσπούδασε Οἰκονομικά, μετεξεπαιδεύθη στό Ἐξωτερικό καί ἔχει λάβει Διδακτορικό στήν Οἰκονομία. Σταδιοδρόμησε στήν Cosmote. Εἶναι συγγραφέας πολλῶν βιβλίων γύρω ἀπό τά θέματα τῆς Οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης ἀπό τούς πρό Χριστοῦ χρόνους μέχρι καί τούς νεωτέρους, ἀλλά καί συγγραφέας πολλῶν ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου ἀξιόλογων μελετῶν, σάν τόν καλύτερον Θεολόγον. Αὐτά εἶναι τά παρακάτω: 1. «Ἀπόστολος Παῦλος καί Λαοδικεΐα». 2. «Ἡ Ἐκκλησία τῶν Κεγχρεῶν καί ἡ συμβολή τῆς Διακόνου Φοίβης». 3. «Ἡ θεώρηση τῆς πρώιμης εἰσαγωγῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ στήν Ἀλεξάνδρεια. Μιά νέα προβληματική». 4. «Ἡ Ἱεραποστολή στήν Μέση Ἀνατολή: Ὁ Εὐαγγελιστής Ἀπόστολος Μάρκος βάζει τῶν Μαρτυρίων τῆς Καινῆς Διαθήκης». 5. «Ἡ ἰδιάζουσα κλήση τοῦ Ἀποστόλου Ναθαναήλ καί ἡ Ἑλληνική ἐπίδραση ἐπ' αὐτοῦ». 6. «Ἡ Ταρσός τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων στό ἔργο τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καί τοῦ Δίωνος Χρυσοστόμου». 7. «Ἡ παραμονή καί δραστηριότητα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στήν Ἀραβία». 8. «Ἡ Ἱεραποστολική δραστηριότητα καί ἡ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ στήν Μέση Ἀνατολή. Ἡ περίπτωση τῆς Κύπρου». 9. «Ἡ ἐπαγγελματική κατάσταση καί ἡγέτιδα θέση τοῦ Ἰακώβου τοῦ Ζεβεδαίου στήν Ἀρχέγονη Ἐκκλησία», *Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι*, ἔτος 105<sup>ον</sup>, 3 (1559). 10. «Ὁ Ἀπόστολος Πέτρος καί ὁ Πόντος».

Διά τό παρουσιαζόμενον σήμερα βιβλίο του ὁ ἴδιος εἰς τόν Πρόλογόν του, μεταξύ ἄλλων, γράφει: «Ἡ χρονολογική κατάταξις ἐν συνδυασμῶ μέ τά ποικίλα πολιτικο-κοινωνικά γεγονότα, τά ὁποῖα λαμβάνουν χώρα εἰς τήν Παλαιστίνη καί ἀλλαχοῦ ἐντός τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας διαφωτίζουν τήν πορείαν καί δραστηριότητα τοῦ Ἀποστόλου μέχρι τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου του».

Τό βιβλίο τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπό 146 σελίδες, σέ ἑπτά Κεφάλαια, μέ πλούσια ξένη καί ἑλληνική βιβλιογραφία, μέ Παράρτημα καί Εὐρετήρια λέξεων καί θεμάτων. Εἶναι ἕνα ἐμφανίσιμο καί καλογραμμένο βιβλίο, χρήσιμο διά κάθε ἱερέα καί χριστιανό. Τηλέφωνο τοῦ ἰδίου: 2102581448. Διατίθεται: Ἐκδόσεις Tremendum - Γ. Βουτζουλίδης. Τηλέφωνο - φάξ 2107513717.

Εἰς τόν Συγγραφέα κ. Χρήστον Μπαλόγλου ἀξίζουσιν εὐχαριστίες καί θερμές συγχαρητήριες εὐχές.

† Ὁ Μητροπολίτης Ἡλείας Γερμανός



## Περί συνταξιοδοτήσεως τῶν κληρικῶν

Πρωτ. Γεωργίου Βαμβακίδη  
Γεν. Αρχιερ. Ἐπιτρ. Ἱ.Μ. Ζιχνῶν καί Νευροκοπίου  
Ἀντιπροέδρου Ι.Σ.Κ.Ε.

Ἐπειδὴ πολλοὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφοὶ ἐξακολουθοῦν νὰ "ταλαιπωροῦνται" μὲ τὴν ἀπονομή τῶν συντάξεων τους ἀπὸ τὸν ἀρμόδιο ἀσφαλιστικό φορέα, δηλαδή τὸν ΕΦΚΑ, παρέχουμε ἀπὸ τὴν παροῦσα στήλη ὀρισμένες χρήσιμες πληροφορίες πού πιστεύουμε ὅτι θὰ διευκολύνουν ἀρκετά τοὺς ἐνδιαφερομένους.

1) Ἡ ἀπονομή τῆς συντάξεως σέ κάποιον κληρικό πού πληρεῖ τίς προϋποθέσεις συνταξιοδοτήσεως γίνεται ἀφοῦ ὀλοκληρωθεῖ ἡ διαδικασία ὑπολογισμοῦ αὐτῆς, ἡ ὁποία καί ἀπαιτεῖ ἓνα εὐλόγο χρονικό διάστημα ἀπὸ ἕξι ἕως δώδεκα μῆνες.

2) Καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ ὡς ἄνω χρονικοῦ διαστήματος, ὁ κληρικός λαμβάνει τὸ ἥμισυ τῶν συντάξεων ἀποδοχῶν, τὸ ὁποῖο καί καταβάλλεται στὸν δικαιούχο μετὰ τὴν ἀποστολὴ τῶν δικαιολογητικῶν ἀπὸ τὴν Προϊσταμένη του ἀρχῆς (Ἱερά Μητρόπολη) εἰς τὸν ἀσφαλιστικό φορέα, καί ὄχι ἀπὸ τὴν ἡμέρα πού ὑποβάλλει τὴν αἴτησή του στήν Ἱερά Μητρόπολη.

3) Τό Ἔφ' ἅπαξ οἰκονομικό βοήθημα τοῦ δικαιούχου καταβάλλεται σ' αὐτόν μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς κύριας σύντα-

ξῆς του καί ὄχι νωρίτερα ἀπὸ αὐτήν. Μὲ βάση τὰ παραπάνω, ἂν ὁ κληρικός λάβει τὴ σύνταξή του μετὰ ἀπὸ ἓνα χρόνο σχεδόν ἀπὸ τὴν ὑποβολὴ τῶν δικαιολογητικῶν, τὸ ἐφ' ἅπαξ βοήθημά του θὰ τὸ λάβει μετὰ ἀπὸ ἕξι μὲ ὀκτώ μῆνες περίπου ἀπὸ τὴν ἡμέρα ὑπολογισμοῦ τῆς συντάξεώς του.

4) Μὲ τὰ σημερινὰ δεδομένα ἡ ἐπικουρική σύνταξη ἀπαιτεῖ πολὺ περισσότερο χρόνο, περίπου τρία χρόνια καί λίγο παραπάνω.

5) Κάθε ἐνδιαφερόμενος μπορεῖ νὰ πληροφορεῖται γιὰ τὴν πορεία τῆς ἀπονομῆς τῆς συντάξεώς του ἀπὸ τὸν ἀρμόδιο ἀσφαλιστικό φορέα (ΕΦΚΑ), ὁ ὁποῖος ἐδρεύει ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Φιλελλήνων στήν Ἀθήνα καθημερινά, μετὰ τίς 12 τὸ μεσημέρι στὰ τηλέφωνα: α) 210 3275025 (κ. Βαβουράκη), καί β) 210 3275264 (κ. Μπέκου), καθὼς ἐπίσης καί στὸν Ἱερό Σύνδεσμο Κληρικῶν Ἑλλάδος (Ι.Σ.Κ.Ε.), τὸ ἀρμόδιο δηλαδή θεσμικά καί νομικά κατοχυρωμένο ὄργανο τῶν Κληρικῶν, τὸ ὁποῖο καί παρέχει καθημερινά κάθε δυνατὴ πληροφορία καί ἐνημέρωση πρὸς τοὺς ἐν Χριστῷ ἀδελφούς μας.

Ἐκπομπές πού προτείνουμε:

Καθημερινά:

22.00: ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΙΣΤΗ (Ε)

Προσεγγίσεις στους ὅρους τῆς πίστεως.

Μέ τόν Δημήτρη Μαυρόπουλο

12.00: ΤΟ ΑΛΑΤΙ ΤΗΣ ΓΗΣ

Παραδοσιακή μουσική.

Μέ τόν Λάμπρο Λιάβα.

20.00: ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΑ ΤΟΥ 89,5.

23.00: ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ 89,5.

00.00: ΜΕ ΛΟΓΙΑ ΑΚΡΙΒΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΦΕΣ ΜΟΥΣΙΚΕΣ.

Ἀποσπάσματα ἀπό κείμενα Πατέρων μέ μουσικές γέφυρες.

Μέ τήν Κυριακή Αἰλιανού.

Οἱ ἐκπομπές τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 89,5 ἀναμεταδίδονται ἀπό τούς δικτυωμένους σταθμούς τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων.



ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ ΤΕΛΟΣ
Ταχ. Γραφείο Κ.Ε.Μ.Π. ΚΡ
Αριθμός Άδειας 10



ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΛΤΑ 21 2355

ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ  
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (Ε.Μ.Υ.Ε.Ε.)  
Άθηνās 30 10551 Άθηναι  
Τηλ. 211-1825298 Fax: 211-1824317  
ISSN 1105-7203